

TAMPEREEN YLIOPISTO

Aija Väkilä

PIKKULOTTANA MAALLA JA KAUPUNGISSA –

Lotta Svärd -järjestön tyttötyön sisällöllinen kehitys Paltamossa ja Tampereella 1932–44

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2012

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

AIIA VÄLILÄ: Pikkulottana maalla ja kaupungissa - Lotta Svärd -järjestön tyttötyön sisällöllinen kehitys Paltamossa ja Tampereella 1932–44

Pro gradu -tutkielma, 86s., 6 liites.

Historia

Huhtikuu 2012

Pro gradu -tutkielmani käsittelee Lotta Svärd -järjestön 8–16-vuotiaille suunnatun nuorisotoiminnan sisällöllistä kehitystä Paltamossa ja Tampereella vuosina 1932–1944.

Lähestyn tutkittavia paikkakuntia kolmelta toisiinsa limittyvältä ulottuvuudelta. Ensimmäinen päämäärä on selvittää pikkulottatoiminnan eroja maaseudulla ja kaupungissa. Tampere edustaa tässä vertailussa kaupunkia ja Paltamo maaseutua. Toinen tavoitteeni on selvittää, kuinka Lotta Svärdin tyttötyö muuttui sisällöllisesti sen toiminta-aikana Tampereella ja Paltamossa. Tutkiessani tätä ajallista ulottuvuutta kiinnitän huomiota erityisesti siihen, millainen vaikutus sotavuosilla 1939–1944 oli pikkulottatyön sisältöön. Kolmas näkökulma keskittyy siihen kuinka suojeluskunta-liikkeen arvot, erityisesti militarismi, näyttäytyivät tyttötyössä maantieteellisesti tarkasteltuna. Paltamon sijainti antaa nimittäin mahdollisuuden tutkia sitä, vaikuttiko itärajan läheisyys jotenkin paikkakunnan pikkulottatoiminnan sisältöön.

Päälähteeni ovat Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteessä sijaitsevat Tampereen ja Paltamon Lotta Svärd paikallisosastojen asiakirjat. Alkuperäislähteistä tärkeän osan muodosta myös lehdistö. Lisäksi olen haastatellut seitsemää vuosina 1926–1931 syntyntä naista, jotka ovat osallistuneet Paltamon pikkulottatoimintaan. Näistä viiteen sovelsin teemahaastattelun metodologiaa ja kaksi suoritettiin lomakehaastatteluina. Tampereen kohdalla käytän haastatteluiden sijasta Tampereen tyttötyöseuran Tipalan oppilailta kerättyä talvi- ja jatkosotaa koskevaa materiaalia, joka on koottu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon. Tutkielmassani yhdistyy siten mikrohistorian, muistitiedon ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin menetelmät.

Rauhan aikana pikkulottatoiminnan erot maaseudulla ja kaupungissa liittyivät lähteiden perusteella lähinnä sisäiseen järjestäytymiseen, jäsenmäärän kehitykseen ja toimintamuotojen määrään, mutta sota-aikana eroavaisuudet korostuivat uudella tavalla. Pitkittyneen jatkosodan aikana naisten ja lapsien työmäärä lisääntyi erityisesti maaseudulla, joten tällä oli oma vaikutuksensa myös tyttöosastojen järjestötoimintaan. Paltamossakin pikkulottien omien kokoontumisten määrä laski kyseisenä aikana huomattavasti tyttöjen ahertessa maataloustöissä.

Sisällöllisesti pikkulottatoiminta oli niin Tampereella kuin Paltamossa kasvatuksellisesti painottunutta. Rajan läheisyyden vaikutus ei Paltamon tyttöosaston toimintamuodoissa juurikaan näkynyt ennen talvisotaa. Sen sijaan jaosto-opetus ja muu käytännön hyötyyn tähtäävä ohjaus kuten, väestönsuojelu, olivat paremmin organisoituja sisämaassa sijaitsevalla Tampereella. Tutkittavilla paikkakunnilla tyttötyön sisältöön näyttikin vaikuttavan maantieteen sijaan paikalliset historialliset kokemukset sekä Lotta Svärd paikallisosastojen strategiset päätökset.

Talvisota poisti 1930-luvun pikkulottatoiminnalle tyypillisen harrastusmaisuuksien ja välirauhan aikana sota-ajan vaatimien taitojen merkityksen korostui niin Tampereella kuin Paltamossa. Jatkosodan

hyökkäysvaiheen aikana näitä maanpuolustuksellisia taitoja päästiin soveltamaan käytännössä, mutta taistelurintaman vakiinnuttua Lotta Svärdin tyttötyökin alkoi palautua erityisesti Tampereella rauhan ajan toimintamuotoihin. Asemasodan aikana myös pikkulottien tehtävissä näytti painottuvan maanpuolustuksen sijaan useammin yleishyödyllisyys. Sodan loppuvaiheessa, idän paineen lisääntyessä, keskusjohtokunnan virallisissa tavoitteissa on kuitenkin havaittavissa jälleen maanpuolustuskasvatuksen roolin lisääminen. Tiivistettynä voisi sanoa militarististen piirteiden painottuneen erityisesti yhteiskunnallisesti uhkaaviin ajankohtiin, kun taas muuten noudatettiin sosiaalisen sukupuolen mukaisesti hyväksyttyä tyttötyön mallia.

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuksen esittely	2
1.2. Lähdeaineisto	3
1.3. Aiempi tutkimus.....	5
1.4. Metodologiset lähtökohdat.....	7
2. Pikkulotat suojeluskuntaliikkeen osana	11
2.1. Suojeluskunta – koko perheen järjestö.....	11
2.2. Pikkulotat Lotta Svärd -järjestön arvojen mallinukkeina	17
3. Tampereen ja Paltamon pikkulottien elinympäristö	20
3.1. Tampere	20
3.1.1. <i>Tampereen Lotta Svärd</i>	20
3.1.2. <i>Tampereen lehdistö</i>	21
3.2. Paltamo.....	25
3.2.1. <i>Paltamon Lotta Svärd</i>	26
3.2.2. <i>Paltamon lehdistö</i>	27
4. Lotta Svärdin rauhan ajan nuorisotoiminta 1932–1939	30
4.1. Tyttötyön johto.....	30
4.2. Tampereen ja Paltamon pikkulotat järjestäytyvät	32
4.3. Jäsenmäärän kehitys ennen talvisotaa.....	37
4.4. Työmuodot	40
4.4.1 <i>Työillat</i>	41
4.4.2. <i>Liikunta</i>	43
4.4.3. <i>Vapaa-ajan toiminta</i>	45
4.5. ”Minä olen pikkulotta, Suomen tyttönen”	47
4.5.1. <i>Kirsti Hokkasen muistikuvia</i>	49
4.5.2. <i>Arvosävytteistä liikuntamerkkiopetusta Paltamossa</i>	50
4.6. Tytöt on tyttöjä, pojat on poikia.....	51
5. Talvisodan tuoma muutos toimintaan	55
5.1. Tampereen pikkulotat sota-ajan toimissa.....	55
5.2. Paltamon tyttöosasto talvisodan aikana	58
5.3. Talvisodan vaikutukset jäsenmäärien kehittymiseen	60
5.4. ”Ilomielin valmiina palvelemaan, kun kutsuvi syntymämaani”	62

6. Lyhyt rauhan aika ja jatkosodan tuomat uudet haasteet	65
6.1. Välirauhan aika	65
6.2. Jatkosota.....	68
6.2.1. <i>Pikkulottien järjestötoiminta jatkosodan aikana Tampereella ja Paltamossa</i>	<i>68</i>
6.2.2. <i>Tampereen ja Paltamon tyttöosastolaiset sota-ajan töissä.....</i>	<i>71</i>
6.2.3. <i>Työvoimapulan vaikutukset pikkulottatoimintaan</i>	<i>74</i>
6.2.4. <i>Maanpuolustusta soppakauha kädessä</i>	<i>76</i>
6.2.5. <i>Jäsenmäärän kehitys ja sen vaikutukset toimintaan</i>	<i>77</i>
6.2.6. <i>Kurinpito-ongelmien lisääntyminen.....</i>	<i>79</i>
6.3. Toiminnan päättyminen	80
7. Päätelmät	83

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

LIITTEET

1. Johdanto

”Hänen mielenkiintonsa oli nimittäin koko ajan suuntautunut adjutanttiin, joka oli sangen komea ja hienokäytöksinen upseeri. Hyvin sivistynyt. Hallitsi neljä kieltäkin. Oliko tämä nyt se oikea? Nimittäin se Raili Kotilaisen toiveuni, joka oli saanut hänet ryhtymään rintamalotaksi, ja johon oli liittynyt talvisodan ja vähä-älyisten ulkomaalaisten sanomalehtimiesten luoma sankarilottamyitti sekä viisi luokkaa yhteiskoulua käyneen maalaispuhelinkeskuksenhoitajan isänmaallisuus.”¹

Väinö Linnan vuonna 1954 julkaistun romaanin *Tuntematon sotilas* välittämä lottakuva ei ollut kovin mairitteleva. Valitsin Tiina Kinnusen tavoin valitsin kyseisen lainauksen, sillä se ilmentää mielestäni hyvin myös yleisemmin tuona aikana vallinnutta ilmapiiriä². 1980-luvun loppupuoliskolla tätä Lotta Svärd -järjestöön liitettyä negatiivista mielikuvaa kuitenkin ryhdyttiin purkamaan systemaattisesti. Kinnusen mukaan muutosta ei voida yksinomaan selittää Neuvostoliiton romahtamisen aiheuttaman poliittisen vapautumisen kautta, vaan hänen mielestään taustalla on myös esimerkiksi 80-luvun puolivälissä alkanut yleinen kiinnostus naishistoriaa sekä talvi- ja jatkosotaa kohtaan. Ilmapiirin muututtua taustastaan hiljaiseloa pitäneet entiset lotat tunsivat, että omista kokemuksista oli jälleen luvallista puhua ilman leimautumista. Lottien toimintaan päästiin tutustumaan niin TV-dokumenttien, radiokuunnelmien, sarjakuvien kuin myös henkilökohtaisten muistelmien sekä romaanien kautta. Mielenkiinto Lotta Svärdin historiaa kohtaan herätti historian tutkijatkin ja viime vuosina lottia koskevaa kirjallisuutta on ilmestynyt runsaasti, on jopa puhuttu eräänlaisesta ”lottabuumista”.³

Lotta Svärdin 8–16-vuotiaille suunnatun nuorisotoiminnan tutkimukseen tämä kiinnostus ei kuitenkaan ole ulottunut, vaikka toiminta oli aikanaan erittäin suosittua. Pikkulottia oli järjestötoiminnan loputtua, vuoden 1944 marraskuussa, arviolta 52 000, kun samanaikaisesti koko Lotta Svärdin jäsenmäärä oli noin 240 000.⁴ Pikkulotat siis muodostivat suunnilleen viidenneksen Lotta Svärdin jäsenmäärästä. Heidän vaikutuksensa on oletettavasti ollut järjestön toiminnalle merkittävä, mutta silti pikkulotat ovat jääneet niin tutkimuksessa kuin yleisessä keskustelussa aikuisten lottien varjoon.

¹ Linna 2000, 132. Lainaus on teoksesta *Sotaromaani*, joka on vuonna 2000 julkaistu lyhentämätön versio Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta*.

² Ks. lisää aiheesta teoksesta Kinnunen 2006: *Kiitetyt ja parjatut – Lotat sotien jälkeen*.

³ Kinnunen 2006, 219–224, 264–265; Eerola 1999, 4–5.

⁴ Lukkarinen 1981, 300; Kinnunen 2006, 35. Jäsenmäärän viimeiset varmat lukemat on vuoden 1943 tilastoista, mutta liittyminen jatkui vilkkaana tämän jälkeenkin. Tässä esitetyt luvut ovat siten vain arvioita.

1.1. Tutkimuksen esittely

Tavoitteenani on pro gradu -tutkielmani kautta laajentaa aikaisempaa tietoutta pikkulotista ja heidän antamastaan panoksesta talvi- ja jatkosodan aikana. Tutkin tyttötyön sisällön eroavaisuuksia maaseudulla ja kaupungissa sekä rauhan ja sodan aikana. Pyrin siis selvittämään kuinka pikkulottatoiminnan sisältö muuttui järjestön toiminta-aikana ajallisesti ja paikallisesti. Lähestyn aihetta kahden esimerkkipaikkakunnan kautta: Tampereen tyttötyön tarkastelu antaa viitteitä Lotta Svärdin nuorisotoiminnasta kaupungissa, kun taas Paltamo edustaa maaseutua. Tarkastelen Tampereen ja Paltamon nuorisotoimintaa Lotta Svärdin tyttötyön valtakunnallisten ohjesääntöjen rinnalla, jotta saisin osviittaa siitä, kuinka hyvin esimerkkipaikkakunnat peilaavat pikkulottien työmuotoja muualla Suomessa. Tutkiessani toiminnan ajallista ulottuvuutta kiinnitän huomiota erityisesti siihen, millainen vaikutus sotavuosilla 1939–1944 oli pikkulottatyön sisältöön.

Lotta Svärdin tyttötyö oli osa laajempaa suojeluskuntaorganisaatiota. Tutkielman aihe antaa siten mahdollisuuden tarkastella paikallistason kautta myös sitä, näkyivätkö järjestön taustalla vaikuttaneet arvot⁵, erityisesti militarismi, tyttötyössä samoin kuin suojeluskuntaorganisaation muilla toimialueilla. Kasvatuksellisuus oli, kuten tulen tarkemmin kappaleessa kaksi selittämään, pikkulottatoiminnan ydin. Tyttötyön sisältö saattoi kuitenkin tästä huolimatta vaihdella paikallistasolla huomattavastikin. Tästä Seija-Leena Nevala-Nurmi mainitsee esimerkkinä Karjalan kannaksella sijainneen Koiviston maalaiskunnan, jossa jo rauhan aikana tyttötyön pääpaino oli harrastuksellisuuden sijaan käytännöllisten taitojen oppimisessa.⁶ Tarkastelenkin tutkielmassani rauhanajan ja sota-ajan toiminnan sekä kaupunki ja maaseutu vertailun ohella myös tätä maantieteellistä ulottuvuutta: onko Paltamon sijainti itärajan tuntumassa havaittavissa jotenkin paikkakunnan pikkulottatoiminnan sisällössä?

Tämän suuntaista maantieteellistä ja ajallista ulottuvuutta sisältävää tutkimusta ei ole vielä pikkulotista tehty. Aiemmissa tutkimuksissa pikkulottatoimintaa on kasvatuksellisten ja aatteellisten kuvausten lisäksi selvitetty kronologisten tutkimusten kautta, jolloin näkökulma on painottunut lähteiden määrästä johtuen rauhan ajan toimintamuotoihin. Aikaisempien tutkimuksien aiheista johtuen en tule siten kiinnittämään kovinkaan paljon huomiota toiminnan kasvatukselliseen tai aatteelliseen puoleen. Tutkielmassani on sen sijaan suuressa osassa paikallisten toimintamuotojen tarkastelu, sillä tämä valottaa Lotta Svärd -järjestön virallisia kasvatustavoitteita paremmin sitä,

⁵ Toiminnan taustalla vaikuttanutta ideologiaa ja arvoja käsittelem tarkemmin luvussa kaksi.

⁶ Nevala 2007, 72–76.

millaiseksi pikkulottatoiminta todellisuudessa muodostui. Tyttötyön sisällöllistä kehitystä tarkastelemalla voidaan siis selvittää toiminnalle paikallisesti asetettuja tavoitteita: mitä kussakin tapauksessa pidettiin tärkeänä opettaa tytöille?

Pikkulottatoiminta aloitettiin Tampereella ja Paltamossa samanaikaisesti, vuonna 1932. Molemmilla paikkakunnilla tyttötyötä jatkettiin aina jatkosodan päättymiseen asti, jolloin Lotta Svärdin nuorisotyö lakkautettiin rauhansopimuksen pohjalta. Tutkielmani käsittää siten vuodet 1932–1944. Työ jakautuu neljään suurempaan osioon: taustaluvuissa käsittelen pikkulottien sijoittumista suojeluskuntaliikkeen laajempaan kenttään sekä hahmotan niin poliittisen ja taloudellisen tarkastelun kuin myös lehdistöanalyysin kautta sitä elinympäristöä, jossa tamperelaiset ja paltamolaiset pikkulotat elivät. Tämän jälkeen tarkastelen vertailevasta näkökulmasta rauhan ajan toimintamuotoja sekä tyttöjen toimintaa talvi- ja jatkosodassa.

Suojeluskuntapojista tuli vuonna 1941 sotilaspoikia, ja samaten Lotta Svärdin keskusjohtokunta muutti vuonna 1943 pikkulottien nimen lottatyttöiksi.⁷ Tästä huolimatta käytän omassa tutkielmassani nimeä pikkulotta, sillä koen sen aihetta käsittelevien tutkimuksien piirissä yleistyneemmäksi termiksi. Seija-Leena Nevala tosin päätyi omassa teoksessaan lottatyttö-nimitykseen, sillä hän käytti rinnalla pojista saman ajankohdan nimitystä sotilaspoika. Lisäksi hänen tarkoituksenaan oli antaa nimivalinnan kautta arvostusta tyttöjen työpanokselle. Hän kuitenkin toteaa, että monet tyttötyössä mukana olleista nimittävät ja kokevat itsensä ennen kaikkea pikkulotiksi.⁸ Lainauksissa käytän toki tarvittaessa nimitystä lottatyttö. Vuonna 1918 käytyä sotaa kutsun sisällissodaksi, sillä se on tämän hetken historiantutkimuksessa yleisimmin käytetty nimitys.⁹ Rinnalla kylläkin esiintyy tarvittaessa myös suojeluskunnan ja Lotta Svärdin käyttämä termi vapaussota.

1.2. Lähdeaineisto

Päälähteeni ovat Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteessä (entinen Sota-arkisto) sijaitsevat Lotta Svärd -järjestön asiakirjat. Paltamon ja Tampereen tyttötyötä koskevat asiakirjat löytyvät sekalaisessa järjestyksessä paikallisosastojen omista kansioista. Tampereen osalta säilyneiden lähteiden määrä on suhteellisen suuri: pikkulottien vuosikertomukset löytyvät koko toiminta-ajalta ja näiden lisäksi on joitakin tyttötyönjohtajien kokouksien pöytäkirjoja sekä muita sekalaisia

⁷ Nevala-Nurmi 2006, 155, 160.

⁸ Nevala 2007, 8.

⁹ ks. esimerkiksi Haapala 2009; Latva-Äijö 2004; Nevala 2007.

lähteitä. Pikkulottien omista kokouksista ei kuitenkaan ole säilynyt pöytäkirjoja. Suurin puute Tampereen asiakirjoissa on, että pikkulotista ei ole jäsenluetteloita.

Paltamon paikallisosaston kansioissa on pikkulottien vuosikertomukset ja muut asiakirjat ainoastaan vuodesta 1937 eteenpäin ja aikuistenkin lottien osalta vasta vuodesta 1936. Paikallisosaston johtokunnan kokouspöytäkirjat löytyvät kuitenkin vuoden 1932 lopulta lähtien, joten tätä kautta olen saanut jonkinlaisen kuvan tyttöjen toiminnasta ennen vuotta 1937. Lisäksi olen Paltamon osalta tutkinut Kainuun piirin ja Lotta Svärd -keskusjohtokunnan paikallisosastoja koskevia asiakirjoja ja löytänyt siten lisätietoa Paltamon pikkulottien toiminnasta vuosina 1932–1936. Paltamon tyttötyöhön osallistuneista on yhden kyläosaston kohdalta säilynyt jäsenluettelo vuosilta 1936–1941. Tyttöjen sosiaalista taustaa ei kuitenkaan voida tätä kautta päätellä, sillä luetteloon ei ole merkitty tietoa vanhempien ammasteista. Jäsenluettelon avulla pystyn kuitenkin selvittämään otantaluontoisesti tyttöjen sosiaalista taustaa kirkonkirjojen kautta. Tampereen osalta tämänkaltaista selvitystä ei lähteiden puuttuessa valitettavasti voida tehdä.

Alkuperäislähteistä tärkeän osan muodostavat myös erinäiset keskusjohtokunnan painetut asiakirjat. Tyttöjen oma *Pikkulotta*-lehti ilmestyi vuodesta 1938 ja kahtena viimeisenä toimintavuotena ilmestyi lisäksi tyttötyönjohtajille suunnattu lehti. *Pikkulotta*-lehti oli väylä, jonka kautta tytöt pystyivät jakamaan tuntemuksiaan ja kokemuksia: paikallisosastot saivat lähettää artikkeleita toiminnastaan ja lehdissä oli myös tyttöjen omia kirjoituksia. Lehdessä on julkaistu tamperelaisten ja paltamolaistenkin pikkulottien kirjoituksia, joten lehti tarjoaa yleisen taustoituksen lisäksi arvokasta lisätietoa siitä, millaisena tytöt itse kokivat toiminnan.

Pikkulotta-lehden ohella käytän lähteenä aikuisten lottien keskuudessa julkaistua *Lotta Svärd*-lehteä. Kainuun ja Pohjois-Hämeen suojeluskuntapiirien äänenkannattajalehdistä *Kainuun Sissistä* sekä *Pohjois-Hämeen vartiosta* olen niinikään saanut apua. Yleistä suhtautumista pikkulotta-toimintaa kohtaan selvitän ”valkoisen” neutraalia linjaa edustaneiden maakuntalehtien (*Aamulehti* ja *Kainuun Sanomat*) sekä sosiaalidemokraattisten sanomalehtien (*Kansan Lehti* ja *Pohjolan Työmies*, jonka nimi vuodesta 1937 *Pohjolan Työ*) kautta. Oletan lehtien kirjoitusten vastaavan ainakin jollakin tasolla myös niiden edustaman puolueen jäsenistön ajatusmaailmaa. Siten uskon voivani avata lehtien kautta suuntaa-antavasti sitä ilmapiiriä, joka Tampereella ja Paltamossa tutkimusajankohtana vallitsi.

Pikkulotta-lehdessä julkaistujen kirjoitusten ohella selvitän tyttöjen ajatusmaailmaa haastatteluiden kautta. Olen tutkielmaani varten haastatellut seitsemää vuosina 1926–1931 syntynyttä naista, jotka

ovat osallistuneet Paltamon pikkulottatoimintaan. Teemahaastattelut suoritettiin asianosaisten (Annikki Moilanen, Eeva Leinonen, Lea Kurkinen, Maija Tuomainen ja Maiju Jokelainen) kotona syksyllä 2009. Näiden lisäksi tehtiin saman syksyn aikana lomakehaastattelut Enni Karjalaisen ja ”Marian” (nimi muutettu pyynnöstä) kanssa. Haluaisin tässä yhteydessä esittää suuret kiitokset myös Irja Valtoselle, joka auttoi suuresti haastateltavien löytämisessä.

Tampereen osalta en valitettavasti onnistunut löytämään haastateltaviksi entisiä pikkulottia lukuisista lehti-ilmoituksista ja lottaperinneyhdistyksiin kohdistuneista kyselyistä huolimatta. Haastatteluiden sijasta käytän Tampereen tyttölyseo Tipalan oppilailta kerättyä talvi- ja jatkosotaa koskevaa materiaalia, joka on koottu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (jatkossa SKS) arkistoon. Useat koulun oppilaista kuuluivat pikkulottiin, joten materiaali sisältää paljon tutkimusaiheeni kannalta hyödyllistä tietoa. Koulun entiset oppilaat ovat liittäneet arkistoon muun muassa muistelmiaan sekä katkelmia sodan aikaisista päiväkirjoista.

1.3. Aiempi tutkimus

Lotta Svärd -järjestöä koskevia yleisesityksiä on ilmestynyt runsaasti ja niitä on tulkittava aina yhteydessä omaan aikaansa. Airi ja Rafael Koskimiehen vuonna 1964 kirjoittama teos *Suomen lotta* on julkaistu pahimman ”lottasodan” aikana ja sen lottia ihaileva näkemys voidaan Kinnusen mukaan nähdä vastineena aikakauden negatiiviseen lotta-kuvaan. Taito Seilan kirjoittamaa kirjaa, *Lotta Svärd – Univormupukuiset naiset* (1972), markkinoitiin aikanaan ensimmäisenä puolueettomana esityksenä Lotta Svärdin historiasta, mutta tosiasiaa Seila lähestyi aihetta vain eri suunnasta kuin Koskimiehet, eli vasemmalta. Seila antoi kunniaa lottien tekemälle työlle, mutta kritisoi järjestöä valkoisen ideologian levittämisestä. Aidosti puolueeton kokonaisesitys Lotta Svärdin historiasta saatiin vasta vuonna 1981, kun Vilho Lukkarisen teos *Suomen lotat* julkaistiin.¹⁰ Anne-Maija Katajan samannimistä teosta *Suomen lotat* (1986) ei mielestäni voida niinkään nähdä tieteellisenä yleisesityksenä, sillä se perustuu suurilta osin lottien omiin muistelmiin.

Uudemmissa lottatutkimuksista tärkeimpinä pidän Suomen Lottaperinneliiton vuonna 1999 käynnistämän Lottien Suomi -tutkimusprojektin kautta ilmestyneitä teoksia; *Lotta Svärdin synty – Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928* (Annika Latva-Äijö), *Myytti ja kokemus – Lotta Svärd sodassa* (Pia Olsson), *Kiitetyt ja parjatut – Lotat sotien jälkeen* (Tiina Kinnunen) sekä *Lotta Svärd – Käytännön isänmaallisuutta* (Maritta Pohls ja Annika Latva-Äijö). Nämä neljä teosta muodostavat yhdessä tieteellisen ja puolueettoman kuvauksen Lotta Svärd -järjestön eri vaiheista

¹⁰ Kinnunen 2006, 200–218.

aina nykypäivään asti. Kaarle Sulamaan teokset *Lotta Svärd – Uskonto ja isänmaa* (1999) sekä *Lotat, uskonto ja isänmaa: Lotat protestanttis-nationalistisina nunnina* (2009) puolestaan käsittelevät hyvin laajasti järjestön arvoja sekä kasvatuksellisia tavoitteita, jotka usein jäävät lottia käsittelevissä teoksissa maanpuolustustyön varjoon.

Tutkielmani kannalta tärkeitä teoksia ovat myös Naemi Levaksen kirjoittama Tampereen paikallisosaston historiikki sekä Kainuun piirin Suojeluskuntaa ja Lotta Svärdiä koskevat tutkimukset. Lotta Svärd -järjestön oma julkaisu, *Lotta Svärd 1939–40*, vuodelta 1941 on sekin tutkimukseni ajankohdan vuoksi erittäin hyödyllinen, vaikkakaan sitä ei julkaisuttajasta ja ajankohdasta johtuen voi pitää täysin objektiivisena kuvauksena.

Pikkulotat mainitaan jokaisessa lottia käsittelevässä tutkimuksessa, mutta usein vain muutamalla kappaleella. Seija-Leena Nevalan teoksessa *Lottatyöt ja sotilaspojat* (2007) pikkulotat ovat ensimmäistä kertaa pääosassa, tässäkin tosin poikien rinnalla. Lottakirjallisuuden lisäksi pikkulotista on artikkeleita useissa muissa lapsuuden ja nuoruuden historiaa käsittelevissä teoksissa¹¹.

Pikkulotista on tehty myös useita pro gradu -tutkielmia, jotka täydentävät kirjallisuuden välittämää kuvaa Lotta Svärdin tyttäryöstä. Tyttäryön kasvatuksellista puolta käsittelevät tutkielmissaan Karoliina Kähö (*”Ilomielin valmiina palvelemaan, kun kutsuvi syntymämaani” – Tutkimus siitä kuinka Lotta Svärd -järjestön keskusjohtokunta ohjasi pikkulottatoimintaa*) sekä Johanna Taskinen (*Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestön nuorisokasvatus vuosina 1928–1944*). Laura Elsinen puolestaan on tutkinut Pikkulotta- ja Sotilaspoika-lehtien välittämää kuvaa järjestöjen isänmaallisuuskasvatuksesta tutkielmassaan *”Me tahdomme jo nuorina, puhtahin rinnoin kodin puolesta taistella ja isänmaan!” – Pikkulotta- ja Sotilaspoika-lehtien vuosina 1939–1944 välittämä kuva isänmaallisuuskasvatuksesta*.

Lotta Svärdin nuorisotyön aatteellista puolta taas on tutkittu Arita Eerolan pro gradu -tutkielmassa *”Tytär Suomen joukkohon harmajaan” – Pikkulottatoiminta suojeluskuntaliikkeen kasvatustyössä*. Paikallistason tutkimuksen pikkulotista ovat tehneet Pia Hiltunen¹² ja Sari Mustajärvi¹³. Outi Simola on puolestaan yhdistänyt tutkielmassaan *”Ilomielin valmiina palvelemaan kun kutsuvi syntymämaani” – Pikkulottien ja suojeluskuntapoikien kansalaiskasvatus eteläpohjalaisessa*

¹¹ Ks. esimerkiksi Jenni Kirveksen artikkeli Sodassa koettua -sarjan osassa Uhrattu nuoruus ja Seija-Leena Nevalan artikkeli teoksessa Nuoruuden vuosisata.

¹² Hiltusen pro gradu -tutkielma: *Pikkulottana Iisalmessa – kaupungin Lotta Svärd osaston tyttötyö vuosina 1936–1944*.

¹³ Mustajärven pro gradu -tutkielma: *”Kasva kansallesi kunniaksi” – Lotta Svärd Ry:n tyttötyö Hämeenlinnan seudulla vuosina 1935–1944*.

paikallisyhteisössä 1927–1939 kasvatuksellisen näkökulman ja paikallistason mikrohistoriallisen tarkastelun.

1.4. Metodologiset lähtökohdat

Tutkielmani on, kuten kaikki muutkin pikkulottia koskevat tutkimukset, osa naishistoriaa sekä lapsuuden ja nuoruuden historiaa. En tule käsittelemään aihetta kovin syvällisesti tältä suunnalta, mutta siitä huolimatta tutkielma tarjoaa näkökulman siihen, millaista oli lasten ja nuorten elämä 1930–1940-lukujen Suomessa. Toisaalta tutkielmani voidaan katsoa osaksi uutta sotahistoriaa¹⁴, sillä vaikka pikkulottien toiminnassa pääpaino oli kasvatuksessa, niin sota-aikana käytännönläheiset työtehtävät saivat suuremman roolin ja tyttöjen panos Suomen sotaponnisteluille oli merkittävä erityisesti kotirintamalla.

Luonteeltaan tutkielmani on mikrohistoriallinen. Yksi keskeisimmistä periaatteista mikrohistoriassa on uskomus siitä, että mikroskooppisen tarkastelun avulla voidaan paljastaa ennen havaitsemattomia ilmiöitä jostain suuremmasta kokonaisuudesta.¹⁵ Pysin tutkielmassani juuri tähän: lähestyn tutkittavana olevaa kohdetta yksittäisten paikallisosastojen kautta tavoitteenani löytää uutta tietoa valtakunnallisesta pikkulottatoiminnasta. Antero Heikkisen mukaan mikrohistoria pyrkii ymmärtämään ihmistä.¹⁶ Tämä on myös yksi tutkielmani tavoitteista, sillä yritän aineiston tuomissa rajoissa tuoda ilmi tyttöjen omia ajatuksia pikkulottatoiminnasta.

Mikrohistoria ei ole ainoastaan tutkimusmetodi, vaan se on olennainen osa koko tutkimusta ja vaikuttaa niin strategisiin lähtökohtiin kuin muihin tutkimuksen varrella tuleviin valintoihin.¹⁷ Mikrohistoriallisessa tutkimuksessa lähdeaineiston ei tarvitse olla sanan varsinaisessa merkityksessä uutta. Riittää, että sitä on käytetty uudella tavalla: yhdenkin pienen yksityiskohdan havaitseminen voi tuoda tutkimuskohteen ilmi erilaisessa valossa.¹⁸ Oma tutkimusaineistonikin on periaatteessa tunnettua, mutta lähestyn sitä uudesta näkökulmasta.

Tutkielmani sisältää niin haastatteluita kuin kirjallisia muistelmiakin. Tästä syystä olen nähnyt tarpeelliseksi tutustua myös muistitiedon metodiin. Muistitieto voi Outi Fingerroosin ja Riina Haanpään mukaan olla tutkimuksessa yhtäläillä kohde, kuin apuväline tai tutkimuksen yksi

¹⁴Uusi sotahistoria tarkastelee sotaa ihmisten kautta, ei niinkään sodan taustalla olevien rakenteiden kautta. Kinnunen & Kivimäki 2006, 10–11.

¹⁵ Peltonen 2006, 27.

¹⁶ Heikkinen 1993, 42.

¹⁷ Peltonen 1999, 21.

¹⁸ Peltonen 1999, 62–63.

sivujuonne. Omassa työssäni käytän sitä lähinnä apuvälineenä pyrkiessäni tutkimusaiheeni mikrohistorialliseen kuvailuun. Päälähteeni koostuvat alkuperäisdokumenteista, joten haastattelut ja kirjalliset muistelmat täydentävät muutoin hyvin viralliseksi jäävää kuvaa sekä mahdollistavat pikkulottatoiminnan syvällisemmän tarkastelun. Mikrohistoria ja muistitietotutkimus ovatkin metodologisesti läheisessä suhteessa ja niitä käytetään usein rinnakkain, toisiaan täydentävinä.¹⁹

Muistitieto on subjektiivista: se ei niinkään kerro historian todellisista tapahtumista, vaan niistä merkityksistä, jotka kyseiselle historialliselle ilmiölle rakentuvat. Yksilön kokemuksien varaan ei siis voida rakentaa käsitystä historiallisista tapahtumista, mutta tästä huolimatta Portellin mukaan subjektiivisuus kuuluu historian tutkimukseen samalla oikeutuksella kuin faktatkin. Kokemus pohjaisen tarkastelun kautta voidaan ymmärtää historiaa syvemmin kuin vain makrotasoa tutkimalla. Se vie meidät historiallisten faktojen taakse ja kertoo mikä oli ihmisten rooli kyseisessä historiallisessa tapahtumassa. Se ei kuitenkaan kerro vain, mitä ihmiset tekivät, vaan myös mitä he halusivat tehdä, mitä he uskoivat tekevänsä ja mitä he jälkikäteen katsoivat tehneensä. Mikrohistoriallisten lähteiden takaa saattaa lisäksi paljastua sellaisia historiallisia faktoja, jotka auttavat löytämään uusia ulottuvuuksia myös makrotasolta. Portellin mukaan esimerkiksi haastattelut paljastavatkin usein ennalta tuntemattomia tapahtumia tai uusia piirteitä jo tunnetuista ilmiöistä.²⁰

Mikrohistoriallinen tutkimus siis arvostaa muistitietoa lähteenä. Muistitietoon liittyy kuitenkin useita erityispiirteitä, jotka tulee ottaa huomioon. Muisti ei ole tiedon passiivinen säilytyspaikka, vaan se muokkaa sitä jatkuvasti luoden asioille uusi merkityksiä ja muodostaen syy-yhteyksiä. Subjektiivisessa todellisuudessa tai sosio-ekonomisessa tilanteessa tapahtuneet muutokset vaikuttavat siihen kuinka asioita kerrotaan haastattelutilanteessa. Yleensä haastateltavat kuitenkin pystyvät Portellin mukaan samaistumaan yhä aikaisempiin näkemyksiinsä, vaikka niistä olisi jo periaatteellisella tasolla vieraantunut. Kaikki eivät tosin ole päässeet kokemustensa yli, jolloin mieli ikään kuin elää yhä samaa ajanjaksoa, josta hän haastattelutilanteessa kertoo. Tällöin haastateltava usein kertoo tarinaansa eepiseen sävyyn. Pentti Virrankoski luettelee viisi osa-aluetta, jotka tulee ottaa huomioon käytettäessä muistitietoa historian tutkimuksessa. Ensinnäkin muisti on kapasiteetiltaan rajallinen ja rapistuu ajan myötä. Toisaalta kertojan tiedot ja tulkinnat voivat olla alunperin puutteellisia tai ne eivät välttämättä pohjautu omakohtaisiin kokemuksiin. Ihmisille on

¹⁹ Fingerroos & Haanpää 2006, 25–32.

²⁰ Fingerroos & Haanpää 2006, 30–35; Portelli 2006, 55–56.

lisäksi tyypillistä omien tekojen kaunistelu ja tapahtumien tulkinta itselleen edullisella tavalla. Yksilö myös muokkaa muistiaan ympäristön odotusten mukaisesti.²¹

Muistitiedolle asetetut rajoitteet eivät kuitenkaan vähennä sen merkityksellisyyttä ja arvokkuutta tutkimuksen kannalta. Vaikka muistitieto kertoo enemmän historiallisille tapahtumille annetuista merkityksistä, se ei tarkoita ettei se pyrkisi totuuteen. Haastateltavan kertomukseen sisältyvä historiallinen vääristymä ei murena sen koko uskottavuutta, se vain asettaa tutkijalle vaatimuksen asioiden tarkistamisesta. Tämä vaatimus tosiasioiden varmentamisesta tosin kuuluu kaikkiin lähteisiin, myös kirjallisiin. Omassa tutkielmassani yhdistän muistitietoa ja virallisia lähteitä, joka luo mahdollisuuden tietojen vertailuun ja tätä kautta mahdollisimman tarkan ja totuudenmukaisen kuvan luomiseen.²²

Tutkielmani sisältää seitsemän haastattelua, joista viiteen sovelsin teemahaastattelun menetelmää, kun taas kaksi toteutettiin asianosaisten pyynnöstä lomakehaastatteluina. Suoritustapa oli yksilöhaastattelu ja olin varannut jokaiseen aikaan 2–3 tuntia. Teemahaastattelussa aihealueet on valmiiksi päätetty, mutta mitään tarkkaa kysymyslistaa tai järjestystä ei ole.²³ Tämä soveltui hyvin omaan tutkimusaiheeseeni, jossa muisteltiin yli seitsemänkymmenen vuoden takaisia tapahtumia. Ilman runkoa keskustelu olisikin helposti laajentunut koskemaan esimerkiksi yleisempiä lapsuuden tai sodan muistoja. Aihealueet käsiteltiin haastatteluissa siinä järjestyksessä, kuin se kussakin tilanteessa tuntui luontevalta. Teemahaastattelun metodin käyttäminen myös tarjosi mahdollisuuden siihen, että haastattelutilanne oli elävä: vastaukset saattoivat johtaa spontaanisti seuraavaan kysymykseen.

Lähetin haastateltaville etukäteen tutkimuksen esittelyn sekä esitietolomakkeen, jonka pyysin täyttämään ennalta. Tässä lomakkeessa kysyin pikkulottatoimintaan liittyviä perustietoja, kuten koska haastateltava oli liittynyt pikkulottiin, mihin kyläosastoon hän kuului, kuka oli ryhmän ohjaaja ja osallistuivatko muut perheenjäsenet suojeluskuntatoimintaan. Näin pystyimme käyttämään koko haastatteluajan varsinaisen toiminnan käsittelyyn. En käyttänyt haastatteluissa audiotallennusta, sillä koin itselleni luontevammaksi kirjoittaa vastaukset ylös. Haastatteluiden jälkeen kirjoitin vastaukset puhtaaksi sekä keräsin ja järjestelin ne teemakysymysten alle helpottaakseni työtäni haastateltavien vastauksia vertailtaessa.

²¹ Fingerroos & Haanpää 2006, 31; Portelli 2006, 57–59; Virrankoski 1994, 24–29; Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2004, 194–196.

²² Portelli 2006, 55–57.

²³ Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2004, 196–199.

Tutkielman kirjallisia lähteitä analysoin sisällönanalyysiä apuna käyttäen. Sisällönanalyysi on menettelytapa, jolla voidaan analysoida dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Mikä tahansa kirjalliseen muotoon saatettu materiaali voi edustaa sisällönanalyysin kohdetta eli dokumenttia. Täten myös tämän tutkielman kohteena olevien kirjallisten lähteiden, niin virallisten asiakirjojen kuin myös Tipalan arkiston päiväkirjojen ja muistelmien, analyysimenetelmäksi soveltuu hyvin sisällönanalyysi, jonka tavoitteena on kuvata dokumenttien sisältöä sanallisesti. Tarkemmin määriteltynä tutkielmani analyysimenetelmänä toimii aineistolähtöinen sisällönanalyysi, joka pyrkii luomaan tutkimuksen kohteesta teoreettisen kokonaisuuden. Teoria siis konstruoidaan aineistosta tutkimuksen edetessä. Analyysiyksiköt eivät siten ole ennalta päätettyjä.²⁴

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi jakautuu erilaisiin malleihin. Oma tutkielmani edustaa Timo Laineen näkemystä, jonka mukaan aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä on kysymys aineiston kuvauksesta sekä analyysistä ja sitä kautta merkityskokonaisuuksien jäsentämisestä, esittämisestä, tulkinnasta ja arvioinnista. Määritellyn tutkimuskysymyksen mukaiset kohdat aineistosta siis ikään kuin ”nostetaan esiin”.²⁵

²⁴ Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–106.

²⁵ Tuomi & Sarajärvi 2009, 101–102.

2. Pikkulotat suojeluskuntaliikkeen osana

Yksikään tamperelainen tai paltamolainen pikkulotta ei ollut ainoastaan oman tyttöosastonsa jäsen, hän oli myös osa laajempaa suojeluskuntaorganisaatiota, jonka arvot ja tavoitteet loivat kehykset pikkulottatoiminnallekin. Tyttötyön sisällön ymmärtäminen vaatii siten suojeluskuntaideologian yleisempää tuntemusta. Millainen tämä järjestö sitten oli: miten ja miksi se syntyi?

2.1. Suojeluskunta – koko perheen järjestö

Vuoden 1917 sekavassa yhteiskunnallisessa tilanteessa²⁶ ryhdyttiin porvarisella puolella perustamaan suojeluskuntia turvaamaan järjestystä. Vastaava kehitys johti vasemmiston piirissä punakaartien perustamiseen. Tässä vaiheessa suojeluskunnat kuitenkin toimivat paikallisina yksikköinä, eikä yhteistyötä muiden paikkakuntien kanssa yleensä ollut. Vasta sisällissodan sytyttyä suojeluskunnat asetettiin yhteisen keskusjohdon alaisuuteen. Sodan jälkeen suojeluskunnat tipahtivat eräänlaiseen tyhjiöön, ne kyllä jatkoivat olemassaoloaan, mutta ilman mitään varsinaista tehtävää. Järjestön sisällä oli useita näkemyksiä siitä, millainen suojeluskuntien rooli uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa tulisi olla, eikä sen toiminnan luonteestakaan saavutettu yksimielisyyttä.²⁷

Erimielisyydet ja epävarma tilanne johtivat moniin pienempiin suojeluskuntahankkeisiin, kun toimintaa lähdettiin valtakunnallisten ohjeiden puuttuessa järjestämään paikallisesti. Senaatin suojeluskunnista 2.8.1918 antama asetus kuitenkin katkaisi paikallistason kehityksen ja johti virallisen Suojeluskuntajärjestön perustamiseen. Asetuksen mukaan toiminnan pitää olla vapaaehtoista ja jäsenien tulee kunnioittaa laillista yhteiskuntajärjestystä.²⁸ Asetuksen ensimmäinen pykälä ilmaisee senaatin suojeluskunnille asettamat tavoitteet ja antaa samalla tiivistetyn kuvauksen suojeluskuntien toiminnan sisällöstä:

”Suojeluskuntain tarkoituksena on maan hallituksen ohjeiden mukaan edistää kansan puolustuskuntoisuutta sekä turvata laillista yhteiskuntajärjestystä. Tämän toteuttamiseksi suojeluskunnat a) antavat sotilaallista kasvatusta suojeluskuntalaisille b) edistävät voimistelua, urheilua ja kansalaiskunnan kasvattamista c) toimivat tarvittaessa varsinaisen armeijan tukena ja d) avustavat pyydettyinä järjestysviranomaisia.”²⁹

²⁶ Ks. lisää suojeluskuntien syntyyn vaikuttaneista tekijöistä esimerkiksi Latva-Äijö 2004, 43–48.

²⁷ Selén 2001, 14–40.

²⁸ Selén 2001, 40–44.

²⁹ Pirhonen 1988, 23.

Suojeluskuntaan voitiin hyväksyä vain luotettava ja hyvämaineinen kansalainen eli käytännössä vasemmistohenkiset jätettiin järjestön ulkopuolelle. Työväenliikkeeseen kuuluvilla ei toisaalta edes yleensä ollut kiinnostusta liittymiseen, sillä he näkivät suojeluskunnat ”suorana jatkona talven ja kevään 1918 lahtarikaarteille”³⁰. Sosiaalidemokraattien mielestä suojeluskunnista tuli päästä eroon, eikä järjestön luokkaluonne ollut heidän näkemyksensä mukaan poistunut suojeluskuntien virallisen aseman ja tehtävien myötä. Suojeluskuntiin kuuluneiden työläisten katsottiin sosiaalidemokraattien piirissä edustavan työväestön pohjasakkaa. Uuden sukupolven ja suojeluskuntien nuorisotyön myötä suhtautuminen lieveni 1930-luvulla, mutta käytännössä kahtiajako säilyi melko jyrkkänä aina talvisotaan asti, osittain tämän jälkeenkin. Marko Tikan mukaan suojeluskuntaliike olikin valkoinen järjestö, jonka johtavia arvoja olivat isänmaallisuus ja maanpuolustushenki. Myös jäsenet itse katsoivat olevansa vapaussodassa luodun valkoisen Suomen perillisiä.³¹

Naiset ovat läpi historian olleet mukana vapaaehtoisessa maanpuolustuksessa. Vuonna 1917 valkoisten naisten toiminta oli aluksi suojeluskuntien kokoontumisten ja harjoitusten kahvittamista, mutta pian he ottivat osaa myös muuhun toimintaan. Yleinen muonitus- ja huoltotoiminta kehittyi levottomuuksien lisääntyessä ja useilla paikkakunnilla ryhdyttiin järjestämään ensiapukursseja. Sisällissodan aikana naiset toimivat huoltotehtävissä niin sotatoimialueella kuin kotirintamalla. Punaisten keskuudessa syntyi sisällissodan aikana laajalti sotilaallisia naiskaarteja, mutta valkoisella puolella naisten sotatyö noudatti alusta alkaen perinteistä sosiaalisen sukupuolen määrittävää jakoa, vaikka halukkuutta sotilaalliseen toimintaan ilmeni niin ikään valkoisten naisten keskuudessa. Tämä säilyi tärkeänä periaatekysymyksenä myös virallisessa Lotta Svärd -järjestössä.³²

Sisällissodan aikana naiset mobilisoitiin suojeluskuntien avuksi usein jo olemassa olevien naisjärjestöjen, esimerkiksi marttayhdistysten, kautta. Latva-Äijön mukaan näiden järjestöjen yhteistyö paikallisten suojeluskuntien kanssa kuitenkin yleensä päättyi sisällissodan jälkeen muun muassa sen vuoksi, ettei suojeluskunta-ajatus ollut usein yhteensopiva järjestön alkuperäisten tavoitteiden ja sääntöjen valossa. Erityisesti elokuussa 1918 annetun suojeluskunta-asetuksen jälkeen naiset alkoivatkin järjestäytyä suoraan suojeluskuntien ympärille muodostaen naisosastoja. Näiden ”ompeluseurojen” pääasiallinen tehtävä oli paikallisen suojeluskunnan varusteista ja kokoontumisten kahvituksesta huolehtiminen. Yhteisiä sääntöjä ei kumminkaan vielä ollut ja muutenkin yhtenäisen ja valtakunnallisen naisjärjestön syntymiseen oli vielä pitkä matka. Myös osastojen nimet vaihtelivat. Maaliskuussa 1919 Helsingin Lotta Svärd -osasto I otti nimityksen

³⁰ Tikka 2009, 409.

³¹ Tikka 2009, 419–413; Selén 2001, 217–221.

³² Latva-Äijö 2004, 48–58.

käyttöön ensimmäisten joukossa ja tämän jälkeen se levisi nopeasti ylipäällikön käyttäessä sitä päiväkäskyssään. Yhdistykseksi Lotta Svärd rekisteröitiin vuonna 1920, mutta toiminnan käynnistymisessä oli yhä paljon sisäisiä vaikeuksia. Niinpä virallisena perustamisajankohtana onkin yleensä pidetty vuotta 1921, jolloin järjestettiin ensimmäinen perustava piiriedustajakokous.³³

Lotta Svärdin tavoitteena oli vuonna 1921 laadittujen sääntöjen mukaan ”[...] herättää ja kehittää suojeluskunta-aatetta, ja avustaa suojeluskuntaa suojaamaan uskontoa, kotia ja isänmaata.”³⁴ Tavoitteeksi säännöissä mainittiin lisäksi koko kansan ja suojeluskunnan siveellisen kunnan kehittäminen. Lotta Svärd jakautui toiminnallisesti neljään eri jaostoon, jotka olivat lääkintä-, muonitus-, varus- sekä keräys- ja kansliajaosto. Kaikkien jaostojen tehtävillä oli yhteisenä piirteenä se, että toiminta suunnattiin erityisesti suojeluskunnan avustamiseen. Sääntöihin oli useissa kohdissa liitetty myös liikekannallepanon mahdollisuus ja tämän vaatimat toimenpiteet.³⁵

Suojeluskunta ja tämän sisarjärjestö Lotta Svärd olivat aikansa suosituimpia kansalaisjärjestöjä. Niiden toiminta pohjautui yhteiseen ideologiaan, joka maanpuolustuksen ohella pyrki kasvattamaan jäseniään isänmaallisuuteen korostamalla perheen ja kodin arvoa.³⁶ Tämänkaltainen koti- ja perhekeskeinen ajattelu pohjautui 1800-luvun puolivälissä alkaneeseen kehitykseen, jonka seurauksena syntyi uusi perhekäsitys. Perheen katsottiin muodostuvan aikaisempien suurperheiden sijaan perusyksiköstä, vanhemmista ja lapsista. Uusi sukupuolten välisiä eroja korostanut perheideologia rajasi naisen vastuun kotiin ja perheeseen. Sukupuolet nähtiin toisiaan täydentävinä ja niiden sisäistäminen katsottiin kasvatuksen tehtäväksi. Ajatusmallin omaksuneet säätyläiset pyrkivät saamaan uuden yhteiskuntamallin hyväksytyksi ajamalla näkemystä erilaisten järjestöjen³⁷ ja yhdistysten kautta. Maaseudulle uusi perheideologia alkoi levitä 1800-1900-lukujen vaihteessa, joskin hitaasti.³⁸

Myös suojeluskuntajärjestöstä haluttiin luoda suurperhe, joka ydinperheen tavoin edustaisi kansaa pienoiskoossa. Suojeluskuntaperheen sisällä roolitkin jaettiin samoin: lotat suorittivat lähinnä samoja tehtäviä kuin kotona. Järjestössä eli lisäksi vahvana yleinen käsitys naisesta koko kansakunnan kasvattajana, isänmaan äitinä, kuten yllä mainituista Lotta Svärd -yhdistyksen säännöistä voi päätellä. Sota-aikana tämä ajatusmalli vain vahvistui ja perheiden selviytymistä

³³ Latva-Äijö 2004, 69–85, 99–129.

³⁴ Lukkarinen 1981, 44.

³⁵ Lukkarinen 1981, 44–48.

³⁶ Nevala 2003, 345.

³⁷ Näistä ensimmäinen massaliike oli raittiusliikkeet. Ks. lisää esimerkiksi Sulkunen 1986: ”Raittius kansalaisuskontona : raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin”.

³⁸ Nevala 2002, 93–96.

verrattiin jopa itsenäisyyden säilymiseen. Myös suojeluskuntajärjestön vahva uskonnollisuus kulki perintönä aikakauden ihanteista. Erona vallitsevaan perheideologiaan voidaan kuitenkin nähdä nationalismiin vahva korostus.³⁹

Militarismi voidaan määritellä eri tavoin, sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi sotahenkisyyttä, sotaisuutta, sotilasvaltaisuutta tai sotilaallisten piirteiden korostamista.⁴⁰ Suojeluskunnan määrittelemisen militaristiseksi järjestöksi ei luultavasti tuota kenellekään suurempia ongelmia, mutta Lotta Svärd -järjestön suhde militarismiin onkin jo monimutkaisempi. Latva-Äijö käyttää väitöskirjassaan militarismin synonyyminä ”sotilaallisuutta”, sillä juuri tämä termi oli lottien omassa kielenkäytössä vahvasti latautunut ja sai tilanteesta riippuen eri merkityksiä.⁴¹ Tästä syystä näen perustelluksi käyttäen itsekkin kyseisiä termejä synonyymeinä omassa tutkimuksessani.

Latva-Äijön mukaan militaristiseen toimintaan osallistuva tottelee ja hyväksyy määräykset mukisematta, sopeutuen samalla siihen, ettei hänellä ole niiden sisältöön vaikutusvaltaa. Paikallisten suojeluskuntien ympärille muodostuneet naisosastot olivat ompeluseuroja, joiden haluttomuus konkreettiseen maanpuolustukselliseen tehtävään tuli ilmi kun valtakunnallisen organisaation sääntöjä laadittiin. Sääntöehdotus tyrmättiin kentällä: huomattava osa naisista halusi kuulua ”ompeuseuraan, ei naisten armeijaan”⁴². Vuoden 1921 Lotta Svärdiä ei siten Latva-Äijön tutkimustulosten valossa voida pitää militaristisena järjestönä. Järjestön johdon pyrkimys maanpuolustusorganisaation luomiseen vaati vuosien sovitteluita ja useita kompromisseja. Vuoden 1925 vuosikokousta voidaan pitää eräänlaisena kulminaatiopisteenä: kokouksen hyväksymät säännöt ja ohjeet loivat organisaation, jossa ei enää kompromisseja suvaittu vaan päätökset teki keskusjohtokunta. Järjestön uudet säännöt olivat tiukat ja sisälsivät monia vaatimuksia, joiden seurauksena paikallistason monisävyinen joukko muuttui yhtenäiseksi harmaaksi lottajoukoksi. Johto lähti voimakkaasti kehittämään toimintaa myös sisällöllisesti maanpuolustuksen suuntaan. Lotta Svärd oli, kuten Latva-Äijö sen ilmaisi, nyt olemassa ennen kaikkea sotaa varten.⁴³

1920-luvun puolivälistä alkaen Lotta Svärd oli siis maanpuolustusorganisaatio, jota johdettiin sotilaallisesti ylhäältä alaspäin. Niin paikallisjärjestöiltä kuin yksittäisiltä jäseniltä vaadittiin ehdotonta yhtenäisyyttä, johon tähdättiin keskusjohtoisen hierarkisen koulutuksen avulla. Jäsenet omaksuivat puolisotilaallisen kielenkäytön ja ajatusmaailman erityisesti kurseilla, joissa ”[k]uri ja

³⁹ Nevala 2002, 97–101.

⁴⁰ Itkonen 1990, Vierassanat. Kielenkäyttäjän opas; Kielitoimiston sanakirja L-R, 2006.

⁴¹ Latva-Äijö 2004, 124.

⁴² Latva-Äijö 2004, 212.

⁴³ Latva-Äijö 2004, 124–125, 208–227, 229.

järjestys, tupatarkastukset, lakananojennukset, ”riviin järjesty”-komentovihellykset, poistumis-harjoitukset ja kaiken päälle yhteinen univormu”⁴⁴ muodostivat yksilötasolla mielikuvan sotilaan todellisuuden kokemisesta. Lotta Svärd ei harjoittanut aseellista toimintaa, joten sotilaallisuuden liittäminen siihen oli aikalaisille, ja on monelle yhä, loukkaavaa. Tämä johtuu Latva-Äijön mukaan sosiaaliseen sukupuoleen liittyvästä näkemyksestä, jonka mukaan sotiminen on miesten työtä. Lotta Svärdin ei kuitenkaan voida katsoa edustaneen, siinä muodossa johon se 1920-luvun alkupuoliskolla kehittyi, perinteistä rauhanajan tuki- tai sisarjärjestöä. Se tarkoituksena ei ollut vain suojeluskunnan toiminnan kehittäminen ja tukeminen, vaan myös oman mobilisovituuden tehostaminen. Latva-Äijön mukaan juuri tässä sijaitsee järjestön perustavanlaatuisen kulmakivi: Lotta Svärd puolusti Suomea, eikä vain auttanut suojeluskuntaa tässä tehtävässä. Väitöskirjassaan Latva-Äijö tuleekin siihen tulokseen, että Lotta Svärd oli naisarmeija, joka harjoitti maanpuolustusta siten kuin se naiselle nähtiin soveliaaksi.⁴⁵

Suojeluskunnan ja Lotta Svärdin nuorisotoimintaa lähdettiin rakentamaan samoille lähtökohdille ja arvopohjalle kuin niiden vastaavia aikuisjärjestöjä. Suojeluskunnat aloittivat nuorisotoiminnan pian sisällissodan jälkeen perustamalla vuosina 1918–1919 niin kutsuttuja oravakomppanioita. Poikiin sovellettiin suojeluskunta-alokkaiden kasvatus- ja koulutusmuotoja, joten sotilaallisten perustaitojen omaksuminen muodostui toiminnan ensisijaiseksi tavoitteeksi. Nuorisotoiminta siis rakennettiin vastaamaan aikuisten toimintamuotoja, eikä iän tuomia rajoituksia otettu huomioon. Pojat kokivat toiminnan liian rankaksi, joten alkunnostuksen jälkeen suojeluskunnan nuorisotoiminta kuihtui kasaan jo ensimmäisien vuosien aikana.⁴⁶

Sotilaallisuuden liialliseen korostamiseen kaatuneen yrityksen jälkeen suojeluskuntien poikatyö käynnistyi uudelleen vuonna 1928. Aikaisemmista virheistä opittiin ja päätavoitteeksi muodostui poikien kasvattaminen isänmaallisuuteen erityisesti urheilun ja liikunnan avulla. Harjoitteet antoivat pojille monia sotilaille hyödyllisiä perusvalmiuksia, eikä myöskään ase- ja ampumakoulutuksen sisällyttämistä nuorisotoimintaan rajoitettu. Tärkeäksi vedenjakajaksi suojeluskunnan ja sen nuorisjärjestöjen välille muodostui kuitenkin toukokuussa 1928 vahvistettu suojeluskunta-asetus, joka salli valmistavan sotilaallisen koulutuksen antamisen alle 17-vuotiaille, mutta kielsi heidän henkilökohtaisen aseistamisen.⁴⁷

⁴⁴ Latva-Äijö 2004, 260.

⁴⁵ Latva-Äijö 2004, 251, 256–264.

⁴⁶ Puranen 2001, 102–110.

⁴⁷ Puranen 2001, 124–125; Nevala-Nurmi 2006, 154.

Lotta Svärd -järjestössä nuorisotoiminnan aloittamisesta keskusteltiin aina 1920-luvun alusta alkaen, mutta useiden eri syiden⁴⁸ vuoksi tyttöosastoja ryhdyttiin perustamaan virallisesti vasta yli vuosikymmen myöhemmin, vuonna 1931. Poikien toiminnan käynnistyttyä uudelleen 1920-luvun lopussa haluttiin luoda myös vastaava tyttöjärjestö. Näin suojeluskuntaperhe tuli täydelliseksi: pikkulotat huolehtisivat suojeluskuntapojista samalla tapaa kuin aikuiset lotat huolehtivat suojeluskuntalaisista. Pikkulottatoiminta muistuttikin monella tapaa aikuisten lottien toimintaa, vaikka tyttöjä ei aikuisten tapaan jaettu eri jaostoihin. Tytöt jopa puettiin samantapaisiin harmaisiin puuvillakankaasta tehtyihin lottapukuihin. Käsivarsinauha ja lakkikin olivat yhtenäiset aikuisten lottien kanssa. Varsinaisen lottaneulan tilalla tytöillä oli tyttöosaston oma merkki, heraldinen ruusu.⁴⁹

Kun suojeluskuntajärjestön taustalla vaikuttanut ideologia pohjautui suurelta osin porvariston piirissä jo vallitseviin näkemyksiin, niin myöskään järjestöjen nuorisotoiminta ei kehittynyt tyhjiössä. Nationalismi johti ensimmäisen maailmansodan jälkeen nuorisotyön arvostuksen maailmanlaajuisen kasvuun. Nämä uudet järjestöt olivat yleensä hyvin maanpuolustushenkisiä ja niihin kuului olennaisena osana vahva henkinen kasvatus isänmaallisuuteen, jopa selvästi sotilaallinen toiminta.⁵⁰

Taskisen mukaan niin suojeluskuntapoikatoiminta kuin Lotta Svärdin tyttötyökin olivat tietoisia muiden maiden nuorisotyön sisällöstä. Suojeluskunnan poikatyö oli toiminnan alkuvaiheessa hyvinkin kiinnostunut ulkomaalaisista nuorisojärjestöistä ja niihin tutustuttiin laajasti. Erityisesti vaikutteita otettiin Saksan Jugend-Wehr -järjestöstä ja kotimaisesta partiotyöstä. Myöhemmin suojeluskuntien kiinnostus kohdistui ennen kaikkea Virossa 1920-luvulla perustettuihin Kaitseliit -järjestön nuoriso-osastoihin, jotka toimivat kiinteässä yhteydessä valtion koulujen kanssa. Sotilaallinen alkeisvalmennus tuli Virossa pakolliseksi oppiaineeksi kouluissa 1927 ja tämän suuntaisia tavoitteita oli myös suojeluskuntajärjestöllä, joka perusteli maanpuolustus-opetuksen aloittamista kouluissa kolmella seikalla. Ensinnäkin suomalaisten terveys ja ruumiillinen kunto olivat huonolla tolalla, toiseksi asevelvollisuusaika kertausharjoituksineen oli liian lyhyt ja kolmanneksi Suomelle pienenä maana oli todennäköistä joutua hyökkäyksen kohteeksi. Opettajille julkaistiin erilaisia käsikirjoja⁵¹ ja joillakin paikkakunnilla maanpuolustusopetus otettiin kouluihin jopa ”oppiaineeksi”⁵², joskin kokeiluluontoisesti. Maanpuolustusopetus ei silti missään vaiheessa

⁴⁸ Yhtenä suurimmista syistä oli esimerkiksi se, ettei haluttu kilpailla partion kanssa. Ks. tarkemmin esimerkiksi Nevala 2007, 25–33 ja Nevala-Nurmi 2003, 347–349.

⁴⁹ Lotta Svärd (jatkossa LS) yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Nevala-Nurmi 2006, 154–156; Lukkarinen 1981, 103–105.

⁵⁰ Taskinen 1992, 63–66.

⁵¹ Ks. esimerkiksi Väänänen 1941.

⁵² Teos Koulu ja maanpuolustus käsittelee Heinolan Keskikoulun jatkoloukilla lukuvuonna 1935–36 toteutettua kokeiluluontoista maanpuolustusopin opetusta. Lahti 1936.

kuulunut koulujen viralliseen opetusohjelmaan ja julkisen vallan taholta se sai kannustusta vasta sota-aikana, joten sen toteutuminen oli kiinni opettajien omasta suhtautumisesta.⁵³

Lotta Svärdin tyttötyöllä oli selkeät yhteydet Euroopan muuhun nuorisokasvatuskenttään. Merkittävin vaikuttaja oli Viron sisarjärjestön tyttötyö, jonka ohjesäännöistä oli suuri apu toiminnan suuntaviivoja rakennettaessa. Muiden Pohjoismaiden kanssa Suomen Lotta Svärd -järjestö oli enemmänkin tietoja välittävä osapuoli. Yhteydet Saksaan, Puolaan ja Unkariin puolestaan lisääntyivät vasta 1930-luvun lopulla. Taskinen kuitenkin painottaa, että muiden maiden vaikutuksista huolimatta suojeluskuntien ja Lotta Svärdin nuorisotyötä voidaan kuitenkin pitää kotimaisen kasvatuksen ilmentymänä. Nationalismi ja militarismi olivat 1920-1930-luvuilla yleinen ilmiö kaikkialla, joten oli täysin luonnollista, että järjestöillä oli yhtäläisiä piirteitä. Ulkomaalaisten järjestöjen ohella vaikutteita otettiin myös kotimaassa toimivista järjestöistä, kuten partiosta. Muiden järjestöjen vaikutukset kuitenkin rajoittuvat pääasiassa toimintamuotoihin, ei niinkään kasvatukselliseen sisältöön. Poikkeuksellista oli lisäksi se, että Suomessa suojeluskuntien ja Lotta Svärdin nuorisotyö toteutui vapaaehtoisissa maanpuolustusjärjestöissä, eikä sitä sidottu puolueisiin tai muihin virallisiin järjestöihin.⁵⁴

2.2. Pikkulotat Lotta Svärd -järjestön arvojen mallinukkeina

Lotta Svärd, kuten koko muukin suojeluskuntajärjestö, oli tiukassa yhteydessä kirkkoon ja syvä uskonnollisuus oli nähtävissä sen kaikessa toiminnassa. Lotta Svärdin 1920-luvun loppupuolella julkaisemien *Kultaisten sanojen*, eli lotille suunnattujen ohjeiden, ensimmäinen kohta ”Jumalan pelko olkoon elämäsi suurin voima”, puhuu hyvin tämän vakaumuksen puolesta. Järjestön jäseniltä vaadittu lottalupauskin annettiin yleensä kirkossa. Uskonnollisuuden ohella järjestön tärkeimpiin arvoihin kuului isänmaallisuus. ”Opi rakastamaan maatasi ja kansaasi”, kuului Kultaisten sanojen toinen kohta.⁵⁵ Jo lottalupauksessa sitouduttiin puolustamaan isänmaata yhdessä suojeluskunnan kanssa.⁵⁶ Sulamaan mukaan Lotta Svärd muistutti arvoineen ja sääntöineen hyvin paljon nunnatyypisiä sääntöyhteisöjä, joskin protestanttisilla arvoilla ja nationalistisella korostuksella muokattuna. Yhtäläisiksi piirteiksi hän mainitsee esimerkiksi seuraavat seikat: sisaryhteisöllisyys, askeettisuus, paramilitaari kuri, yhtenäinen puku, puhtausihanteet, ahkera työnteko sekä Jumalan pelkääminen ja rakastaminen.⁵⁷

⁵³ Taskinen 1992, 64–65; Syväoja 2004, 207–215.

⁵⁴ Taskinen 1992, 65–66, 76–79.

⁵⁵ Sulamaa 1999, 14.

⁵⁶ Koskimies 1964, 108–112; Kataja 1986, 31–32; Sulamaa 1999, 115–122.

⁵⁷ Sulamaa 2009, 193.

Lotilta vaadittiin moitteetonta käytöstä ja kaikki toiminta, joka saattaisi vahingoittaa Lotta Svärdin mainetta järjestönä oli kiellettyä. Kultaisissa sanoissa on useita ohjeita siitä, millainen oikean lotan tulisi olla: vaatimaton, raitis, sinnikäs ja muita kunnioittava. Lisäksi itsekurin merkitys tulee ohjeista hyvin ilmi. Järjestön säännöt olivat monella tapaa tiukat, jäseneksi pääsyynkin oli tarkat kriteerit. Lotaksi valittavan tuli olla vähintään 17-vuotias, uskollinen, Suomen lakia noudattava ja hänellä tuli olla kahden luotettavan henkilön suositus. 1930-luvulla vaatimuksiin lisättiin vielä 3–12 kuukauden koeaika.⁵⁸

Pikkulottatoiminnan peruslähtökohdat ja arvot olivat samat kuin varsinaisella järjestöllä. Tiivistetyssä muodossa ne löytyvät Pikkulottien kultaisista sanoista (liite 1). Niin suojeluskunnissa kuin Lotta Svärdissäkin arvostettiin nuorisoin parissa tehtävää työtä, olihan heihin kiteytynyt koko kansakunnan tulevaisuus. Tytöistä pyrittiin kasvattamaan Lotta Svärdin elämäkatsomuksen omaavia kansalaisia, jotka puolestaan levittäisivät isänmaallisia ajatuksia eteenpäin omille lapsilleen. Tyttöjen kautta ajatusmallien toivottiin leviävän uusiin ”epäisänmaallisiin”⁵⁹ perheisiin, sillä pikkulottiin liittyi jäseniä sellaisistakin perheistä, joissa ei muuten hyväksyty suojeluskuntaliikettä. Epäisänmaallisella perheellä tarkoitettiin yleisesti vasemmistolaisista perheitä, vaikka Lotta Svärd ulkoisesti piti kiinni poliittisesta riippumattomuudestaan. Nuorisotoiminnan aloittamisen taustalla oli myös konkreettinen halu turvata Lotta Svärdin toiminnallinen jatkuvuus. Pikkulottiin kuuluneet tytöt yleensä jatkoivatkin varsinaiseen Lotta Svärd -järjestöön. Heidän uskottiin omaksuneen jo nuorisojärjestössä olonsa aikana Lotta Svärdin aatteellisen pohjan, joten koeaikaa ei aikuisiin lottiin liityttäessä vaadittu.⁶⁰

Suojeluskuntapojilla sotilaallinen koulutus kuului olennaisena osana kasvatustyöhön ja kuten edellä on selostettu, myös Lotta Svärd voidaan nähdä sosiaalisen sukupuolen tuomissa rajoissa ”sotilaallisena” järjestönä. Tämän kautta voisi helposti tehdä päätelmän tyttöjenkin toiminnan luonteesta. Suora vastaavuus aikuisten lottien toiminnan ja tyttötyön välillä on kuitenkin ongelmallisempi, kuten seuraavaksi tulen tarkemmin kertomaan.

Lotta Svärdin tehtäväkenttä ei rajoittunut ainoastaan materiaaliseen huoltoon, vaan sillä oli lisäksi aatteellinen tehtävänsä, niin sanottu ideologinen huoltotyö. Tämä tehtävä muodosti Lotta Svärdin periaatteellisen toimenkuvan sekä tarkoituksen ytimen ja sen vaatimus esitettiin järjestön säännöissäkkin, käsitettiin hän nainen perusluonteensa mukaisesti ”maanpuolustuksen äidiksi”.

⁵⁸ Lukkarinen 1981, 48, 75, 95.

⁵⁹ Kataja 1986, 34–36.

⁶⁰ Lukkarinen 1981, 103–106.

Latva-Äijön mukaan tämä ”suojeluskunta-aatteen herättäminen ja lujittaminen” kumminkin jäi käytännön työssä hyvin vähälle, vaikka keskusjohtokunta osoitti tämän puutteesta huolensa ja pyrki lisäämään aatteellista kasvatusta eri tavoin. Henkisen maanpuolustustehtävän merkitys tunnustettiin järjestön johdossa yksimielisesti, vaikka taustalla vaikuttavien periaatteiden suhteen oli erilaisia näkemyksiä.⁶¹ Latva-Äijö kutsuu näitä kahta Lotta Svärdin sisällä vaikuttanutta aatteellista tulkintamallia ”kasvattavaksi”⁶² ja ”taistelevaksi”⁶³.

Pikkulottatoiminnan rakentuessa erityisesti Fanni Luukkosen⁶⁴ persoonan ympärille ei ole siten ihme, että tyttötyössä painotettiin erityisesti Luukkosen edustamaa kasvatuksellista ajatusmallia. Latva-Äijön mukaan näkemys Lotta Svärdistä maanpuolustuksen äitinä, joka oli eräänlainen sovellus yhteiskunnallisen äitiyden käsityksestä, oli järjestön keino sopeutua hyväksytyyn sosiaalisen naiseuden määritelmään. Järjestön sisäänrakennettua sotilaallisuutta ei voitu poistaa, joten kasvatuksellista roolia ryhdyttiin korostamaan. Käytännössä tämä toteutui ennen kaikkea tyttötyön kautta, joten tämän seurauksena isänmaallis-uskonnollinen kasvatus⁶⁵ sai pikkulottien keskuudessa suuremman roolin kuin suojeluskuntaorganisaation muiden toimintamuotojen piirissä. Nevala-Nurmi sanoo kasvatuksellisten piirteiden korostumiseen vaikuttaneen Fanni Luukkosen ajatusmaailman lisäksi myös se, että tyttötyönohjaajat olivat usein ammatiltaan opettajia.⁶⁶

Tyttötyöllä oli siis suuri rooli järjestön keskuudessa, sillä sen avulla lotat uskoivat pystyvänsä muuttamaan suomalaisen yhteiskunnan omien arvojensa mukaiseksi. Lapset nähtiin ”valkoisena lakanana”, joka oli altis vaikutuksille: ”[I]lapsen herkkään mieleen painuvat jalot ja ylevät ajatukset kuin pehmeään vahaan ja suotuisissa olosuhteissa jäävät pysyväisiksi ja voivat määrätä suunnan koko loppuelämälle.”⁶⁷ Pikkulottia kasvatettiin määrätietoisesti tiettyyn muottiin, jossa kiteytyivät kaikki Lotta Svärd -järjestön arvot.⁶⁸ Tavoitteena oli kasvattaa ihanteellinen kansalainen, täydellinen lotta.

⁶¹ Latva-Äijö 2004, 278–290.

⁶² **Fanni Luukkosen** tyrmäsi ajatuksen naisarmeijasta. Hän korosti henkisen maanpuolustuksen roolia, sillä se oli hänen näkemyksensä mukaan ainoa tapa, jolla järjestön ”sotilaallisuus” voitaisiin sivuuttaa, jolloin järjestön toiminta vastaisi sukupuolijärjestelmän mukaista sosiaalista naisuutta. Latva-Äijö 2004, 283–284.

⁶³ Tätä näkemystä edusti erityisesti **Hilja Riipinen**, jolle lottatyö oli ennen kaikkea taistelua bolsevismia vastaan. Henkisellä kasvatustyöllä oli tässäkin näkemyksessä suuri rooli, mutta hän ei edustanut yhtä jyrkkää sosiaalisen sukupuolen mukaista jakoa. Taistelu käytiin yhdessä miesten kanssa, ei erillään. Latva-Äijö 2004, 284–285.

⁶⁴ **Fanni Luukkosen** toimi Lotta Svärdin puheenjohtajana 1929–1944. Luukkosen oli ammatiltaan opettaja ja hänet kuvataan hyvin lapsirakkaaksi. Pikkulottatoiminta olikin lähellä hänen sydäntään ja kiireistään huolimatta hän oli koko toiminta-ajan mukana järjestön tyttötyössä. Hän ei ikinä mennyt naimisiin, joten pikkulotat olivat ikään kuin hänen omia lapsiaan, joita hän määrätietoisesti kasvatti. Kähkö 2001, 25–29.

⁶⁵ Ks. lisää Sulamaa 2009: Lotat, uskonto ja isänmaa, Lotat protestanttis-nationalistisina nunnina.

⁶⁶ Nevala-Nurmi 2006, 158; Latva-Äijö 2004, 286–290; Toivio 2010, 305.

⁶⁷ Kainuun Sissi 4/1934 ”Tyttöosastoja perustamaan”.

⁶⁸ Lukkarinen 1981, 103–106; Kirves 2008, 107–108, 115–118.

3. Tampereen ja Paltamon pikkulottien elinympäristö

3.1. Tampere

1930- ja 40-lukujen Tampere (liite 3) oli tehdaskaupunki, jossa kiistanon enemmistö sai palkkansa teollisuudesta. Vuonna 1930 kaupungin koko väestöstä 58,9 prosenttia elätti itsensä teollisuuden ammanteilla. Kymmenen vuotta myöhemmin suoritettussa laskennassa luku oli 58,5 %, mutta Jutikkala arvelee sen olleen todellisuudessa jopa yli 60 prosenttia. Vuoden 1940 väestönlaskennassa nimittäin oli ammatiltaan ”tuntemattomia” lähes kahdeksan prosenttia.⁶⁹

Tutkimukseni ajankohtana Tampereen asukasmäärä kasvoi säännöllisesti. Kirkonkirjojen ja siviilirekisterin mukaan väkiluku oli vuonna 1932 noin 58 000 ja vuonna 1944 suurin piirtein 85 000. Lisääntyneen määrän taustalla oli muun muassa se, että teollisuus veti Tampereelle uusia asukkaita töiden toivossa. Naisten määrä muuttajien joukossa oli suuri verrattaessa miehiin. 1900-luvun alussa sataa miestä kohden Tampereelle tuli 122 naista ja 1930-luvulle mennessä naisten suhteellinen luku oli kasvanut yli kymmenellä. Tästä syystä syntyi Tampereelle ominainen naisenemmistö. Epäsuhde keskittyi nuoriin työikäisiin eli noin 20–30-vuotiaisiin.⁷⁰

Tampereen elinkeinorakenteen vuoksi ei ole yllätys, että vasemmistolla on perinteisesti ollut johtava asema poliittisella kentällä. Tutkimukseni ajankohtana kunnallisvaalien äänimäärät jakautuivat keskimäärin siten, että vasemmisto sai noin 60 % äänistä ja porvaristo 40 %. Vasemmistoon katsottiin kuuluvan sosiaalidemokraatit ja kommunistit, kun taas porvariston muodostivat edistyspuolue, kokoomus, ruotsalainen kansanpuolue ja IKL. Kovin vakavia konflikteja ei vasemmiston ja porvariston välillä kuitenkaan näytä olleen, joskin Tampereen ”punainen” pormestari kyydittiin äärioikeiston toimesta vuonna 1930 Kuortaneelle ja kolme vuotta myöhemmin sosiaalidemokraattien puoluekokouksen yhteydessä salkoihin vedetyt punaiset liput uhkasivat aiheuttaa mellakan, joten suojeluskunta katsoi velvollisuudekseen poistaa ne.⁷¹

3.1.1. Tampereen Lotta Svärd

Tampereen ”lottaintoiminta” alkoi vuonna 1919, kun piiripäällikkö välitti suojeluskunnan ylipäällikkö Didrik von Essenin päiväkäskyn naisten suojeluskuntavelvollisuudesta. Järjestö perustettiin 3. päivä marraskuuta ja sen nimeksi tuli Suojeluskunnan naiset. Kun valtakunnallinen

⁶⁹ Jutikkala 1979, 25–27.

⁷⁰ Suomen tilastollinen vuosikirja 1934 (tilastotieto 31.12.1932) ja 1944–45 (tilastotieto 31.12.1944); Jutikkala 1979, 14–16.

⁷¹ Jutikkala 1979, 494–501, 700–708.

Lotta Svärd -järjestö⁷² perustettiin vuonna 1921, liittyivät Tampereen lotat siihen yksimielisellä päätöksellä. Nimi muuttui nyt Tampereen paikallisosastoksi. Tampere kuului tuolloin Pohjois-Hämeen piiriin, mutta myöhemmin piiriin uudistuttua siitä tuli osa Pirkka-Hämeen piiriä.⁷³

Tampereen lottatoimintaa johti paikallisosaston johtokunta. Vuonna 1933 Tampereen paikallisosaston jäsenmäärä oli kasvanut yli kahdeksansadan, joten tehtiin päätös sen jakamisesta neljään jäsenmäärältään mahdollisimman yhtä suureen kyläosastoon. Näillä kyläosastoilla oli omat johtokuntansa ja ne toimivat itsenäisesti, mutta olivat toiminnassaan vastuussa paikallisjohtokunnalle. Yhteyttä piiriin ja suojeluskuntaan hoiti edelleen vain paikallisjohtokunta.⁷⁴

Vuonna 1936 kyläosastot siirtyivät jälleen paikallisjohtokunnan hallinnon alaisuuteen, sillä lotat kokivat uuden järjestelyn epäonnistuneeksi. Jako aiheutti kilpailua ja vieroitti lotat toisistaan laskien siten yhteishenkeä. Vuonna 1941 Tampereen Lotta Svärd -järjestön jäsenmäärä kuitenkin ylitti 2000 rajan, joten jaosto oli käytännön syistä jaettava pienempiin osiin. Paikallisosaston johtokunta päätti perustaa seitsemän alaosastoa, joiden toimintaperiaatteet olivat samat kuin aikaisempien kyläosastojen. Myöhemmin samana vuonna muodostettiin vielä kolme uutta ryhmittymää, joten alaosastojen lopulliseksi määräksi muotoutui kymmenen. Viimeisessä jäsenlaskennassa vuonna 1943 tamperelaisia lottia oli reilut 2400.⁷⁵ Verrattaessa tätä lukua Tampereen vuoden 1943 väestötilastoon⁷⁶ saadaan selville Lotta Svärdin toimintaan osallistuneiden prosentuaalinen osuus, joka oli noin viisi prosenttia kaupungin naispuolisista asukkaista.

3.1.2. Tampereen lehdistö

Tarkastelin Tampereen ja Paltamon lehtiä⁷⁷ otantaluontoisesti. Ensimmäinen tarkastelujakso (1.1.1932–31.1.1933) määräytyi sen mukaan, että molemmilla paikkakunnilla Lotta Svärdin tyttötyö aloitettiin vuonna 1932. Pohjolan Työmiehen osalta jatkoin tätä tarkkailujaksoa vuoden 1933 loppuun saadakseni kattavamman kuvan vain kolme kertaa viikossa ilmestyvän lehden sisällöstä. Seuraavan alueen (14.3.1940–31.7.1940) kautta halusin tarkastella välirauhan aikaista kirjoittelua, olihan vasemmiston ja oikeiston välinen kiulu talvisodan seurauksen kaventunut, joten

⁷² Lotta Svärdin ylimpänä elimenä oli keskusjohtokunta, jonka toimintaa suojeluskunnan ylipäällikkö valvoi. Keskusjohtokunnan ja paikallisosastojen välisenä linkkinä toimivat piiriinjohtokunnat, jotka valvoivat keskusjohtokunnan ohjeiden mukaisesti piiriinsä kuuluvien paikallisosastojen toimintaa. Levas 1963, 32–34.

⁷³ Levas 1963, 22–41.

⁷⁴ Levas 1963, 84–86.

⁷⁵ Levas 1963, 87–89, 250–251, 353–359.

⁷⁶ Suomen tilastollinen vuosikirja 1944–45 (tilastotieto 31.12.1943).

⁷⁷ Tampereelta tarkastelun kohteena oli Aamulehti sekä Kansan Lehti ja Paltamosta Kainuun Sanomat sekä Pohjolan Työmies, jonka nimi vuodesta 1937 Pohjolan Työ.

oletin tämän näkyvän myös lehtien sisällössä. Lopulta tutustuin vielä lehtien kirjoitteluun marraskuussa 1944, jolloin suojeluskuntaorganisaatio lakkautettiin rauhansopimukseen nojaten.

Lehtien kirjoitukset vastaavat ainakin jollakin tasolla niiden edustaman puolueen kannattajiston ajatusmaailmaa, joten lehdistön kautta voi mielestäni tehdä jonkinlaisia päätelmiä siitä, miten suojeluskuntaliikkeeseen paikkakunnalla mahdollisesti suhtauduttiin ja millaisia vaikutuksia tällä saattoi olla myös pikkulottatoiminnalle. Tässä vaiheessa käyn lehdistötarkastelun kautta ilmi tulleita näkökulmia läpi rauhan aikaan keskittyen ja pyrin luomaan yleiskäsityksen lehtien sisällöstä. Palaan kuitenkin tutkimusaiheeni kannalta olennaisiin seikkoihin tutkielman muissakin luvuissa. Tarkoitukseni on siis nyt suuntaa-antavan käsityksen muodostaminen siitä, millainen kuva tutkimuksen kohteena olevien paikkakuntien ilmapiiristä muodostuu lehdistön kautta. Tässä luvussa tarkastelen Tampereen lehdistöä ja Paltamon vastaava lehdistökatsaus tehdään paikkakunnan käsittelyn yhteydessä. Lehtien tarkempi esittely löytyy liitteestä kaksi.

Kokoomuksen äänenkannattaja *Aamulehti* välitti suojeluskuntaorganisaatiosta, kuten oletettua, hyvin positiivisen kuvan. Järjestöllä oli lehdessä jopa oma palsta, jossa se ilmoitti tapahtumistaan. Myös suojeluskunnan ja Lotta Svärdin tapahtumista, kuten vuosikokouksista, urheilukilpailuista tai iltamista, julkaistiin kertomuksia.⁷⁸ Yhtälailla *Aamulehden* vakituista sisältöä olivat lisäksi porvarilliset kirjoitukset niin oikeiston asemasta ja tehtävästä, nuorison roolista kuin vaikkapa suojeluskuntapoikatoiminnan tarkoituksesta.⁷⁹ Tampereen tyttöosaston tapaamisista ilmoitettiin *Aamulehdessä* suojeluskunnan palstalla, mutta muuten pikkulottatoimintaa koskevaa uutisointia ei tarkasteltavaan ajanjaksoon sisältynyt, lukuun ottamatta yhtä Fanni Luukkosen haastattelua⁸⁰ välirauhan ajalta. Tipalan arkistomateriaaliin kuuluvien lehtileikkeiden kautta kuitenkin tiedän, etteivät Tampereen pikkulotat jääneet *Aamulehdessä* täysin ilman palstatilaa.⁸¹

Kansan Lehden kirjoituksista tulee puolestaan selkeästi ilmi sosiaalidemokraattien negatiivinen suhtautuminen suojeluskuntaliikettä kohtaan.⁸² Ajatusmaailma tulee tiivistetysti ilmi lehden maaliskuussa 1932 julkaisemasta Väinö Tannerin eduskunnassa pitämästä puheesta, jonka aiheena

⁷⁸ ks. esimerkiksi *Aamulehden* kirjoitukset: 17.4.1932 ”Tampereen Suojeluskunnan kevätkausi alkanut koulutuksen systematisoinnin merkeissä”, 2.7.1932 ”Suojeluskuntapoikien urheilupäivä elokuun 7:ntenä” ja 30.1.1933 ”Tampereen Lotta Svärd -yhdistyksen vuosikokous”.

⁷⁹ ks. esimerkiksi *Aamulehden* kirjoitukset: 1.1.1933 ”Suojeluskunnan poikatoiminnan tarkoitus”, 3.1.1933 ”Nuoriso isänmaan palveluksessa ja 16.1.1933 ”Oikeiston asema ja tehtävä”.

⁸⁰ *Aamulehti* 28.4.1940 ”Pikkulotat suorittaneet suuriarvoisen työn sodan aikana”.

⁸¹ *Aamulahti* 19.5.1941 ”Aitolahdella”, 31.7.1941 ”49 pikkulottien ryhmänjohtajaa koulutettu Tampereella ja 3.1.1942 ”Rakas sisareni!”.

⁸² ks. esimerkiksi *Kansan Lehden* kirjoitukset: 1.2.1932 ”Kapinavastainen mieliala leviää”, 11.3.1932 ”Nuoriso ja asekuultuuri”, 27.10.1932 ”Tuettekko porvarillista puolueettomuutta?”, 2.12.1932 ”Suojeluskunnat – armeijan reservi” ja 17.2.1932 ”Suojeluskunnat nykyisenkin järjestelmän vaarana”.

oli Mäntsälän kapina, mutta joka sivusi myös yleisemmin suojeluskuntaa. Mäntsälän kapinaan liittyen todetaan ensinnäkin, ettei kyseinen aseellinen selkkkaus edes olisi ollut mahdollinen ilman suojeluskuntaan kuuluvien henkilöiden mukana oloa. Järjestön mainoksissa esiintyvää iskulausetta ”Liity suojeluskuntaan, turvaa rauhaa!” pilkataankin tekstissä avoimesti. Suojeluskunnat nähdään luokka-armeijana, joka on jo itsessään vaarallinen laitos sillä ”[s]en jäsenissä esiintyy aina suuri mahtavuuden ja omanvoiman tunne, joka kasvaa vuosien varrella. Ennen pitkää siinä tavallisesti tulee esiin halu, joko itse hallita taikka ainakin määrätä millä tavalla ja kenen kautta on hallittava.”⁸³ Suojeluskuntien johto myös tuomitaan tekstissä epäluotettavaksi ja järjestöä syytetään politiikan harjoittamisesta. Lopuksi esitetään vielä vaatimus suojeluskuntien lakkauttamisesta ja niiden tilalle rakennettavasta uudesta puolustuslaitoksesta, ”joka ei ole minkään erikoisen luokan miehittäjä, vaan kansan yhteinen laitos.”⁸⁴

Edellä esitetyt ajatukset olivat yleisesti kaikkien sosiaalidemokraattien ajamia. Olettaessa Tampereen poliittinen jakauma huomioon, voisi kuvitella yhteiskunnallisten kiistojen saaneen siellä kärjistettyjä muotoja. Tämän suuntaista päätelmää ei kuitenkaan voi Kansan Lehden tarkasteluajan kirjoitusten perusteella tehdä, 5.3.1932 julkaistussa artikkelissa ”Tilanne Tampereella” Mäntsälän kapinan aikaisia oloja kuvataan sen sijaan melko rauhallisiksi. Myös Aamulehden muutamaa päivää aikaisemmin julkaisemassa kirjoituksessa elämän kuvataan jatkuvan ”vanhaan malliin”: pientä uteliasta liikehdintää kerrotaan ilmenneen ainoastaan iltaisina ja iltapäivisin.⁸⁵

Todellisuudessa Mäntsälän tapahtumat kuitenkin tuntuvat aiheuttaneen pinnan alla enemmänkin liikehdintää ja todellinen kamppailu näytetään käyneen lisälehtien kautta. Näiden kirjoitusten määrää tai sisältöä en siten voi tässä selostaa, mutta esimerkiksi 3.3. Aamulehti kertoo Tampereen tilanteesta kertovan artikkelin yhteydessä julkaistessaan edellisenä päivänä kolme lisälehteä. Lisäksi Aamulehden 4.3. julkaisemassa artikkelissa sanotaan Kansan Lehden levittäneen lisälehdessään Tammelan kaupunginosassa tapahtuneesta pienimuotoisesta ”mäntsälänmiesten” kokoontumisesta liioiteltuja tietoja. Nämä tiedot se tosin oli viranomaisten käskystä myöhemmin peruuttanut. Mitään varsinaisia yhteydenottoja ei Tampereella kuitenkaan tapahtunut. Oikeiston ja vasemmiston erimielisyydet tulivatkin näkyviin pääosin juuri paikallisten lehtien keskinäisessä kilpailussa. Tämä vastakkainasettelu ei rajoittunut ainoastaan Mäntsälää koskevaan kirjoitteluun. Joulukuussa 1932 Kansan Lehti esimerkiksi julistaa Aamulehden, ”täkäläisten jesuiittapiirien äänitorven”, julkaisseen

⁸³ Kansan Lehti 12.3.1932 ”Lapuan liike kannattajineen on tehtävä vaarattomaksi ja oikeusjärjestys turvattava”.

⁸⁴ Kansan Lehti 12.3.1932 ”Lapuan liike kannattajineen on tehtävä vaarattomaksi ja oikeusjärjestys turvattava”.

⁸⁵ Aamulehti 3.3.1932 ”Tilanne Tampereella”, Kansan Lehti 5.3.1932 ”Tilanne Tampereella”.

useita artikkeleita, joissa se esittää valheellisia syytöksiä sosiaalidemokratiaa ja sitä edustavaa työväenluokkaa vastaan.⁸⁶

Lotta Svärdin tyttötyötä ei Kansan Lehdessä tarkasteluajan sisällä mainita kertaakaan. Huoli nuorison siirtymisestä ”väärälle puolelle” kuitenkin ilmaistaan useissa kirjoituksissa. Artikkelissa ”Nuoriso ja asekuulttuuri” lehti kertoo kahdesta Tampereella sattuneesta ampumakohtauksesta, joissa oli saanut surmansa 13- ja 16-vuotiaat pojat. Artikkelissa tämän huolestuttavan aseiden käytön katsotaan johtuvan erityisesti porvarillisessa piirissä vallitsevasta ajatusmaailmasta: oppikoulujen yläluokkalaiset viettävät kaiken aikansa suojeluskunnissa aseiden käyttöä harjoitellen, vaikka tuokin aika tulisi käyttää kirjojen ääressä. Erityisesti kritisoidaan sitä, että jopa ”[s]unnuntait – rauhan päivät – vietetään ampumaradoilla ja kivääri selässä kuljetaan pitkin katuja.”⁸⁷ Kirjoituksista tulee myös hyvin ilmi pettymys siitä, ettei työläisnuoriso ole tällä hetkellä poliittisesti tarpeeksi valveutunut.⁸⁸ Tästä huolimatta kirjoitukset kuvastavat vahvaa uskoa työläisnuorisoa kohtaan:

”Vapaamielisyys on heikkona ja silmäys vapaamieliseen porvarilliseen nuorisoon osoittaa, että se käy kohti lopullista kuolemaansa. Meillä on vain kahta lajia nuorisoa: Työläisnuorisoa, joka rohkenee sosialidemokratian pohjalta käydä taistelua oikeuden, vapauden ja kansanvallan puolesta ja porvarillista nuorisoa, joka tekee kaikkensa näiden aatteiden tappamiseksi.”⁸⁹

Suojeluskuntaliikettä ei siis Kansan Lehden kirjoituksissa kuvattu positiivisesti. Myöskin järjestön nuorisotoimintaan suhtauduttiin hyvin varauksellisesti. Jos olettaa Kansan Lehden kirjoitusten kuvastavan ainakin osaltaan paikkakunnan työväestön ajatusmaailmaa, niin voi päätellä ettei pikkulottatoimintakaan luultavasti saanut kovin suopeaa vastaanottoa, ainakaan kun vasemmisto muodosti Tampereella selvän enemmistön. Sattumaa tai ei, Kansan Lehdessä myös julkaistiin hyvinkin vihjaileva kirjoitus vain reilu kuukausi sen jälkeen, kun Aamulehdessä oli ensimmäinen ilmoitus⁹⁰ Lotta Svärdin tyttötyön aloittamisesta Tampereella. Artikkelin otsikoitu ”Tuetteko porvarillista puolueettomuutta?” ja siinä otettiin melko selkeästi kantaa oikeiston piirissä tapahtuvaan nuorisotyöhön:

”Ne menettelytavat, joilla porvaristo koettaa johdattaa nuorison katseen pois työväenliikkeestä; ovat sangen ovelia. Onhan yleisesti tunnettua, että porvariston taholta perustellaan kaikenkaltaisia järjestöjä, joiden tarkoituksena on lähinnä pitää nuoriso erossa työväenjärjestötoiminnan piiristä. Näihin järjestöihin haalitaan jäseniä selittämällä, että ne

⁸⁶ Aamulehti 3.3.1932 ”Tilanne Tampereella”, 4.3.1932 ”Tampereella eilen vähäistä liikehtimistä”, Kansan Lehti 31.12.1932 ”Kuka kiihoittaa?”.

⁸⁷ Kansan Lehti 11.3.1932 ”Nuoriso ja asekuulttuuri”.

⁸⁸ Kansan Lehden kirjoitukset 11.3.1932 ”Nuoriso ja asekuulttuuri”, 30.4.1932 ”Kahdenlaista nuorisoa ja 23.6.1932 ”Nuoriso”.

⁸⁹ Kansan Lehti 30.4.1932 ”Kahdenlaista nuorisoa”.

⁹⁰ Aamulehti 15.9.1932 Ilmoitus pikkulottatoiminnan aloittamisesta Tampereella.

ovat täysin puolueettomia laitoksia, ja niinkuin tiedetään, on tämä selitys mennyt valitettavan usein täydestä aikamme nuorisoon, jota elähdyttää ”puolueettomuuden harrastusihanteet” [---].”⁹¹

3.2. Paltamo

Paltamo (liite 3) oli 1930-luvulla jäsenmäärältä mitattuna Kainuun neljänneksi suurin pitäjä, jossa asukastiheys oli maakunnan korkein (6,2 as./km²).⁹² Vuonna 1932 siellä oli asukkaita noin 6800, eikä luku muuttunut suuresti tutkimukseni ajanjaksona, sillä vuonna 1944 asukasluku oli vain hieman yli 7400.⁹³ Hitaaseen väestönkasvuun vaikutti muun muassa se, että Paltamo koki vuosittain muuttotappiota keskimäärin yli 6 prosenttia. Poikkeus tappiollisessa muuttotilastossa on 1940-luku, jolloin Paltamo oli Suomussalmen, Säräisnimen ja Sotkamon ohella yksi Kainuun suurimmista siirtoväen asuttajista. Siirtolaisia tulikin Paltamoon lähes 400.⁹⁴ Paltamon vuosien 1932–1944 välisen ajan väestönkasvun voidaan siten katsoa varsin pitkälle johtuneen siirtoväen asettumisesta kuntaan.

Kainuuta on perinteisesti pidetty köyhänä ”nälkäpitäjänä”, joka teollistui myöhään. Vielä 1800-luvun lopussa Kainuu oli Suomen eristyneimpiä alueita, sillä kunnolliset liikenneyhteydet saatiin vasta 1900-luvun alkupuolella. Paltamon ensimmäinen rautatieyhteys (Paltamo–Kontionmäki–Vuokatti–Sotkamo) avattiin vuonna 1926 ja tämän jälkeen muutaman vuoden sisällä rakennettiin myös muut yhteydet. 1930- ja 40-lukujen Paltamossa väestön suurella enemmistöllä oli elinkeinona maa- ja metsätalous. Ensimmäinen luotettava tilasto on vuodelta 1950, jolloin järjestettiin väestönlaskenta. Vielä tuolloinkin lähes 5500 paltamolaista sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta.⁹⁵

1900-luvun alussa Kainuun oloja tutkinut keisarillinen komitea totesi, että alueella ei juuri tunnettu säätyeroja, koska aatelisten kartanoita ei ollut. Talollisten ja torppareidenkin välinen raja oli mitätön: tilat olivat molemmilla säädyillä pienet ja perheet elivät usein puutteessa. Tällä on oletettavasti ollut omat vaikutuksensa poliittisen kentän sisällölliseen muodostumiseen, sillä vasemmistolla on tavallisesti ollut suhteellisen alhainen (noin 40 %) kannatus Kainuussa. Kainuun suosituin puolue oli poliittisen keskustan oikealle laidalle sijoittunut maalaisliitto. Tutkimusajankohtana maalaisliitto sai Paltamossa yksinään yli puolet äänistä, joten puolueen kannatus oli vastaava, kuin mikä vasemmistolla oli Tampereella.⁹⁶ Maalaisliiton suhtautuminen

⁹¹ Kansan Lehti 27.10.1932 ”Tuetteko porvarillista puolueettomuutta?”.

⁹² Romppainen 2003, 26.

⁹³ Suomen tilastollinen vuosikirja 1934 (tilastotieto 31.12.1932) ja 1944–45 (tilastotieto 31.12.1944).

⁹⁴ Turpeinen 1985, 243, 247.

⁹⁵ Romppainen 2003, 24–27; Turpeinen 1985, 260–263, 290–293.

⁹⁶ Romppainen 2003, 26–27; Turpeinen 1985, 282–287.

suojeluskuntaliikkeeseen oli myönteinen. Oikeistopuolueiden edustajat kyllä hallitsivat järjestöjen johtopaikkoja, mutta paikallistasolla maalaisliiton kannatus oli jäsenien keskuudessa suuri.⁹⁷ Tämä aiheuttaa siten tutkimusaiheeni kannalta mielenkiintoisen vastakkainasettelun Tampereen ja Paltamon poliittisten kenttien välille, olihan Tampereella suurimpana puolueena sosiaalidemokraatit, joiden suhtautuminen suojeluskuntaliikkeeseen taas oli tunnetusti todella kielteinen.

Vasemmiston kannatusta vähensi Kainuussa luultavasti sekin, että alueesta muodostui sijaintinsa vuoksi kommunistisen puolueen salainen tukialue. ”Korpikommunismi” aiheutti pelkoa kainuulaisissa, eikä turhaan. Kommunistit rakensivat alueen läpi salaisia etappiteitä ja ainakin muutamalla paikkakunnalla järjestettiin maanalaisille punakaarteille sotilasharjoituksia.⁹⁸

3.2.1. Paltamon Lotta Svärd

Paltamon Lotta Svärd -yhdistys perustettiin 11.3.1923.⁹⁹ Perustamisvuonna yhdistykseen liittyi hieman yli 100 jäsentä. Lotat oli alusta alkaen jaettu kyläosastoihin, tosin aivan toiminnan alkuvaiheissa he näyttävät työskennelleen yhtenä jaostona. Aluksi kyläosastoja oli viisi; Kiehimä, Mieslahti, Uura, Härmänmäki ja Paltaniemi. Vuonna 1934 perustettiin jaosto Kontionmäelle ja samalla lopetettiin Härmänmäen lottatoiminta. Vuoteen 1938 mennessä perustettiin vielä uudet osastot Vaarankylään, Melalahdelle ja Kivesjärvelle, jolloin kyläjaostojen kokonaismääräksi muotoutui kahdeksan. Jäsenmäärän kehitys oli Paltamossa suhteellisen hidasta ja kiihtyi vasta sota-aikana. Ennen talvisotaa Paltamossa oli lottia 180, mutta vuoteen 1943 mennessä luku oli lähes kaksinkertaistunut jäsenmäärän ollessa 313. Vuoden 1943 tilastojen¹⁰⁰ mukaan Lotta Svärdiin kuului 8,9 prosenttia Paltamon naisista.¹⁰¹

Huomionarvoinen on mielestäni se seikka, että Lotta Svärdillä oli Tampereella yli 2000 jäsentä enemmän kuin Paltamossa, mutta tästä huolimatta jaostojen lukumäärä oli lähestulkoon sama. Ensimmäinen eriytymisyrittäminen toimeenpantiin Tampereella vuonna 1933, kun taas Paltamossa toimittiin kyläosastoissa aina 1920-luvun alusta alkaen. Paltamo oli, kuten jo aikaisemmin mainitsin, muuhun Kainuuseen verrattuna suhteellisen tiiviisti asuttu, mutta välimatkat ovat kuitenkin Etelä-Suomeen nähden suuret. Lisäksi Paltamo sijaitsee Oulujärven ympäristössä,¹⁰² joten kylästä kylään ei aina voinut kulkea maantieteellisesti suorinta reittiä. Luulisin, että juuri tämän

⁹⁷ Nevala 2002.

⁹⁸ Romppainen 2003, 172–174.

⁹⁹ Paltamon lottien toimintakertomus 1923, A 16, keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

¹⁰⁰ Suomen tilastollinen vuosikirja 1944–45 (tilastotieto 31.12.1943).

¹⁰¹ Paltamon lottien toimintakertomus 1923, A 16, keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon lottien toimintakertomukset 1936–1943, C 587, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Sulamaa 2002, 98–99.

¹⁰² Sulamaa 2002, 98.

vuoksi Paltamossa nähtiin helpommaksi toimia kyläosastoissa. Oletukseni puolesta puhuu sekin seikka, että ryhmien koot olivat Paltamossa hyvin pienet. Muun muassa vuonna 1938 lähes kaikissa kyläosastoissa oli noin 20 jäsentä,¹⁰³ joten lottien suuri määräkään ei voinut olla jakautumisen syynä. Kuten Tampereen kohdalla havaittiin, lotat itse halusivat kokoontua mieluummin isona joukkona ryhmähengen vuoksi, joten sitä kautta voisi päätellä, että Paltamossa toimittiin pienissä ryhmissä pääasiassa maantieteellisten syiden takia.

3.2.2. *Paltamon lehdistö*

Tässä kappaleessa esiteltävät lehdet eivät varsinaisesti edusta Paltamon lehdistöä, sillä niiden painopaikka¹⁰⁴ ei ole kyseisellä paikkakunnalla. Ne kuitenkin näyttävät olleen levikkikarttojen perusteella Paltamossakin yleisesti luettuja. Niissä myös julkaistiin Paltamoa koskevaa uutisointia. Täten niiden kautta voidaan mielestäni kartoittaa paikkakunnalla, tai ainakin yleisemmin sitä ympäröivällä alueella, vallinnutta ilmapiiriä ja mielipiteitä.

Sosiaalidemokraattisen *Pohjolan Työmiehen* välittämä kuva suojeluskuntaorganisaatiosta ei eroa Tampereen kohdalla jo käsitellyn Kansan Lehden näkökulmista.¹⁰⁵ Toukokuussa 1933 se esimerkiksi kirjoittaa Tampereen lippukiistan¹⁰⁶ yhteydessä seuraavasti:

”Pohjois-Hämeen suojeluskuntapiirin upseeriston menettely, raastaessaan alas voimassa-olevan asetuksen mukaisesti asetetut Sosialidemokraattisen Puolueen liput, on uusi muistutus siitä, miten suojeluskuntiin ja varsinkin niiden päällystöihin on pesiytynyt vallankumouksellisia aineksia, jotka käyttävät niissä asemaansa taantumuksellisten erikoispyrkimysten hyväksi ja jotka sensijaan että ne velvollisuutensa mukaisesti ylläpitäisivät yleistä järjestystä ovat vakavana vaarana laillisella yhteiskuntajärjestykselle.”¹⁰⁷

Myös huoli nuorisosta ilmaistaan selkeästi, aivan kuten Kansan Lehdessäkin. Kirjoituksessa joka on otsikoitu ”Kasvatus väärillä urilla” lehti kritisoi oikeiston kasvatust politiikkaa kovin sanoin: lapsiin istutetaan ajatusmalli, jonka ”tarkoituksena on lähimmäisen tuhoaminen ja katkeran vihan kylväminen eri ryhmien ja katsontakantojen omaavien ihmisten välille”.¹⁰⁸ Erityistä huolta aiheuttaa myös se, että lehden mukaan tätä turmiollisuutta edustavat koulujen opettajatkin, jotka ovat suhtautuneet myötämieleisesti tai jopa henkilökohtaisesti edistäneet ”raa’an ja väkivaltaisen fascistidiktatuurin ihannoimista”.¹⁰⁹

¹⁰³ Paltamon lottien toimintakertomus 1938, C 587, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁰⁴ Kainuun Sanomat painettiin Kajaanissa ja Pohjolan Työmies/ Pohjolan Työ Oulussa.

¹⁰⁵ Ks. esimerkiksi Pohjolan Työmiehen artikkelit 12.4.1932 ”Suojeluskuntalaisten osuus kapinaan”, 15.7.1933 ”Oikeistotuulet”, 22.7.1933 ”Kansalaissodan jälkeinen puhdistus” ja 2.8.1933 ”Riittääkö puhdistus?”.

¹⁰⁶ Ks. tarkemmin tämän tutkielman sivu 20.

¹⁰⁷ Pohjolan Työmies 30.5.1933 ”Vastalause – Puoluekokouksen julkilausuma Tampereen tapahtumien johdosta”.

¹⁰⁸ Pohjolan Työmies 11.10.1933 ”Kasvatus väärillä urilla”.

¹⁰⁹ Pohjolan Työmies 8.7.1933 ”Huomio myös kouluihin”.

Maalaisliiton ollessa Paltamossa suurin puolue, tutkielmani kannalta on kuitenkin olennaisempaa tarkastella puolueen paikallisen äänenkannattajan *Kainuun Sanomien* uutisointia. Maalaisliitto suhtautui puolueena suojeluskuntaliikkeeseen myönteisesti ja samankaltaisen kuvan saa Kainuun Sanomienkin kautta. Lehdessä ilmoitettiin suojeluskunnan ja Lotta Svärdin tapahtumista sekä julkaistiin vuosikokouksista ja muista tapahtumista kertomuksia. Helmikuussa 1932 lehti jopa julkaisi vetoomuksen Kainuun suojeluskuntien puolesta. Kirjoituksessa esitetään huoli siitä, että köyhässä Kainuussa suojeluskunnilla ei ole tarpeeksi rahaa toiminnan ylläpitämiseksi. Lahjoittajiksi toivottiin kaikkia, joilla siihen vain oli taloudellisia resursseja. Kainuun suojeluskuntien tärkeyttä korostetaan kirjoituksessa erityisesti maantieteellisesti tärkeällä sijainnilla:

”Kainuun suojeluskuntalaiset seisovat itäisen rajan vartioina, Kainuun suojeluskuntaväen paikka on miehuutta vaativa. Kainuun suojeluskuntalaiset täyttävät vaativan velvollisuutensa, kulkevat monien peninkulmien päästä, tiettömien taipaleiden takaa harjoitustilaisuuksiin. Tämän toivomme lahjoittajien ottavan ensi sijassa huomioon ja myöntävän ensi kädessä avustusta kainuulaiselle suojeluskuntaväelle.”¹¹⁰

Kirjoitusten perusteella Kainuun Sanomat vaikuttaa muutenkin enemmän oikeistolaiselta kuin vasemmistolaiselta lehdeltä. Eräässä pääkirjoituksessa se esimerkiksi muistelee viisitoista vuotta sitten käytyä vapaussotaa, jossa ”isänmaallinen kansa melkein aseettomana nousi taisteluun maassa vetelehtiviä venäläisiä ja heihin yhtyneitä punakaartilaisia vastaan”.¹¹¹ Maalaisliitto ei kuitenkaan itse varsinaisesti katsonut kuuluvansa oikeistoon. Puolue pyrki kansalliseen sovintoon sen sijaan, että olisi oikeiston ja vasemmiston tavoin hyväksynyt ”kaksinapaisen” yhteiskunnan. Maalaisliiton ja suojeluskuntien hyviä välejä hiersi erityisesti Mäntsälän kapinaan keväällä 1932 kärjistynyt Lapuan liike. Mäntsälän kapinan jälkeen maalaisliitto muuttuikin Selénin mukaan suojeluskunnan ”vanhasta ystävästä kriittiseksi tarkkailijaksi”. Välit kuitenkin paranivat, jos nyt ei kokonaan, niin ainakin suurimmalta osin sen jälkeen, kun Isänmaallisen kansanliikkeen myötä laadittiin suojeluskuntien puolueettomuutta turvaavia määräyksiä. Olihan puolue pettynyt Mäntsälän kapinan jälkeen erityisesti siihen, ettei suojeluskunnissa suoritettu tarpeeksi tehokasta puhdistusta.¹¹²

Kainuun Sanomat olivat Mäntsälän kapinaa, kuten myös yleisemmin Lapuan liikettä, koskevassa uutisoinnissaan pääosin samoilla linjoilla edustamansa puolueen kanssa.¹¹³ Tammikuussa 1933 julkaistussa kirjoituksessa korostetaan selkeästi maalaisliiton erillisyyttä näistä oikeiston ”kiihotusvuosista”. Kapinoinnin jopa katsotaan tukahtuneen nimenomaisesti sen vuoksi, että

¹¹⁰ Kainuun Sanomat 4.2.1932 ”Suojeluskuntatyötä tukemaan”.

¹¹¹ Kainuun Sanomat 31.1.1933 ”Viisitoista vuotta sitten”.

¹¹² Nevala 2002, 109; Selén 2001, 419–429.

¹¹³ Ks. esimerkiksi Kainuun Sanomien artikkelit 5.3.1932 ”Maalaisliiton kannanotto”, 31.3.1932 Kapina ja valtiopetos” ja 2.4.1932 ”Oikeiston asenne”.

”kansan suurin enemmistö, erikoisestikin talonpoikaisväestö, oli valveilla eikä taipunut lähtemään oikeistopoliitikkojen ja rahamiespiirien yllytyksestä lyhyvien ja pitkin asein´ kukistamaan kansanvaltaista valtiojärjestelmää [---]”.¹¹⁴ Kirjoituksessa kritisoidaan myös sitä, miten oikeisto on toiminut Mäntsälän epäonnistuneen kapinan jälkeen: kansaa pyritään voittamaan puolelle nostamalla kiistakysymyksiksi ”toisarvoisia” teemoja, kuten uskonto. Vallinnutta pulakauttakin oikeisto pitää kirjoituksen mukaan valttikorttinaan syyttäessään vallitsevasta tilanteesta silloista kansanvaltaista valtiojärjestelmää. Lopuksi lehti vielä korostaa, että Kainuun talonpoikaisväestön on nyt tiivistettävä rivejään ja taisteltava yhdessä oikeiston pyrkimyksiä vastaan.¹¹⁵

Kainuun Sanomien kriittisestä suhtautumisesta 1930-luvun oikeistoliikehdintää kohtaan kertoo myös se, että lehden päätoimittajaa uhkailtiin äärioikeiston toimesta ja yritettiinpä eräs toimittaja jopa kyyditä itärajalta.¹¹⁶ Kritiikki ei kuitenkaan kohdistunut suoranaisesti suojeluskuntiin. Tammikuun 1933 pääkirjoituksessa lehti sen sijaan puolustaa suojeluskuntien tärkeää yhteiskunnallista roolia ja pitää vaatimuksia järjestön oikeuksien supistamisesta epäisänmaallisina tekoina. Myös suojeluskuntalaisten osallistumista Mäntsälän kapinaan pidetään kirjoituksessa vähäisenä, vain muutamina poikkeuksina. Kirjoituksen loppuun sijoitettu vetoamus kuitenkin sisältää pienoista varauksellisuutta:

*”Ensimmäinen tehtävä on suojeluskuntien jäsenillä edessä olevissa esikuntien vaaleissa valita esikuntiin sellaisia suojeluskuntien jäseniä, jotka ovat toiminnallaan osoittaneet miehuutta, lakien kunnioittamista ja lailliselle valtiovallalle uskollisuutta. Sellaiset suojeluskuntalaiset, jotka ovat olleet joko mukana kapinoitsijain riveissä taikka toimineet kiihoittajina, vaikka eivät olisi julkisesti osallistuneetkaan lapuanliikkeen kapinalliseen toimintaan, eivät sovi suojeluskuntien esikuntien jäseniksi.”*¹¹⁷

Pikkulottatoiminnan käynnistyminen Paltamossa vuonna 1932 ei osunut poliittisen ilmapiirin valossa kovin suotuiseen ajankohtaan. Kainuun Sanomien välittämän kuvan perustella Kainuu ei toisaalta näyttänyt edustavan maalaisliiton radikaaleinta siipeä suhtautumisessaan suojeluskuntiin. En siten usko Lotta Svärdin tyttötyön kohdanneen Paltamossa järin suurta vastustusta, ainakaan enemmistön piirissä.

¹¹⁴ Kainuun Sanomat 15.1.1933 ”Oikeisto hyökkää”.

¹¹⁵ Kainuun Sanomat 15.1.1933 ”Oikeisto hyökkää”.

¹¹⁶ Tommila 1988a, 237.

¹¹⁷ Kainuun Sanomat 19.1.1933 ”Suojeluskuntajärjestö”.

4. Lotta Svärdin rauhan ajan nuorisotoiminta 1932–1939

4.1. Tyttötyön johto

Lotta Svärdin vuoden 1931 vuosikokouksessa tehtiin päätös järjestön nuorisotoiminnan aloittamisesta, kun puheenjohtaja Fanni Luukkosen alustuksen ”Järjestömme ja varhaisien nuoret” pohjalta päätettiin suositella tyttöosastojen perustamista paikallisosastojen yhteyteen. Tarkempia tyttötyön toimintamalleja suunnittelemaan perustettiin valiokunta, johon myös itse puheenjohtaja kuului.¹¹⁸ Seuraavan vuoden vuosikokouksessa hyväksyttiin valiokunnan ehdotus, jonka mukaan tyttötyölle ei vielä tässä vaiheessa laadita yhteisiä sääntöjä.¹¹⁹ Päätöksen tarkoituksena oli antaa mahdollisuus suunnitella tyttötyön rakentuminen siten, että se palvelee parhaiten paikallisia olosuhteita.¹²⁰ Paikallisosastot saivat siis aluksi suunnitella pikkulottatoiminnan sisällön varsin pitkälle itse ja yhteiset tyttötyön ohjesäännöt laadittiin vasta vuonna 1937. Vaikka lopulliset säännöt luotiin monta vuotta tyttötyön aloittamisen jälkeen, keskusjohtokunta kuitenkin antoi paikallisosastoille joitakin suosituksia toiminnan toteuttamiseksi jo ennen tätä.¹²¹ Keskityn tutkimuksessani vuoden 1937 ohjesääntöihin, sillä ne luotiin tyttötyöstä saatujen kokemusten ja aikaisempien ohjeiden pohjalta. Täten oletan niiden antavan suhteellisen hyvän kuvan valtakunnallisesta pikkulottatoiminnasta ohjeiden julkaisua edeltävältä ajaltakin.

Tyttöosastot olivat paikallisjohtokuntien alaisuudessa toimivia myös siinä tapauksessa, että heillä oli oma johtokuntansa. Vaikka paikallisosastot saivat suhteellisen vapaasti johtaa omaa nuorisotoimintaansa, kuului tyttötyön ylin valvonta Lotta Svärd -yhdistyksen keskusjohtokunnalle. Myös jokaisesta piiristä nimitettiin vuosittain henkilö valvomaan ja edustamaan piirinsä tyttötyötä.¹²² Hallinnollisesti tyttöosastot olivat siten samassa asemassa kuin paikallisosastojen kyläosastot.

Tampereella valittiin tammikuussa 1932 järjestetyssä paikallisosaston vuosikokouksessa komitea, jolle annettiin tehtäväksi tyttötyön käynnistäminen. Komitea päätti tiedustella oppikoulujen opettajiston mielipidettä tyttöosaston perustamisesta, ja saatuaan myönteistä palautetta he jatkoivat suunnittelua. Päätettiin, että tyttöosastolle ei muodostettaisi omaa johtokuntaa, vaan yksi paikallisosaston johtokunnan jäsenistä työskentelisi tyttötyönjohtajana. Valvojat ja ryhmäpäälliköt

¹¹⁸ Keskusjohtokunnan vuosikokouksen 23–24.3.1931 pöytäkirja, A 8, LS keskusjohtokunta, LS kokoelma, KA; Koskimies 1964, 146–150.

¹¹⁹ Keskusjohtokunnan vuosikokouksen 18–19.3.1932 pöytäkirja, A 8, LS keskusjohtokunta, LS kokoelma, KA.

¹²⁰ Keskusjohtokunnan työsuunnitelma tyttötyötä varten v.1937, A 9, LS keskusjohtokunta, LS kokoelma, KA.

¹²¹ Mustajärvi 1996, 47–50; Toivio 2010, 303.

¹²² LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

toimisivat puolestaan hänen alaisuudessaan. Jo seuraavana vuonna, 1933, tyttöosastolle kuitenkin valittiin seitsemänhenkinen johtokunta. Puheenjohtajaksi ryhtyi opettajatar Inkeri Särkkä, joka pysyi toimessa vuoden 1936 loppuun saakka. Muita pitkäaikaisia tyttöosaston johtokunnan jäseniä Tampereella olivat muun muassa Pirkko Rihtniemi ja Aili Murros-Alhola.¹²³

Vuonna 1937 tyttöosaston johtokunta päätettiin lopettaa tarpeettomana. Tästä eteenpäin toimintaa johti Tampereella tyttötyönjohtaja apulaisineen. Tyttötyönjohtajaksi valittiin johtokuntaan alusta asti kuulunut Pirkko Rihtniemi¹²⁴, joka pysyi tehtävässä aina toiminnan lakkauttamiseen asti. Rihtniemi, kuten moni muukin Tampereen tyttötyön johtoon kuuluneista lotista oli ammatiltaan opettaja.¹²⁵ Tämä oli yleistä myös muualla, sillä tyttötyönjohtajien koulutus aloitettiin vasta vuonna 1936, eikä tämän jälkeenkään pystytty kouluttamaan riittävästi johtajia kasvavalle tyttöjoukolle.¹²⁶ Lottina toimineet opettajat olivat siten luontainen valinta tyttötyönjohtajiksi, olihan heillä ammattinsa puolesta kehittynyt taito työskennellä nuorten kanssa.

Myös Paltamossa tyttötyönjohtajat olivat usein opettajia.¹²⁷ Paltamon vuoden 1932 toimintakertomuksen tyttötyötä käsittelevästä osiosta ilmenee, että johtajana toimi Irma Pirinen apunaan vanhimmista tytöistä valitut ryhmänjohtajat ja varajohtajat.¹²⁸ Varsin pian Paltamoon perustettiin muitakin tyttöosastoja, joista jokaisella oli oma johtajansa. Opettaja Pirinen näyttää kuitenkin jatkaneen Mieslahden pikkulottien ohjaajana sekä paikallisosaston tyttötyönjohtajana, jonka alaisuudessa kyläosastojen tyttötyöstä vastaavat henkilöt toimivat. Pirinen muutti pois paikkakunnalta vuonna 1938, jonka jälkeen Mieslahden tyttötyönjohtajan toimea hoiti opettaja Hanna Huotari (myöh. Immonen). Paikallisosaston vastaavana tyttötyönjohtajana toimi Pirisen jälkeen vuoteen 1943 opettaja Pirkko-Liisa Korhonen ja kahtena viimeisenä toimintavuotena jo edellä mainittu lotta Immonen. Muista kyläosastojen monivuotisista tyttötyönjohtajista voisin mainita esimerkiksi Terttu ja Kirsti Puolanteen (Kiehimä), Aino Halosen (Paltaniemi) ja Inkeri Tervosen (Uura).¹²⁹ Varsinaista johtokuntaa ei tyttöosastolle Paltamossa siis perustettu, vaan

¹²³ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–36, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹²⁴ Kirsti Penttinen (o.s. Hokkanen) kuvaa Rihtniemeä innostavaksi puhujaksi, jonka kertomukset herättivät suuria tunteita. Kirsti Penttisen muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (jatkossa SKS) Kansanrunousarkisto.

¹²⁵ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–1943 ja tyttöosaston kirje paikallisosaston johtokunnalle (28.1.1937), C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹²⁶ Lukkarinen 1981, 103.

¹²⁷ Paltamon lottien toimintakertomukset 1936–1943, C 587, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹²⁸ Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

¹²⁹ Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomuksia 1937–1943 väliseltä ajalta, C 587 ja C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

pikkulottatoimintaa pyöritti paikallisosaston nimittämä tyttöyönjohtaja yhdessä kyläosastojen tyttötyötä ohjaavien lottien kanssa.

4.2. Tampereen ja Paltamon pikkulotat järjestäytyvät

Keskusjohtokunnan suositusten mukaan pikkulotaksi tuli hyväksyä jokainen 8-vuotta¹³⁰ täyttänyt tyttö, jolla oli huoltajan suostumus. Tässä ikärajakysymyksessä paikallisosastoille oli ohjesäännöissä jätetty harkintavara, jonka perusteella pikkulottatoiminnalle voitiin tarvittaessa asettaa korkeampikin ikävaatimus. 17-vuotiaana pikkulotta oli oikeutettu tyttöosaston johtajan suostumuksella pyrkimään jäseneksi Lotta Svärd -yhdistyksen paikallisosastoon. Yläikärajaksi asetettu 17 vuoden ikä oli sekin varsin häilyvä, sillä poikkeustapauksissa tyttöosastoon sai kuulua myös tämän jälkeen, esimerkiksi ryhmänjohtajana.¹³¹

Lotta Svärdin tyttötyö saavutti suuren suosion heti toiminnan alusta alkaen. Erityisen runsasta osanotto oli maaseudulla, jossa ei ollut partiotoimintaa¹³² kilpailemassa jäsenmääristä. Kaupungeissa toiminnan aloittaminen yleensä viivästy, muun muassa Helsingissä oli vuonna 1935 vain yhdellä paikallisosastolla tyttöosasto. Tampereella pikkulottatoiminta aloitettiinkin muihin kaupunkeihin verrattain varsin aikaisin. Vilkas partiotoiminta tosin vaikutti Tampereen tyttöosaston ikärajoihin. Toimintaa suunnitellut komitea nimittäin suosittelee, että jäseniksi otetaan vain 14–15-vuotiaita tyttöjä, jotta vältetään partion kanssa kilpailemiselta. Ikäraajassa voitaisiin sääntöjen mukaan tehdä poikkeuksia, mutta missään tapauksessa ei alle 12-vuotiaita otettaisi mukaan toimintaan. Vuoden 1932 vuosikertomus ei ole säilynyt kokonaisuudessaan, mutta viralliseksi alaikärajaksi näyttää ainakin Aamulehden ilmoituksen perusteella vahvistuneen 15-vuotta. Tampereen pikkulotat on vuoden 1933 toimintakertomuksessa eroteltu iän mukaan. Valtaosa oli 16–17-vuotiaita, mutta mukaan näyttää mahtuneen tyttöjä 13–21 ikävuoteen. Keskusjohtokunnan poikkeustilanteisiin antamaa joustovaraa oli Tampereella siten hyödynnetty niin korkeamman alaikärajan määrittämisessä kuin yli-ikäisten hyväksymisessä tyttöosastoon.¹³³

¹³⁰ Aluksi ikärajaksi suositeltiin 10-vuotta, mutta jo vuonna 1934 alaikärajan suositus laskettiin 8-vuoteen. Toivio 2010, 303.

¹³¹ LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹³² Partio saapui Suomeen syksyllä 1910, mutta venäläisten epäluulon vuoksi toiminta keskeytettiin jo seuraavana vuonna. Virallisesti toiminta käynnistyi uudelleen itsenäistymisen jälkeen, mutta näiden väli vuosienkin aikana partiota ”leikittiin” ja tytöt myös harjoittivat sosiaalista auttamistyötä partiohengen mukaisesti. Vuonna 1930 partiotyttöjä oli Suomessa 7500, mutta määrä nousi säännöllisesti ja ennen talvisotaa vuonna 1939 jäseniä oli 11500. Sota-aikana moni partiotyttö vaihtoi järjestön organisoimattoman toiminnan vuoksi pikkulottiin ja jäsenmäärä laskikin rajusti nousten uudestaan vasta sotien jälkeen. Savunen 1999, 11–16, 63–71, 89.

¹³³ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–1933, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Lukkarinen 1981, 103; Aamulehti 15.9.1932 ilmoitus LS tyttöyön käynnistymisestä.

Vuonna 1937 Tampereen tyttöosaston virallista ikärajaa alennettiin. Alhaisempi ikäraja oli toimintaa johtaneiden lottien mielestä välttämättömyys. Tampereen paikallisosaston johtokunnalle osoittamassaan kirjeessä he kirjoittivat: ”kokemukset ovat osoittaneet, että 2 vuotta, tytöt kun 17-vuotiaana siirretään aikuisiin lottiin, on liian lyhyt aika tyttöosastossa ololle [---] joten ehdotamme, että ikäraja alennettaisiin ainakin 13 vuoteen, varsinkin kun toisilta paikkakunnilta siirron kautta tulee 15 vuotta nuorempiakin”.¹³⁴

Partion vahvasta asemasta 1930-luvulla kertoo osaltaan sekin, että Paltamossa pikkulottatoiminta aloitettiin mukaillen partion toimintamuotoja. Ensimmäisen toimintavuoden kertomuksessa käytetään jopa partioiden termistöä, kun tyttöjen muodostamista ryhmistä puhutaan vartioina.¹³⁵ Samassa toimintakertomuksessa kaivataan tosin tarkempia sääntöjä Lotta Svärdin tyttötyön toteuttamiseen, joten partion ottaminen esikuvaksi voi johtua osittain tästä tiedon puutteesta.¹³⁶ Toisaalta Paltamon paikallisosaston kokouksessa päätettiin vielä kuusi vuotta myöhemminkin, että toimintaa tulisi entisestään yhdenmukaistaa partion kanssa,¹³⁷ vaikka tuolloin oli jo julkaistu keskusjohtokunnan laatimat ohjeet.

Paltamo oli Lotta Svärdin tyttötyön tarjoana Kainuun piirin edelläkävijöitä: se oli Kajaanin ja Kuhmon ohella ensimmäinen paikkakunta, jossa käynnistyi pikkulottatoiminta.¹³⁸ Käynnistymisajankohdan määrittely tosin oli lähteiden valossa hieman hankalampaa, sillä Paltamon paikallisosaston kansioista ei alkuvuosien toimintakertomuksia löytynyt. Jouduinkin turvautumaan Kainuun piirin sekä keskusjohtokunnan kansioihin lisätietoa etsiessäni. Piirin 20-vuotiskertomuksessa tyttötyön kerrotaan alkaneen Paltamossa vuonna 1933. Tutkiessani paikkakunnan aikuisten lottien piirille lähettämiä toimintakertomuksia, löysin kuitenkin jo vuodelta 1932 lyhyen kertomuksen tyttöosastosta. Pidän tätä niin luotettavana lähteenä, että olen siihen pohjannut oletukseni siitä, että Paltamossa pikkulottatoiminta käynnistyi vuonna 1932. Virheen Kainuun piirin virallisissa tiedoissa uskoisin puolestaan johtuvan siitä, ettei tyttöosasto laatinut ensimmäiseltä vuodelta omaa kertomusta. Tieto ei luultavasti tästä syystä päätynyt piirin toimintakertomukseen, johon pohjaten 20-vuotiskertomuksenkin vuotta 1932 koskevat tiedot oletettavasti laadittiin.¹³⁹

¹³⁴ Tyttöosaston kirje paikallisosaston johtokunnalle (28.1.1937), C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹³⁵ Lippukunnat jakautuivat vartioihin, joihin kuuluu 5-7 tyttöä sekä ryhmänjohtaja. Vartio on koko partiotoiminnan perusyksikkö, sillä kokoukset ja muu toiminta järjestetään vartioittain. Vartio on itsenäinen toimintaelin, jolla on oma rahataloutensa ja usein myös oma kokoustila, niin sanottu partiokolo. Savunen 1999, 150–170.

¹³⁶ Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

¹³⁷ Paltamon paikallisosaston neuvottelukokous 9.1.1938, C 587, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹³⁸ Kainuun piirin 20-vuotiskertomus 1921–1940, B 92, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

¹³⁹ Kainuun piirin sekä Paltamon lottien toimintakertomus vuodelta 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Kainuun piirin 20-vuotiskertomus 1921–1940, B 92, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

Myöskään Paltamon pikkulottien ikärajaa ei suoraan mainita säilyneissä dokumenteissa. Tästä huolimatta luulisin sen olleen keskusjohtokunnan suosittama 8–17-vuotta, sillä Kiehimän¹⁴⁰ tyttöosaston vuosien 1936–1941 jäsenluettelon perusteella tyttöjen ikä liittyessä oli yleensä 8–15-vuotta. Tuona aikana pikkulottiin kuitenkin liittyi kolme 7-vuotiasta, joten tämä oli varmasti tyypillistä muinakin vuosina.¹⁴¹ Oletukseni puolesta puhuu sekin, että eräs haastattelemani pikkulotta kertoi olleensa mukana kokoontumisissa jo 4-vuotiaana, joskin hän virallisesti liittyi vasta täytettyään kahdeksan. Myös Enni Karjalainen muistaa olleensa vasta 7-vuotias liittymisajankohtana.¹⁴²

Joidenkin haastateltavien mukaan virallinen ikäraja Kiehimän kyläosastossa kuitenkin oli niinkin korkea kuin 12-vuotta.¹⁴³ Maiju Jokelaisen mukaan nuorempia kyllä oli mukana, mutta he olivat lähinnä ”näytenukkeja”, joiden kanssa ei ollut yhteistä toimintaa. Myös jo 4-vuotiaana sisariensa mukana toiminnassa ollut Maija Tuomainen sekä 7-vuotiaana liittynyt Enni Karjalainen kuuluivat juuri Kiehimän tyttöosastoon. Jäsenluettelon sekä haastateltavien antaman kuvan perustella uskoisin, että 12-vuotta on ollut pikemmin ikäraja ”isompien pikkulottien ryhmään”, kun taas todellisuudessa toimintaan on hyväksytty nuorempiakin. Näiden ”pienien” ja ”isojen” pikkulottien toiminta näyttää olleen eriytynyttä. Muiden kyläosastoiden ikärajaa en valitettavasti pystynyt käytössäni olleiden lähteiden perusteella selvittämään, mutta uskoisin Kiehimän esimerkin antavan kohtalaisen kattavan kuvan myös siitä, millainen pikkulottien ikäjakauma oli Paltamon muissa tyttöosastoissa.

Tampereella päädyttiin suhteellisen korkeaan ikärajaan, jotta estettäisiin kilpailu partion kanssa. Päätöksellä ei mitä luultavammin rajoitettu suuresti tamperelaisten harrastemahdollisuutta, kun taas maaseudulla pikkulottatoiminta oli usein tyttöjen ensimmäisiä mahdollisuuksia harrastaa esimerkiksi liikuntaa.¹⁴⁴ Uskoisin, että Paltamossa haluttiin tarjota mahdollisimman laajalle ikäpolvelle mahdollisuus liittyä mukaan pikkulottatoimintaan, eikä tämän vuoksi alaikärajan suhteen oltu turhan tarkkoja.

Tampereella vuosimaksuksi määrättiin 3 markkaa.¹⁴⁵ Paltamon pikkulottien osalta jäsenmaksusta ei löydy mitään merkintää eikä suurin osa haastateltavistakaan sellaista muistanut olleen. Tässä tosin saattoi olla ryhmäkohtaisia poikkeuksia, sillä ainakin Maija Tuomaisen ryhmässä oli kerätty

¹⁴⁰ Kiehimä oli jo tuolloin yksi suurimpia kyliä. Nykyään se on Paltamon keskustaajama.

¹⁴¹ Paltamon pikkulottien jäsenluettelo 1936–1941, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁴² Enni Karjalaisen ja Maija Tuomaisen haastattelut.

¹⁴³ Maiju Jokelaisen ja Eeva Leinosen haastattelut.

¹⁴⁴ Nevala-Nurmi 2006, 156.

¹⁴⁵ mm. Tampereen tyttöosaston toimintakertomus 1933, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

jäsenmaksua 50 penniä.¹⁴⁶ Oletettavasti tämän kaltaista rahankeruuta ei kuitenkaan Paltamossa ole järjestelmällisesti harjoitettu. Asiakirjoissa on nimittäin sen sijaan useasti kerrottu köyhyydestä, jossa osa tyttöjärjestöön kuuluneista eli. Esimerkiksi vuoden 1933 toimintakertomusta seuranneessa kirjeessä on seuraava maininta: ”Suurin osa tytöistäni on vaatimattomista, hyvinkin köyhistä oloista, joten ei yhdelläkään ole lottapukua. Mutta altis mieli ja innostus kai ovat tärkeämmät ja niitä ei tytöiltä puutu.”¹⁴⁷ Myös Kainuun Sanomat nosti useissa kirjoituksissa¹⁴⁸ esille Paltamon köyhyyden.

Ensimmäisinä vuosina pikkulotat kokoontuivat Paltamossa yhtenä ryhmänä. Tapaamiset järjestettiin joka toinen tiistai kansakoululla heti koulutyön päätyttyä, sillä pitkien välimatkojen vuoksi tämä nähtiinärkevimpänä ratkaisuna.¹⁴⁹ Pian kuitenkin ryhdyttiin perustamaan tyttöosastoja kyläosastojen yhteyteen ja vuoden 1938 loppuun mennessä Paltamossa oli jo viisi tyttöosastoa, kun taas Tampereella oli vain yksi.¹⁵⁰ Jakauma noudattaa samaa kaavaa kuin aikuisten lottien kohdalla, joten tämä vahvistaa oletustani siitä, että kyläosastojen monilukuisuus johtui pääosin Paltamon maantieteellisistä syistä.

Valtakunnallisissa ohjesäännöissä kehoitettiin jakamaan tyttöosastot ikänsä mukaisesti kahteen alaosastoon. Jaon tarkoitus oli tyttöosastoiden toiminnan helpottaminen, sillä näin tytöille pystyttiin antamaan tasoaan vastaavaa koulutusta. Nuorimpien osastoon kuuluivat ehdotuksen mukaan 8–13-vuotiaat ja vanhempien ryhmään 14–17-vuotiaat. Lisäksi suositeltiin alaosastojen edelleen jakamista pienempiin ryhmiin. Yhden ryhmän sopivaksi kooksi mainittiin korkeintaan 9 tyttöä. Ryhmäjako voitiin tehdä muun muassa tyttöjen asuinpaikan mukaisesti. Jokaisella ryhmällä tuli olla oma ryhmäpäällikkönsä, joka huolehti sisäisestä järjestyksestä ja tyttöosaston johtajan määräysten noudattamisesta. Ryhmäpäällikkönä saattoi toimia samaan tai vanhempaan ikäluokkaan kuulunut tyttö.¹⁵¹

Tampereella tyttöosastoa ei jaettu ennen vuotta 1942, vaan kaikki tytöt toimivat yhdessä. Tämän mahdollisti luultavasti se, etteivät ikäerot olleet korkeasta alaikärajusta johtuen kovin suuret.

¹⁴⁶ Paltamon entisten pikkulottien haastattelut; Maija Tuomaisen haastattelu.

¹⁴⁷ Paltamon tyttöjen 1933 toimintakertomuksen liitteenä oleva Irma Pirisen kirje, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

¹⁴⁸ ks. esimerkiksi Kainuun Sanomien kirjoitukset 10.3.1932 ”Paltamon kunnanvaltuuston kokous”, 18.6.1932 ”Paltamon valtuusto”, 14.7.1932 ”Paltamon kunta käyttänyt köyhänhoitomeneihin v.1931, varatöihin käytetyt rahat mukaan luettuna kaikkiaan 496 608 markkaa” 2.8.1932 ”Useiden Kainuun kuntien asema epätoivoisella kannalla”.

¹⁴⁹ Paltamon tyttöjen 1933 toimintakertomuksen liitteenä oleva Irma Pirisen kirje ja vuoden 1933 toimintakertomus, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

¹⁵⁰ Paltamon pikkulottien tilastotieto 1938, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁵¹ LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

Ryhmäjakoja kuitenkin noudatettiin. Yksi ryhmä sisälsi vuosikertomusten mukaan keskimäärin 6–9 tyttöä sekä ryhmäpäällikön, joten tässä suhteessa valtakunnallista mallia seurattiin Tampereella varsin tarkasti.¹⁵²

Ryhmäjakoja noudatettiin Paltamossakin normaalisti, mutta siellä ei pikkulottia vuosikertomusten valossa jaettu iän mukaan alaosastoihin.¹⁵³ Jäsenluettelon ja haastatteluiden perusteella tosin Kiehimän kyläosastossa tytöt mahdollisesti toimivat kahdessa ryhmässä. Tämän puolesta puhuu sekin, että esimerkiksi Kiehimän tyttöosaston vuoden 1941 vuosikertomuksessa puhutaan työjaottelun kohdalla ”suuremmista pikkulotista”, vaikka suoraan ei kahta erillisestä ryhmää mainitakaan. Muiden kyläosastojen kohdalla en tämän kaltaisia viitteitä vuosikertomuksista huomannut. Ainakin Mieslahden¹⁵⁴ tyttöosastossa kokoontuivat Annikki Moilasan mukaan kaikenikäiset yhdessä.¹⁵⁵ Muut haastateltavani kuuluivat Kiehimän tyttöosastoon, joten muiden kyläosastoiden toiminnasta en heiltä voinut lisätietoa saada. Käytössäni olevien lähteiden valossa kuitenkin oletan, että Mieslahden malli oli melko yleinen, sillä ryhmäkoot olivat suhteellisen pienet kyläosastoihin jakautumisen vuoksi.

Ryhmäpäälliköinä toimineet pikkulotat saivat Tampereella säännöllisesti opastusta tehtävänsä. Koulutuksen sisällöstä saa jonkinlaisen kuvan tarkastelemalla erään Tampereella pidetyn ryhmäpäälliköiden luento- ja neuvontapäivän ohjelmaa. Suojeluskuntatalolla järjestetty tapahtuma aloitettiin aamuhartaudella, jonka jälkeen tytöille pidettiin luennot seuraavista aiheista: isänmaan historia, Lotta Svärd -järjestö, tyttötyön historia, toiminnan velvoittavuus, oikeanlainen käyttäytyminen ja järjestökuri. Varsinaisten luentojen jälkeen lotta Tuulikki Visakanto opasti tyttöjä ryhmäpäällikön tehtävissä ja kertoi, mitä hyvältä ryhmäpäälliköltä vaaditaan.¹⁵⁶ Koulutuksen oppisisältöä puolestaan valottaa ryhmäpäällikkökurssille joulukuussa 1941 osallistuneen Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen) säästämät kertauskysymykset (liite 4). Paltamossa ryhmäpäällikkökoulutus käynnistyi huomattavasti hitaammin. *Kainuun Sississä* julkaistiin syksyllä 1942 artikkeli, jonka mukaan ainakaan vielä tuolloin ei ollut Kainuun piirin alueella järjestetty ryhmänjohtajakoulutusta muualla kuin Kajaanissa. Koulutus näyttääkin alkaneen vasta vuonna 1943, jolloin

¹⁵² Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–43, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁵³ Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomuksia 1937–1943 väliseltä ajalta, C 587 ja C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

¹⁵⁴ Myöhemmin 40-luvulla Mieslahdessakin kokoonnuttiin kolmessa ryhmässä, mutta jako tehtiin maantieteellisten syiden perusteella.

¹⁵⁵ Paltamon LS-yhdytyksen Kiehimän tyttöosaston toimintakertomus 1941, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Annikki Moilasan haastattelu.

¹⁵⁶ Tyttötyönjohtajien kokouksen pöytäkirja 1.3.44, C 839, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

Paltamon pikkulottien ryhmänjohtajat osallistuivat Kontionmäellä järjestetyille ryhmänjohtajien ja tyttöosaston johtajien piiripäiville.¹⁵⁷

4.3. Jäsenmäärän kehitys ennen talvisotaa

Tyttötyön suunnitteleminen aloitettiin Tampereella jo tammikuussa, mutta ensimmäinen kokoontuminen oli vasta 9.11.1932. Varsinainen ilmoittautuminen oli Aamulehden ilmoittelun mukaan määrä suorittaa siten, että kaikki halukkaat käyvät antamassa henkilötietonsa Tampereen Lotta Svärd -yhdistyksen kansliassa maanantai- tai torstai-iltaisina. Ilmeisesti ilmoittautuneiden määrä ei miellyttänyt, sillä vielä kokoontumispäivää edeltävänä aamuna, kuten myös itse kokouspäivänä, lehdessä oli tyttöosaston ensimmäisen tapaamisen tarkka aika ja paikka sekä toivomus uusien jäsenien liittymisestä joukkoon.¹⁵⁸ Mukaan liittyi vuonna 1932 yhteensä 31 jäsentä. Seuraavan vuoden aikana Tampereen tyttöosaston jäsenmäärä nousi 50 tyttöön ja tämän jälkeen määrä pysyi kahden seuraavan vuoden ajan samoissa lukemissa, kunnes se vuonna 1936 putosi reilusti. Jäsenmäärän suuri romahtaminen johtui siitä, että saman vuoden aikana aikuisiin lottiin siirtyi 39 tamperelaista pikkulottia. Yleisesti aikuisjärjestöön siirtyminen lisääntyi vasta 1930-luvun lopussa,¹⁵⁹ mutta Tampereella tätä muutosta luultavasti nopeutti tyttöosaston poikkeuksellisen korkea ikävaatimus. Vielä seuraavana vuonna aikuisiin lottiin liittyi 15 tyttöä, mutta tämän jälkeen siirtyneiden määrä tasaantui ja pikkulottien jäsenmäärä kääntyi hiljalleen kasvuun. Talvisodan alkaessa eli vuonna 1939, jäseniä tyttöosastossa oli 42.¹⁶⁰

Paltamossakin toiminta lähti hitaasti liikkeelle ja vuonna 1932 tyttöjä liittyi vastaperustettuun osastoon 38. Pikkulottien määrä kuitenkin kasvoi nopeasti ja vuoden 1939 alussa tyttöjä oli jo 124. Talvisodan kynnyksellä pikkulottia oli siis Paltamossa kolme kertaa enemmän kuin Tampereella, joka oli väkiluvultaan huomattavasti suurempi. Tämä kertoo mielestäni paljon Lotta Svärdin nuorisotoiminnan suosiosta kyseisillä paikkakunnilla, vaikkakin lukuja vertaillaessa tulee ottaa huomioon Tampereen tiukempi ikäraja.¹⁶¹

¹⁵⁷ Kainuun Sissi 8/1942 ”Koko maata käsittävä pikkulottaleiri Jämsässä 16–25.7.1942”; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1943, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

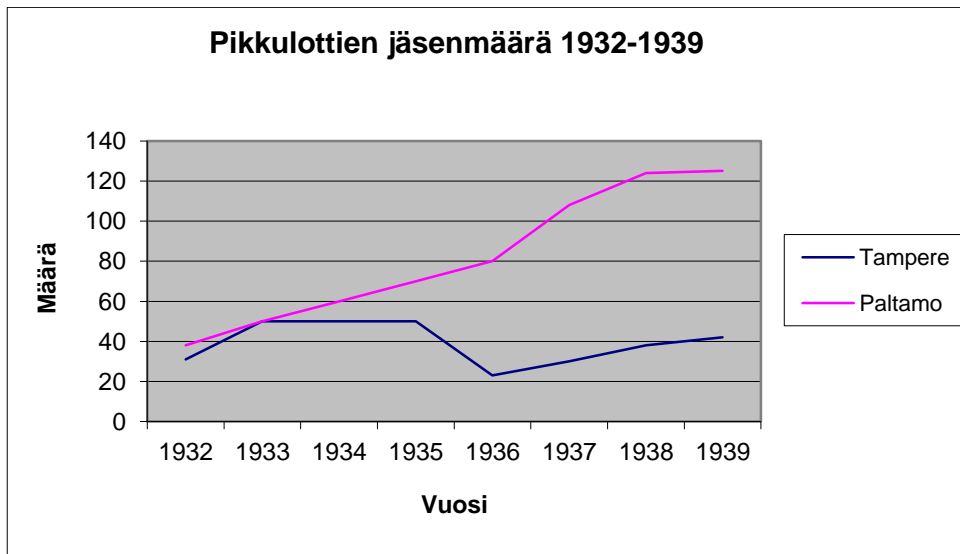
¹⁵⁸ Ilmoitukset Tampereen pikkulottatoiminnan käynnistymisestä Aamulehdessä 15.9.1932, 8.11.1932 ja 9.11.1932.

¹⁵⁹ Lukkarinen 1981, 103.

¹⁶⁰ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–1939, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁶¹ Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon pikkulottien tilastotieto 1938, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

Taulukko 1.

Lähde: Paltamon ja Tampereen pikkulottien vuosikertomukset.

Taulukossa olen eritellyt Tampereen ja Paltamon pikkulottien jäsenmäärän kehitystä ennen talvisotaa. Siihen, miksi pikkulottatoiminta oli Paltamossa ennen talvisotaa huomattavasti suositumpaa, on oletettavasti useita syitä. Ensinnäkin Lotta Svärdin nuorisotyö oli yleisesti suositumpaa maaseudulla, jossa muu harrastetarjonta oli vähäistä. Näin oli myös Paltamossa. Kainuun Sanomien kirjoittelun perusteella kunnassa näytti tosin olleen voimissaan opintokerhotoiminta¹⁶², joka tähtäsi erityisesti itsekasvatuksellisuuden lisäämiseen.¹⁶³ Nämä opintokerhot kuitenkin koettiin ainakin radikaaleimman oikeiston piirissä hieman epäilyttävinä. Kainuun suojeluskuntapiirin äänenkannattajassa *Kainuun Sississä* esimerkiksi julkaistiin vuonna 1930 kirjoitus, jossa kehoitetaan tarkkailemaan nuorisoa, sillä Kainuuseen oli perustettu opintokerhoja, jotka ovat todellisuudessa ”kommunistisia nuorisjärjestöjä”.¹⁶⁴

Enni Karjalainen muisteli käyneensä seurakunnan pyhäkoulussa, mutta muuten kukaan haastateltavista ei osallistunut pikkulottatoiminnan ohella muihin ohjattuihin harrastuksiin. Haastateltavat eivät edes muistaneet, että Paltamossa olisi ollut tytöille tarjolla muuta harrastustoimintaa, lukuun ottamatta mahdollisesti joitain vasemmiston aktiviteetteja. Miehillä Maiju Jokelainen kertoi olleen urheilutoimintaa ja Kainuun Sanomissa julkaistiinkin säännöllisesti

¹⁶² Vuonna 1932 Paltamossa opintokerhoja pyöritettiin Härmänmäessä, Kiehimässä, Kiveskylässä, Kontionmäessä, Melalahdessa, Mieslahdessa, Petäjälahdenperällä ja Vaarankylässä. Kainuun Sanomat 23.2.1932 ”46 opintokerhoa toiminnassa Kainuussa nykyään”.

¹⁶³ ks. esimerkiksi Kainuun Sanomien kirjoitukset 5.4.1932 ”Opintokerhotyö”, 21.7.1932 ”Opintokerhotyö Kainuussa” ja 25.11.1944 ”Nuorisoseurojen opintokerhotyö ennätyskellisen vilkasta”.

¹⁶⁴ Kainuun Sissi 5/1930 ”Olkaa varuillanne”.

Paltamon Urheilijain nimisen seuran kilpailuiden tuloksia, mutta mukana näyttää olleen, aivan kuten Jokelainen sanoi, ainoastaan miehiä.¹⁶⁵

Toisaalta myös Tampereen ja Paltamon poliittisella jakaumalla oli oletettavasti oma vaikutuksensa. Maalaisliiton ollessa Paltamossa suurin puolue on luultavaa, että pikkulottatoiminta kohtasi paikkakunnalla suopeamman vastaanoton kuin Tampereella. Jos Mäntsälän kapinalla oli ilmapiirin kannalta joitain negatiivisia vaikutuksia, niin ainakaan Paltamon pikkulottien jäsenmäärän kehityksen kannalta ne eivät olleet pitkäikäisiä. Tampere oli myös sisällissodan aikana punaisten keskuspaikka ja suurien taisteluiden areena, joten siellä suhtautuminen suojeluskuntaorganisaatiota kohtaan saattoi olla vielä 1930-luvullakin vasemmiston piirissä epäluuloisempaa kuin Paltamossa, joka ei kuulunut varsinaiseen sotatoimialueeseen vuonna 1918. Lisäksi uskoisin, että jo pelkästään Paltamossa tarjolla olleiden harrastusten vähäisyyden vuoksi vasemmistohenkisissä perheissä saatettiin helpommin sallia lasten liittyminen Lotta Svärdin nuorisotoimintaan.

Haastateltavista Enni Karjalainen, Lea Kurkinen ja Maija Tuomainen muistivat ainakin heidän pikkulottaosastoonsa kuuluneen tyttöjä kaikista sosiaalisista luokista. Annikki Moilasella taas oli mielikuva, että vasemmistolaiset tytöt ”tulivat ja menivät”. Toisaalta hänkin sanoi, ettei kokenut oikeiston ja vasemmiston eron olleen Paltamossa kovinkaan jyrkkä.¹⁶⁶

Kiehimän tyttöosaston vuosien 1936–1941 jäsenluettelon pohjalta tekemäni katsaus Paltamon kirkonkirjoissa mainittuihin vanhempien ammatteihin vahvistaa osaltaan jo edellä esitettyjä näkemyksiä. Tarkastelin jäsenluettelosta ainoastaan ennen talvisotaa mukaan liittyneitä tyttöjä, sillä tämän jälkeen merkinnät ovat hyvin satunnaisia. Uusia pikkulottia liittyi kyseisenä aikana yhteensä 42, mutta vain 28:n tiedot löysin kirkonkirjoista jäsenluetteloon merkityn syntymäajan perusteella. Näiden tyttöjen vanhemmista vain yksi, kirkkoherra, kuului selkeästi yhteiskunnan sosiaaliseen yläluokkaan. Kuten Paltamon elinkeinonjakauman kannalta oli odotettua, suurimman ammattiryhmän (53,6 %) muodosti talolliset, joiden voi karkeasti nähdä edustavan keskiluokkaa. Tähän kategoriaan sijoitin lisäksi kaksi työnjohtajaa. Torppareiden, palstatilallisten ja itsenäisten (35,7 %) puolestaan katsoin jaottelussa kuuluvan alempaan sosiaaliseen luokkaan. Jako ei todellisuudessa tosin ole näin jyrkkä, sillä kuten edellä on jo useasti mainittu, Paltamossa tilat olivat pieniä ja köyhyys yhteinen ongelma. Tämän otteen, joskin melko suppean sellaisen, pohjalta voi kuitenkin mielestäni tehdä päätelmän Paltamon pikkulottien sosio-ekonomisen kentän moninaisuudesta.

¹⁶⁵ Eeva Leinosen, Enni Karjalaisen, ”Marian”, Lea Kurkisen, Maija Tuomaisen, Annikki Moilasan ja Maiju Jokelaisen haastattelut; mm. Kainuun Sanomien kirjoitukset 19.4.1932 ”Paltamon Urheilijain sisäsestaruuskilpailut ja seuran kokous” ja 19.7.1932 ”Paltamon Urheilijain tulokset”.

¹⁶⁶ Enni Karjalaisen, Lea Kurkisen, Maija Tuomaisen ja Annikki Moilasan haastattelut.

Toiminnassa näyttää nimittäin olleen mukana melko kattavasti tyttöjä kaikista sosiaalisista luokista jo ennen talvisotaa.¹⁶⁷

Ajatus nuorisosta ”vaikutteita imevänä sienenä” sisälsi käänteisesti huolen siitä, että nuoret olivat alttiita myös punaisen aatteen propagandalle. Arita Eerolan mukaan suojeluskuntien ja Lotta Svärdin nuorisotyön nähtiinkin keinona vahvistaa ”muuten niin vastaanottavaisen nuorison vastustuskykyä ’bolshevistista’ tihutyötä vastaan”.¹⁶⁸ Tästä syystä pikkulottiin toivottiin liittyvän myös vasemmistolaisia tyttöjä, vaikka aikuisjärjestöön heitä ei hyväksytty. Eerolan tutkimustulosten perusteella kaikki eivät kuitenkaan edes järjestön johdon piirissä suhtautuneet kyseiseen ilmiöön yhtä positiivisesti ja esimerkiksi tyttötyönjohtajien neuvottelupäivillä esitettiin aiheeseen liittyviä epäileviä puheenvuoroja. ”Punaisten” pikkulottien nouseminen puheenaiheeksi 1930-luvun alussa osoittaa Eerolan mukaan sen, että luultavasti heitä todellisuudessaakin oli jo tuolloin liittynyt tyttöosastoihin, joskin hän olettaa määrän jääneen ennen talvisotaa melko vähäiseksi.¹⁶⁹

Siihen oliko tyttöosastojen jäsenistön sosio-ekonominen kenttä laajempi esimerkiksi maaseudulla, ei Eerola tutkimuksessaan ota kantaa. Kattavien tutkimustulosten luominen tästä aiheesta vaatisi huomattavasti laajemman empiirisen aineiston, mutta omien tutkimustulosteni valossa pitäisin sitä ainakin mahdollisena. Tosin täytyy muistaa, että Paltamo muodostaa vain yksittäisen esimerkin, eikä vanhempien ammatin perusteella voi tehdä suoraa päätelmää siitä, oliko perhe ”vasemmistohenkinen”. Lähteiden puutteen vuoksi en myöskään voinut tehdä Tampereen osalta vertailevaa otetta. Oletukseni puolesta puhuu kuitenkin Pia Hiltusen tutkimustulokset, jotka hän on esittänyt Iisalmen kaupungin pikkulottia käsittelevässä pro gradu -tutkielmassaan. Iisalmissa suuri enemmistö pikkulotista oli kotoisin keskiluokkaisesta perheestä: vanhemmat työskentelivät pääosin (n.70 %) valtion ja kunnan palveluksessa tai olivat itsenäisiä yrittäjiä. Jäljelle jäävä osio jakaantui siten, että maanviljelijät edustivat 17 prosenttia, kun taas ”muiden” osuus oli vain 12 %:a.¹⁷⁰

4.4. Työmuodot

”Lottatyttöjä perehdytettäessä siihen, mitä sisältyy tähän vapaaehtoiseen työhön, on aina muistettava, että he ovat vielä lapsia. Niinpä he lottatehtävissä ollessaan ovatkin lottien huolenpidon alaisina, ettei työtaakka tulisi liian raskaaksi. Pyrkimyksenä onkin auttaa heitä kehittymään ja löytämään se työmuoto, minkä he tunsivat omaksensa ja jossa he parhaiten voisivat palvelevan työnsä suorittaa.”¹⁷¹

¹⁶⁷ Paltamon pikkulottien jäsenluettelo 1936–1941, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamossa syntyneet 1923–1938, seurakunnan kirkonkirjat, Paltamon seurakunnan arkisto.

¹⁶⁸ Eerola 1999, 52–53.

¹⁶⁹ Eerola 1999, 54–57; Vasara 1997, 655–661.

¹⁷⁰ Hiltunen 1994, 25–26.

¹⁷¹ Pohjois-Hämeen vartio 2/1943 ”Lotta Svärd järjestön lottatyöt”.

Näin kirjoitti Tampereen tyttöosaston johtaja Pirkko Rihniemi *Pohjois-Hämeen vartiossa* julkaistussa artikkelissa. Kirjoitus kuvaa hyvin sitä kasvatuksellista otetta, joka kuului olennaisena osana tyttötyöhön alusta loppuun saakka. Liittyminen oman paikkakunnan Lotta Svärdin paikallisosastoon haluttiin muodostaa pikkulotille luonnolliseksi jatkumoksi, joten toiminnan mielekkyyden säilyttäminen oli tärkeää. Ohjeiden mukaan tyttöjä ei saanut rasittaa liikaa ja heille tuli tarjota erilaisia vapaa-ajan virikkeitä mielenkiinnon ylläpitämiseksi.¹⁷²

4.4.1 Työillat

Pikkulottien pääasialliseksi toimintamuodoksi vakiintuivat nopeasti työillat, joiden sisältö oli vaihtelevasti henkinen tai käytännöllinen. Näissä kokoontumisissa tytöille suositeltiin pidettävän opettavaisia luentoja ja helpohkoja käytännönharjoituksia. Työillat eivät olleet ainaista puurtamista, vaan askartelu, laulu ja näytelmät olivat usein osana kokoontumisia. Laulujen tuli tosin olla hengellisiä tai isänmaallisia ja näytelmien opettavaisia.¹⁷³

Kun Paltamossa pikkulottatoiminta sai ainakin alkuvaiheessa vaikutteita partiosta, niin Tampereella tyttötyö sen sijaan suunniteltiin samantapaiseksi kuin aikuisten lottien toiminta. Mitään yleisiä sääntöjä ei toiminnan alkaessa vielä ollut, joten lottatoiminnan suuntaviivojen seuraaminen nähtiin luonnollisena valintana.¹⁷⁴ Aikuisten tapaan pikkulottien kokoontumismuodoksi päätettiin Tampereella ompeluillat, joiden sisältöä on kuvattu *Lotta Svärd* -lehdessä vuonna 1934 julkaistussa artikkelissa ”Hiukan pakinaa Tampereen tyttöosastosta”. Tapaamisia oli Tampereen pikkulotille kirjoituksen mukaan järjestetty joka toinen keskiviikko ja runsaan osanoton vuoksi kärsittiin jopa tilanahtaudesta. Artikkelin laatija Inkeri Särkkä¹⁷⁵ kertoo tapaamisten alkaneen ’Suojeluskuntaväen laulukirjasta’ valitulla kappaleella. Nimenhuudon jälkeen vuorossa oli luento, jonka piti yleensä joku valvojista. Tämän jälkeen alkoi pääasiallinen osuus, kun tytöt ottivat käsityöt esille: ”[v]ain silloin hälinä vaimenee hetkeksi, kun ohjelman suoritukseen määrätyn ryhmän jäsen esittää milloin runoja, milloin kertomuksia tai muuta pientä ja huvittavaa”. Yleisen keskustelun aikaansaaminen sen sijaan oli osoittautunut Särkän mukaan vaikeaksi, sillä tytöt ”aivankuin pelkäävät omaa ääntään”. Innokkaina laulajina Tampereen pikkulotat kuitenkin virittelivät usein jonkin reippaan laulun työn lomassa. Ompeluilta myöskin lopetettiin laulaen, yleensä Lottien lauluun.¹⁷⁶

¹⁷² LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Lukkarinen 1981, 105; Koskimies 1964, 152.

¹⁷³ LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Mustajärvi 1996, 47–50.

¹⁷⁴ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–39, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁷⁵ Kirjoittajaksi on merkitty –i–s., joten uskon artikkelin laatijan olleen tyttöosaston silloisen johtokunnan puheenjohtaja Inkeri Särkkä.

¹⁷⁶ Lotta Svärd 14/1934 ”Hiukan pakinaa Tampereen tyttöosastosta”.

Paltamossakin työiltojen sisältö oli edellä mainitun kaltainen ja pääpaino oli myyntiin tarkoitettujen ompelutöiden valmistuksessa. Tapana oli, että jokainen ryhmä hoiti vuorollaan tapaamisiin tarjottavaa ja ohjelmaa.¹⁷⁷ Haastateltavien mukaan myös Paltamossa tapaamiset sisälsivät ompelutöiden ohella vapaamuotoista ohjelmaa: laulua, näytelmäharjoituksia, runonlausuntaa, leikkejä, askartelua sekä kirjojen ja satujen ääneen lukemisesta.¹⁷⁸ Lottatyön vaikutus näkyikin Tampereen pikkulottien kokoontumisten ohjelmistossa oikeastaan vain jaosto-opetuksen kautta, kuten seuraavaksi tulen tarkemmin selostamaan.

Työillat olivat valtakunnallisten ohjesääntöjen perusteella paikka, jossa pikkulotat pääsivät tutustumaan eri jaostojen tehtäviin. Lääkintäjaosto opetti tytöille yleisen hygienian vaatimuksia ja ensiapua. Varusjaosto taas opasti ompelu- ja korjaustöissä. Keräys- ja kansliajaoston tehtävänä oli huolehtia esimerkiksi siitä, että tytöt saivat harjoitella työilloissaan kokoustekniikkaa. Muonitusjaoston tehtäviin tytöt puolestaan tutustuivat käytännönharjoittelun kautta. He toimivatkin usein muonitustilaisuuksissa aikuisten lottien apuna. Pikkulotille sopiviksi tehtäviksi katsottiin esimerkiksi pöydän kattaminen, perunoiden pilkkominen, helppojen ruokien valmistaminen ja ruoan tarjoilu.¹⁷⁹

Jaosto-opetuksesta ei löydy yhtäkään suoranaista merkintää Paltamon pikkulottien vuosikertomuksista, mutta paikallisosaston kokouspöytäkirjan mukaan vuonna 1935 päätettiin aloittaa jaostotoiminnan selostaminen tyttöjen työilloissa. Samassa kokouksessa valittiin myös tehtävän hoitamisesta vastaavat lotat.¹⁸⁰ Tästä voi mielestäni päätellä, että myös Paltamossa järjestettiin jaosto-opetusta, vaikka siitä ei muissa lähteissä ole merkintöjä. Tampereella rauhan ajan jaosto-opetus sen sijaan oli melko säännöllistä. Eniten luentoja ja käytännönharjoituksia näytti lähteiden mukaan järjestäneen lääkintäjaosto: ensiapua koskevia luentoja ja sidontaharjoituksia järjestettiin vuosittain. Lisäksi annettiin opetusta vaihtelevista aiheista, kuten palosuojelusta ja haavojen hoidosta.¹⁸¹

Opettavaiset luennot olivat tärkeä osa ompeluiltoja. Jaostotoimintaa käsittelevien luentojen ja käytännönharjoitusten lisäksi tamperelaisille pikkulotille annettiin vuosina 1932–1939 opetusta muun muassa Runebergistä, Suomen itsenäisyysliikkeen kehityksestä, jääkäriliikkeestä sekä Lotta

¹⁷⁷ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–39, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomuksia 1937–1939 väliseltä ajalta, C 587 ja C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁷⁸ Paltamon entisten pikkulottien haastattelut.

¹⁷⁹ LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁸⁰ Paltamon paikallisosaston kokous 14.4.1935, C 587, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁸¹ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–39, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

Svärdin säännöistä. Mukaan mahtui vapaamuotoisempiakin luentoja, joista voisin mainita esimerkkinä selostustuokion Tampereen liikennekulttuurista sekä rouva Heiniön pitämän luennon aiheesta ”Filmi ja nuoriso”. Käytännön taitojen kehittämiseen suunnattuja luentoja ja harjoituksia Tampereella järjestettiin muun muassa kaasupuolustuksesta ja suunnistamisesta.¹⁸² Paltamon osalta en löytänyt sotia edeltävältä ajalta merkintää muista kuin jaostotoimintaa koskevista luennoista, mutta koska edellä mainituistakin löytyi tieto ainoastaan kiertoteitse, niin en pitäisi täysin varmana, ettei luentotarjonta olisi ollut laajempi.

Suurimmassa osassa Paltamon tyttöosastoja järjestettiin vuosikertomuksien perusteella työiltoja rauhan aikana joka toinen viikko, mutta tilastotietoihin näitä kokoontumisia on merkitty keskimäärin 15–20 kertaa vuodessa. Työillat näyttävät lähteiden perusteella keskittyneen koulujen toiminta-ajoille, kesäisin kokoontumisia ei ole ollut. Epäsuhdanne kokoontumisten määrässä johtuukin mitä luultavammin juuri tästä kesätauosta. Kesä on kiireistä aikaa maaseudulla, joten työilloista pidetyn tauon avulla tytöt ehtivät auttamaan enemmän kotona. Tauko ei kuitenkaan johtunut ainoastaan tästä maantieteellisestä seikasta, vaan kyseessä oli enemmän tai vähemmän valtakunnallinen ilmiö. Myös Tampereella puhutaan työiltojen osalta kevät- ja syyslukukaudesta, joten voisi olettaa ettei kokoontumisia ollut sielläkään kesäisin. Tampereella ompeluiltoja ja luentotilaisuuksia järjestettiin vuosittain suunnilleen saman verran kuin Paltamossa eli noin 10–20. Luku noudatti molemmilla paikkakunnilla valtakunnallista ohjeistusta suhteellisen tarkasti, sillä tyttötyön ohjesääntöjen mukaan työiltoja sai järjestää enintään kaksi kertaa kuukaudessa.¹⁸³

4.4.2. Liikunta

Urheilu ei ollut pikkulotille yhtä tärkeä toiminnanmuoto kuin suojeluskuntapojille, mutta se kuului silti olennaisena osana tyttötyöhön.

”Ruumiillisen kunnon saavuttamiseksi voimistellaan, leikitään ja urheillaan, josta viimeeksi mainitusta ovat hiihto- ja kävelymerkkisuoritukset sekä pesäpallo- ja erikoisen suosittelavia.”¹⁸⁴

¹⁸² Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–39, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁸³ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–39, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomuksia 1937–1939 väliseltä ajalta, C 587 ja C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; työiltojen kesätauosta myös mm. Sulamaa 2002, 97; Pikkulotta-lehti 8/1942 ”Jämsän leiriltä”.

¹⁸⁴ LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, A 234, Keskusjohtokunnan tyttötyöasiakirjoja, LS kokoelma, KA.

Tampereen pikkulotat näyttävät urheilleen 30-luvulla ahkerasti, tosin voimistelusta en löytänyt mitään merkintää. Kävelyn ja hiihdon merkkisuorituksia¹⁸⁵ varten järjestettiin vuosittain useita tilaisuuksia. Osallistumismäärät olivat kohtalaisen suuret, mutta varsinaisen merkin saavuttaneita oli vuodessa keskimäärin vain noin kymmenen. Vuotuisena perinteenä Tampereen pikkulotilla oli tammikuussa järjestetty Männyn muistohiihto, joka tosi lumen puutteen vuoksi suoritettiin joskus kävellen. Suunnistus oli suosituin liikuntamuoto tamperelaisten pikkulottien keskuudessa. Tytöt saivat suunnistuksessa ja kompassin käytössä opetusta niin teoriassa kuin käytännössäkin. Käytännönharjoittelu tapahtui pääosin Kaupin metsissä. Joskus tehtiin myös pidempiä vaelluksia, joiden aikana tytöt saivat opetella suunnistusta vieraammassa maastoissa. Kartan ja kompassin käytön taidon sekä liikunnallisen hyödyn ohella tyttöyönjohtajat pyrkivät suunnistuksen avulla opettamaan tytöille kotiseutuoppia.¹⁸⁶ Myös sotilaillekin tärkeää maastotutkimuksen taitoa harjoiteltiin näillä retkillä:

”Tarkasteltiin millä puolella kivessä sammal kasvaa, mille puolelle puuta tai kantoa muurahaiset kekonsa rakentavat, puiden oksia tai auringon asemaa eri vuorokauden aikoina. Myös mitattiin maantietä sekä mittanauhalla että askeleilla ja tutkittiin askelen pituus metsässä samotessa. Matkojen ja etäisyyksien arvioiminen, pellon pituus, ojan leveys ja matka aukean takana olevaan aitaan, se oli hauskaa, eikö totta?”¹⁸⁷

Myös Paltamossa urheilulla oli tärkeä rooli heti toiminnan alusta alkaen. Talvisin pikkulotat hiihtivät, kävelivät ja voimistelivat. Lumien sulettua aloitettiin puolestaan pesäpallon pelaaminen.¹⁸⁸ Paltamon tyttöosaston voimisteluseura esiintyi yleensä oman paikallisosaston tapahtumissa, mutta välillä yleisö oli huomattavasti suurempi. Ensimmäinen julkinen esiintyminenkin tapahtui ”vaatimattomasti” Kiehimässä järjestetyillä Kainuun piirin lottien kesäjuhlilla.¹⁸⁹ Joskus tyttöjen voimisteluseura esiintyi myös paikkakunnan ulkopuolella. Vuonna 1933 Paltamon voimistelu-joukkue kävi esimerkiksi esiintymässä eräässä Lotta Svärdin illanvietossa Kajaanissa.¹⁹⁰ Luultavasti juuri tästä matkasta on kirjoitettu muistelmia vastaperustettuun *Pikkulotta*-lehteen vuonna 1938 nimimerkillä ”Leena”. Tapahtumaa odotettiin kirjoituksen mukaan innolla ja siihen harjoiteltiin ahkerasti. Esiintymispaikalla jännitys kohosi huolellisesta valmistautumisesta huolimatta korkeaksi:

¹⁸⁵ 10–11-vuotiaiden tuli kävellä tai hiihtää neljän kilometrin matka kilon painoinen reppu selässä. 12 vuotta täyttäneillä matka oli kuusi kilometriä ja painoa repussa tuli olla 1–2 kiloa. Pronssimerkin saavuttaminen vaati kymmenen suoritusta, hopeamerkkiin taas vaadittiin pronssimerkkivaatimusten suorittaminen kolmena perättäisenä talvena. Molempia lajeja tuli olla näissä kymmenen matkan kokonaisuuksissa vähintään kolme. Vasara 1997, 672–673.

¹⁸⁶ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–39, C 840 b, ja tyttöyönjohtajien kokouksen pöytäkirja 11.1.1934, C 838, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁸⁷ Lotta Svärd 14/1934 ”Hiukan pakinaa Tampereen tyttöosastosta”.

¹⁸⁸ Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomuksia 1937–1939 väliseltä ajalta, C 587 ja C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁸⁹ Kainuun Sissi 9/1933 ”Kainuun piirin lottien kesäjuhlat Kiehimässä”.

¹⁹⁰ Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

”Väliajalla me menimme sitten saliin ja saimme nähdä korkeimman Lotan, neiti Luukkosenkin. Kyllä meitä pelotti. Kirstiä niin kovasti, että opettajan piti antaa tippoja. Salissa saimme kahvia ja kuuntelimme ohjelmaa. Mutta sitten kuului käsky: ”Puvut päälle pian”! Ja nyt se vasta pelko alkoi.”¹⁹¹

Kirjoituksen mukaan voimisteluesitys kuitenkin sujui lopulta hyvin ja tytöt saivat ”lihavalta suojeluskuntasedältä” tikkarit sekä Fanni Luukkoselta ruusun, jonka he myöhemmin istuttivat koulunsa pihalle.

”Sitten olikin lähtö käsissä. Hurraten ajoimme kuorma-autossamme pitkin katuja ja ihmisetkin hurrasivat meille kaduilla. [---] Minä olin niin kaikesta pökerryksissä, että autosta hypätessäni menin päälleni hiekkakasaan.”¹⁹²

4.4.3. Vapaa-ajan toiminta

Toiminnan mielekkyyden takaamiseksi tyttöosastoja kehoitettiin järjestämään vierailukäyntejä, retkiä ja leirejä.¹⁹³ Tämänkaltaisen huii yhdistettiin Tampereella ja Paltamossa tavallisesti liikunnalliseen toimintaan. Retkien päämäärä vaihteli, mutta lähes aina matkustaminen tapahtui kävellen, hiihtämällä tai pyörällä. Perillä harrastettiin vielä usein suunnistamista, leikittiin tai vaikkapa sienestettiin. Tampereen ja Paltamon tyttöosastoilla oli vuodessa keskimäärin 2–5 retkeä. Osallistuminen retkille oli lähteiden perusteella innokasta.¹⁹⁴

Aina retkeilyyn ei liittynyt liikunnallisen hyödyn tavoittelu, vaan vierailu saatettiin tehdä muun muassa toisen paikkakunnan tyttöosastoon. Esimerkiksi vuonna 1935 tamperelaiset pikkulotat tekivät vierailun nokialaisten luokse ja vuonna 1939 Hämeenlinnaan. Pikkulotat vierailivat usein myös kyläosastojen ompeluilloissa huolehtien samalla illan ohjelmasta. Ainoa Tampereen pikkulotille järjestetty leiri pidettiin heinäkuussa 1939 Karkussa, Hiedan alueella. Muitakin leirejä oli suunnitteilla, mutta ne peruuntuivat olosuhteiden pakosta. Näin kävi ainakin vuonna 1938 ja myöhemmin sota-aikana.¹⁹⁵

Paltamon pikkulotatkin osallistuivat ajoittain aikuisten lottien työiltoihin ja juhliin järjestäen samalla illan ohjelman. Vierailusta muissa tyttöosastoissa ei ole säilynyt merkintää, mutta muuta

¹⁹¹ Pikkulotta-lehti 2/1938 ”Muistelmia Kajaanin-retkestämme”.

¹⁹² Pikkulotta-lehti 2/1938 ”Muistelmia Kajaanin-retkestämme”.

¹⁹³ LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁹⁴ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–39 ja LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomuksia 1937–1939 väliseltä ajalta, C 587 ja C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁹⁵ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–39, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

yhteistyötä Paltamon pikkulotat kyllä järjestivät. Retket saatettiin muun muassa järjestää yhdessä kyläosaston lottien tai suojeluskuntapoikien kanssa. Näyttääkin siltä, että Paltamossa pikkulottien toiminta oli suhteellisen keskittynyt kyläosastojen alueelle. Pitkät välimatkat tekivät vierailut muiden kuntien tai kaupunkien tyttöosastoihin hankaliksi. Omaa leiriä Paltamon pikkulotille ei koskaan järjestetty, mutta osa tytöistä osallistui piirin yhteisille pikkulottaleireille. Kainuun piirin vuosikertomuksen perusteella ainakin kesällä 1935 järjestetyllä leirillä oli ollut mukana viisi Paltamon pikkulotaa.¹⁹⁶

Juhlien järjestäminen oli ominaista pikkulottatoiminnalle ja sitä suositeltiin yhteenkuuluvaisuuden lujittamiseksi.¹⁹⁷ Vanhemmille järjestetyt juhlat nähtiin myös keinona vakuuttaa toimintaan epäilevästi suhtautuvat äidit ja isät:

”[---] missä on joutunut seuraamaan vanhempien ihastusta heidän käydessään pikku-lottien järjestämissä juhlissa, [---] on tullut huomaamaan, että heidän silmänsä ovat auenneet ja he ovat antaneet täyden tunnustuksen sille hyvälle, mitä heidän tyttönsä ovat saaneet lottatyössään oppia ja nauttia.”¹⁹⁸

Niin Tampereella kuin Paltamossa juhlia näyttää vuosikertomusten mukaan olleen keskimäärin kaksi kertaa vuodessa, keväällä ja joulun alla. Lisäksi tytöt olivat komennuksella joissakin paikallisosaston järjestämissä juhlissa. Tampereella myös isoihin lottiin siirtyneille pidettiin säännöllisesti jäähyväisjuhlia. Molemmilla paikkakunnilla järjestettiin illanviettoja, joihin tytöt kutsuivat vieraakseen esimerkiksi johtokuntien jäseniä sekä vanhempiaan ja ystäviään. Juhlien ohjelmaan kuului tavallisesti muun muassa puheita, yhteislaulua, runonlausuntaa, leikkejä, soittoa, sekä tyttöjen valmistamia esityksiä ja näytelmiä.¹⁹⁹

Ompeluiltojen, liikunnan, juhlien ja retkien lisäksi Tampereen ja Paltamon tyttöosastot järjestivät paljon muutakin ohjelmaa. Myyjäisillä ja erilaisten tavaroiden myymisellä saatiin kerättyä tyttöosastoille rahaa. Paltamossa kerätyt rahat käytettiin esimerkiksi lottatavaroiden, kuten pukujen, kaulusten ja käsivarsinauhujen hankkimiseen. Näitä tyttöosaston omistuksessa olevia tavaroita saivat sitten osaston köyhimmät tytöt käyttää. Vuodesta 1933 alkaen tamperelaiset pikkulotat

¹⁹⁶ Kainuun piirin vuosikertomus 1935 ja Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomuksia 1937–1939 väliseltä ajalta, C 587 ja C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁹⁷ LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

¹⁹⁸ Työsuunnitelma tyttötyötä varten v. 1937, A 9, keskusjohtokunnan tyttötyötä koskevat asiakirjat, LS kokoelma, KA.

¹⁹⁹ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–39 ja LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomuksia 1937–1939 väliseltä ajalta, C 587 ja C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

julkaisivat keskuudessaan käsinkirjoitettua lehteä nimeltä ”Lotta-Pentu”, jolle oli ompeluilloissa varattu oma osuus: ”[s]uurella mielenkiinnolla seurataan oman lehden lukemista. Se on tyttöjen itsensä toimittama ja ilmestyy jokaiseen ompeluiltaan, milloin ’päätoimittaja’ on saanut ’lähetettyjä kirjoituksia’. Milloin näin ei ole käynyt, tarttuu toimittaja itse kynään ja sepustaa jonkun herättävän kirjoituksen.”²⁰⁰ Aluksi lehti siis julkaistiin jokaiseen ompeluiltaan, mutta pian ilmestymistahti hiljeni. Yleensä se ilmestyi noin kaksi kertaa vuodessa. Paltamossakin toimitettiin 30-luvulla kahta lehteä: Mieslahden tytoilla oli lehti nimeltä ”Pikkulotta” ja Kiehimässä julkaistiin vastaavanlaista lehteä nimellä ”Tuike”.²⁰¹

4.5. ”Minä olen pikkulotta, Suomen tyttönen”²⁰²

*”Suuri toivomuksemme on, että kerran tulisimme kunnollisiksi isoiksi lotiksi, ja kunnialla voisimme jatkaa tätä isänmaallista työtä. Suuri on myöskin kiitollisuutemme, kun saamme pienestä alkaen kuolemaan saakka oppia rakastamaan kallista isänmaatamme. Uskonto, koti ja isänmaa olkoon tunnussanamme tätäkin vuotta alkaessamme ja aina.”*²⁰³

Näin kaunissanaisesti muotoili ajatuksiaan paltamolainen pikkulotta Sylvi Härkönen kirjoittamansa vuoden 1933 toimintakertomuksen²⁰⁴ loppusanoissa. Kyseisessä pätkässä on tiivistettynä lähes kaikki Lotta Svärdin arvot: Härkönen on kirjoituksen antaman kuvan perusteella ajatusmaailmaltaan täydellinen pikkulotta.

Tämänkaltaisia kirjoituksia lukiessa herää kysymys siitä, kuinka hyvin ne vastasivat pikkulottien todellisia arvoja. Ensinnäkin tulee ottaa huomioon kirjoituksen alkuperäinen konteksti. Teksti on laadittu, kuten muutkin tässä osiossa käytettävät aikalaiskirjoitukset, julkiseen levitykseen. Täten voisi olettaa, että ajatuksia on mahdollisesti hieman kaunisteltu vastaamaan oikeaa kuvaa. Toisaalta myös myöhemmin laadittuihin muistelmiin ja haastatteluihin liittyvällä muistitiedolla on omat erityispiirteensä. Uskon kuitenkin pystyväni luomaan, huolimatta lähdeaineistooni liittyvistä kriittisistä vaatimuksista, suuntaa-antavan kuvan siitä, millaisena tytöt kokivat toiminnan ja mitkä toimintamuodot olivat heille mieluisimpia. Tosin tulee pitää mielessä, että kyseessä on aina yksittäisten pikkulottien muistelmat ja ajatukset, eikä siten voi suoraan olettaa niiden vastaavan

²⁰⁰ Lotta Svärd 14/1934 ”Hiukan pakinaa Tampereen tyttöosastosta”.

²⁰¹ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–39 ja LS yhdistyksen tyttöosastojen ohjesääntö, C840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon lottien toimintakertomus 1932, B 89, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomuksia 1937–1939 väliseltä ajalta, C 587 ja C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²⁰² Pikkulottien laulu. Säv. A. L. Vainio, san. Helmi Junttila.

²⁰³ Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1933, A 16, Keskusjohtokunnan asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

²⁰⁴ Paltamon pikkulottien vuoden 1933 toimintakertomuksen oli poikkeuksellisesti laatinut tyttöosaston sihteeri.

muiden näkemyksiä. Järjestön ajatusmaailman tiiviin yhteisöllisyyden vuoksi arvelen näkemysten kuitenkin olleen suhteellisen yhtenäisiä.

Kysyessäni haastateltavilta syytä pikkulottatoimintaan liittymiseen, yleisin vastaus oli halu tehdä jotakin isänmaan eteen. Tämä korostui erityisesti haastateltavista nuorimpien eli 1930-luvun lopussa ja 40-luvulla tyttöosastoon liittyneiden kohdalla. Pikkulottatoimintaan jo aikaisemmin 30-luvulla osallistuneiden keskuudessa puolestaan pidettiin tärkeänä myös kavereiden roolia. Kaikkien haastateltavien muistot pikkulotta-ajalta olivat positiivisia: toiminnassa oltiin mukana niin suurella innolla, ettei ikävimmäkään työt tuntuneet vastenmielisiltä. Vastauksien perusteella mieluisimmat muistikuvat kuitenkin liittyvät erityisesti esiintymisiin ja urheiluun. Esiytykset koostuivat haastateltavien mukaan esimerkiksi näytelmistä, laulusta sekä runonlausunnasta ja jokaiselle osoitettiin niissä mieluisa osa. Yksi haastateltavista sai esimerkiksi toimia kuoronjohtajana, sillä ei laulutaidottomana halunnut esiintyä. Voimistelu, pesäpallo ja merkkisuoritukset taas näyttävät olleen liikuntamuodoista suosituimpia Paltamon pikkulottien keskuudessa.²⁰⁵

Pikkulottatoiminnan merkityksellisyys tulee selkeästi ilmi haastateltavien vastauksista: työtä tehtiin isänmaan palvelemiseksi. Sama ”hyvän ja oikean elämäntavan kunnioitukseen ja isänmaanrakkauteen”²⁰⁶ pyrkivä asenne oli haastateltavien suuntaviivana myös vapaa-ajalla. Kyseessä oli elämäntapa, ei vain puhtaasti harrastus.²⁰⁷

Tämän kappaleen aloittavan lainauksen kaltaista paatoksellisuutta en tosin haastateltavien kerronnasta havainnut. Tästä ei kuitenkaan voi tehdä päätelmää, jonka perusteella pikkulottien laatimat aikalaiskirjoitukset tulisi tuomita täysin liioitteluksi. Tampereella pikkulottana toiminut Kirsti Penttinen (o.s. Hokkanen) nimittäin kertoo Tipalan tyttölyseon sota-ajan arkistoon tallennetussa muistelmassaan, että silloinen tunnelma²⁰⁸ oli jotain, jota ei enää itsekään jälkikäteen pysty täysin tavoittamaan tai ymmärtämään: parin tunnin tiskivuorokin tuntui oikeasti isänmaalliselta teolta. Myös pikkulottapuvun hän kertoo olleen suuri ylpeyden aihe: ”[m]eillä ei tietenkään ollut lakkia manttelista puhumattakaan. Mutta kun puvun piti näkyä, ainakin minä käänsin talvitakin kauluksen auki – pakkasen uhallakin.”²⁰⁹

²⁰⁵ Paltamon entisten pikkulottien haastattelut.

²⁰⁶ Maiju Jokelaisen haastattelu.

²⁰⁷ Paltamon entisten pikkulottien haastattelut.

²⁰⁸ 1930-1940-luvuilla vallinnutta tunnelmaa kuvasivat haastatteluissa myös Paltamon pikkulotat: ”se henki oli sellaista, että piti olla mukana”. Lainaus Lea Kurkisen haastattelusta.

²⁰⁹ Kirsti Penttisen muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

Seuraavaksi pyrin laajentamaan käsitystä tyttöjen ajatusmaailmasta kahden aikalaikirjoituksen kautta. Ensimmäisessä esimerkissä jo edellä esitelty pikkulotta Hokkanen muistelee vuosiaan Lotta Svärdin tyttöosastossa valtakunnallisen *Pikkulotta*-lehden artikkelissa ”Miksi on hauskaa olla pikkulottana?”. Tämän jälkeen avaan hieman tuntemattomana pysyneen paltamolaisen pikkulotan ajatuksia tyttöosaston omassa *Tuike*-lehdessä julkaistun kirjoituksen avulla. Kirjoitukset kuvastavat mielestäni hyvin sitä uhoa ja nuoruuden intoa, jonka tavoittaminen Hokkasen mukaan myöhemmin aikuisiällä on osoittautunut mahdottomaksi.

4.5.1. Kirsti Hokkasen muistikuvia

”Jo pienenä ollessani oli minulle suurin juhlahetki päästä vanhempieni mukana katsomaan itsenäisyyspäivän paraatia. [---] Silloin ymmärsin ainoastaan sen, että niissä varmasti astuvissa sotilasriveissä oli Suomen turva. Mutta myöhemmin minulle selvisi, että minäkin vähäisine voimineni saatoin olla osana isänmaamme vartiojoukossa. Niinpä täytettyäni kolmetoista vuotta koitti se kauan kaipaamani hetki, jolloin sain liittyä lottien harmaaseen rintamaan pikkulottana.”²¹⁰

Kirsti Hokkasesta tuli Tampereen Lotta Svärdin tyttöosaston jäsen vuonna 1938. Pian liittymisen jälkeen juhlittiin itsenäisyyden ja Tampereen valtauksen suurjuhlaa, jossa hän kertoi olleensa ensimmäistä kertaa komennuksella: ”[s]illoin tunsimme oman mitättömyytemme, mutta ’lottatädit’ ottivat meidät joukkoonsa ystävällisesti neuvoen”²¹¹. Liittymisen jälkeen Hokkanen kertoo tunteneensa halua tehdä jotain oikein suurta ja tärkeää oman isänmaansa puolesta, mutta tajusi pian olevan viisainta noudattaa jokapäiväisessä elämässään Kultaisia sanoja ja odottaa maltillisesti ajallaan tulevaa tilaisuutta näyttää palava isänmaanrakkaus teoissa.²¹²

Hokkanen kirjoittaa, että jokaviikkoisista kokouksista suojeluskuntatalon kansliahuoneessa muodostui hänelle arkisen elämän kohokohta. Pikkulottana toimimista Hokkanen muistelee muutenkin hyvin iloisesti. Erityisin hauskoja olivat hänen mielestään tunnit, joissa opeteltiin sidontaa ja saatiin samalla ”pienen pieni aavistus lääkintälotan työstä”. Taitavia lottaveteraaneja kohtaan tunnettu kunnioitus näkyy hyvin tekstissä. Komennukset, joissa tytöt toimivat aikuisten lottien apuna olivat Hokkasen mielestä suorastaan juhlahetkiä. Hän myös kertoo ylpeänä saavuttamistaan kävely- ja hiihtomerkeistä. Suunnistus taas oli Hokkasen mielestä ”yksi niitä hausimpia pikkulottien toimintamuotoja”. Retkistäkin hän kertoo saaneensa monta hyvää muistoa ja mainitsee esimerkkinä matkan Hämeenlinnan pikkulottien vieraaksi. Mieluisin muisto Hokkaselle tuntuu kuitenkin olleen kesällä 1939 järjestetty leiri, josta hän kirjoittaa seuraavasti:

²¹⁰ Pikkulotta-lehti 5/1941 ”Miksi on hauskaa olla pikkulottana?”.

²¹¹ Pikkulotta-lehti 5/1941 ”Miksi on hauskaa olla pikkulottana?”.

²¹² Pikkulotta-lehti 5/1941 ”Miksi on hauskaa olla pikkulottana?”.

”Meillä oli niin kovin hauskaa siellä Karkun kauniissa luonnossa vesien ympäröimänä. Ilmatkin suosivat meitä harvinaisen hyvin, joten käynnit muinaisessa ja uudessa kirkossa oikealla kirkkoveneellä, sekä Pirunvuoren reissu onnistuivat tavattoman hyvin. Viimeisenä iltana meillä oli oikein ”juhlakkin” näytelmiseen leirinuotion ääressä. Usein keskellä talven pakkasinakin muistuvat mieleen nuo kesäiset leiritapahtumat.”²¹³

4.5.2. Arvosävytteistä liikuntamerkkiopetusta Paltamossa

”Nimetön” paltamolainen pikkulotta kirjoitti vuonna 1938 tyttöosaston lehden alkupuheeksi kirjoituksen liikuntamerkkien tärkeydestä. Hiihto- ja kävelymerkkien suorituksessa oli mitä ilmeisemmin ollut tyttöosastossa motivaation puutetta, joten tämän kirjoituksen kautta pyrittiin lisäämään merkkien suosiota kanssasisarien joukossa.²¹⁴

Liikuntamerkkien saamiseen vaadittavat kilometrit tuli suorittaa tietyssä ajassa. Määrärajoitteisuus on kirjoittajan mielestä yksi merkkisuoritusten hyvistä puolista, sillä se opetti säännöllisyyteen ja täsmällisyyteen. Siten sillä nähtiin olevan kasvattava vaikutus henkisessäkin mielessä. Kirjoittaja piti hiihtotaitoa tärkeänä myös maanpuolustuksen kannalta: jos suomalaiset sotilaat eivät olisi oppineet hiihdon ”uljasta” taitoa, niin ”[s]iperialaiset hiihtojoukot, jotka täällä kohtasivat voimakkaampansa ja taitavampansa, hiihtelisivät ihanilla vaaroillamme, levittäen saastaansa rakkaalle kotiseudullemme.”²¹⁵

Merkkisuoritusten hyviin puoliin kirjoittaja laskee myös suoritusten mukanaan tuoman liikunnallisen hyödyn, reippauden, elämänhalun ja iloisen mielen, joista on hyötyä isänmaata palveltaessa. Lopuksi hän vielä muistuttaa, että tulevan kesän aikana jokaisen pikkulotan velvollisuus on olla mukana pelloilla, niityillä, kasvitarhassa ja kaikkialla muualla, jossa vain tarvitaan apua. Kirjoittaja pitää hyvin tärkeänä myös sitä, että sisällissodan (valkoisten) sotilaiden hautapaikkojen hoidosta huolehditaan isojen lottien apuna ahkerasti, sillä ”[s]ankarivainajien muisto on pyhä ja velvoittava”.²¹⁶

²¹³ Pikkulotta-lehti 5/1941 ”Miksi on hauskaa olla pikkulottana?”.

²¹⁴ Tuike-lehti 1/1938, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²¹⁵ Tuike-lehti 1/1938, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²¹⁶ Tuike-lehti 1/1938, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

4.6. Tytöt on tyttöjä, pojat on poikia

Aikuisten lottien toimintaa määrittivät erityisesti sota-ajan tarpeet.²¹⁷ Lotta Svärdin militaristiset piirteet aiheutti pahennusta, ja järjestössä pyrittiinkin häivyttämään sotilaallisuutta korostamalla ideologista kasvatustyötä:

*”Paitsi sitä aineellista huolta ja hoivaa, jota he antavat miehille tovereilleen, maanpuolustajille, on heidän kunniakkaimpana ja kalleimpana tehtävänänsä kantaa aatteen lippua korkealla ja kiinnittää miesten katse siihen, etteivät maanpuolustajien mielet madaltuisi vihaan sen rakkauden asemasta, joka heidän toimiaan pitäisi kannustaa.”*²¹⁸

Ideologinen huoltotyö jäi aikuisjärjestössä maanpuolustustoiminnan varjoon, mutta tyttötyössä nämä kasvatukselliset ja aatteelliset tavoitteet sen sijaan korostuivat. Kun tarkastelee Paltamon ja Tampereen pikkulottien toimintaa rauhan aikana, huomaa etteivät paikkakunnat muodostaneet tässä suhteessa poikkeusta. Vaikka maanpuolustukselliset taidot olivat Tampereella osa tyttöosaston ohjelmistoa, niin pääosin toiminta kuitenkin oli molemmilla paikkakunnilla harrastusmaista: tytöt kokoontuivat uskonnollis-isänmaallisiin työiltoihin, urheilivat, retkeilivät, toimittivat lehtiä sekä järjestivät juhlia ja myyjäisiä. Paikkakuntakohtaisilla erityispiirteillä oli vaikutusta lähinnä toiminnan sisällölliselle järjestäytymiselle ja jäsenmäärän kehitykseen. Toimintamuotojen määrä näytti lähteiden perusteella olleen hieman suurempi Tampereella, vaikka pikkulottatoimintaan osallistui määrällisesti enemmän tyttöjä Paltamossa. Uskon tämän selittyvän varsin pitkälti rahavarojen puutteella ja sillä, että useisiin kyläosastoihin jakautuneena Paltamolla ei ollut resursseja yhtä monimuotoiseen toimintaan. Maataloustöiden keskittyminen kesäajalle voi sekkin olla yhtenä tekijänä selittämässä esimerkiksi sitä, miksi Paltamossa ei järjestetty tytöille leirejä.

Tulos oli mielestäni melko yllättävä. Paltamo sijaitsee vain noin 110 kilometrin päässä itärajalta,²¹⁹ joten olisin odottanut tämän näkyvän jotenkin jo rauhan ajan toimintamuodoissa. Koulutettiinhan esimerkiksi Karjalan kannaksella sijainneessa Koivistossa pikkulottia alusta alkaen tietoisesti sodan hyökkäyksiä vastaan ja käytännöntaitojen maksimoimiseksi heidät oli myös jaettu aikuisten tavoin jaostoihin.²²⁰ Virallisten lähteiden perusteella Paltamossa kyllä järjestettiin jaosto-opetusta, mutta järjestelmällistä ja säännöllistä se ei mitään ilmeisemmin ollut, sillä ainoastaan yksi haastateltavista muistaa saaneen tämänkaltaista opetusta ennen sotia. Myös väestönsuojelun ja käytännöllisten taitojen haastateltavat kertoivat tulleen ohjelmistoon vasta aivan talvisodan alla.²²¹

²¹⁷ ks. tarkemmin tämän tutkielman luku kaksi.

²¹⁸ Kainuun Sissi 10/1932 ”Naiset ja maanpuolustus”.

²¹⁹ Tiehallinto.

²²⁰ Nevala 2007, 72–76.

²²¹ Paltamon entisten pikkulottien haastattelut.

Paltamossa maanpuolustusopetuksen antaminen olikin siis huomattavasti huonommin organisoitua kuin sisämaan kaupungissa Tampereella, jossa jaosto-opetus, koehälytykset ja väestönsuojelutaidot toistui ohjelmistossa koko 1930-luvun jos nyt ei usein, niin ainakin säännöllisen epäsäännöllisesti. Uskon tämän kuitenkin johtuvan pääosin siitä, että Paltamossa valittiin tyttötyön ”ohjenuoraksi” partio, kun taas Tampereella jaosto-opetus tuli mukana luontaisesti lottatoiminnan suuntaviivoja seurattuna. Sisällissodan taistelut konkreettisesti kokeneilla tamperelaisilla saattoi toisaalta olla mielessä selkeämmin sotatilan vaatimat erityistaidotkin.

Jos militarismi määritteli sotilaallisten piirteiden korostamiseksi, niin tässä mielessä Tampereen ja Paltamon vuosien 1932–1939 tyttöosastot eivät olleet toimintakertomusten välittämän kuvan perusteella sotilaallisia. Toisin kuin aikuisilla lotilla, kummankaan paikkakunnan tyttötyö ei tähännyt ensisijaisesti sodassa tarvittavien taitojen harjoittamiseen: Tampereellakin maanpuolustusopetus oli säännöllisyydestään huolimatta sivuroolissa. Tiettyä sotahenkisyyttä niihin kuitenkin sisältyi, olivathan ne ideologisella tasolla osa suojeluskuntaliikettä. Myös kuri oli tiukka ja tyttöjä johdettiin sotilaallisen hierarkian mukaisesti eli ylhäältä käsin. Tätä piirrettä tosin oli lievennetty jakamalla vastuuta pikkulottien keskuudesta valittaville ryhmäpäälliköille. Rauhan ajan pikkulotta-toiminnan voi kuitenkin Tampereella ja Paltamossa kokonaisuutena katsoa noudattaneen niin Lotta Svärdin keskusjohtokunnan kasvatuksellisia tavoitteita kuin myös yleistä sosiaalisen sukupuolen määrittelemää työjakoa.

Pikkulotista kasvatettiin määrätietoisesti Lotta Svärdin aatteellisen pohjan omaksuneita epäitsekkäitä kansalaisia, maanpuolustuksen äitejä. Tavoitteissa korostui naisellisten taitojen merkitys, esimerkiksi askartelulla nähtiin olevan myös tärkeä kasvatuksellinen puoli. Tyttöjen kauneusaistin kehittämistä pidettiin tärkeänä, jotta he pystyvät tulevaisuudessa rakentamaan kauniita koteja. Lisäksi askartelun katsottiin edistävän aikaisempien sukupolvien työn arvostamista.²²² Pikkulottien ja suojeluskuntapoikien kasvatukselle oli yhteistä maanpuolustustahto ja isänmaanrakkaus, mutta muuten tavoitteet olivat eriytyneet. Outi Simola on paikallistutkimuksen kautta vertaillut Lotta Svärdin ja suojeluskuntien nuorisotoimintaa ja tulee päätelmissään siihen tulokseen, että toimintamuodot valikoituivat ennen kaikkea kasvatuksellisten tavoitteiden kautta. Kun pikkulotista kasvatettiin ”hoivaavia, kansakunnan ytimeksi mielletyn kodin ylläpitäjiä”²²³, niin suojeluskuntien nuorisotoiminnassa nähtiin puolestaan tärkeäksi kouluttaa ”fyysisesti ja moraalisesti vahvoja, vastuuntuntoisia kansakunnan rakentajia”.²²⁴

²²² Pohls 2009, 278.

²²³ Simola 2009, 65.

²²⁴ Simola 2009, 65.

Suojeluskunnissa nuorisotoiminta keskittyi erityisesti urheilun ympärille, jonka kautta pojista pyrittiin kasvattamaan ”kunnan kansalaisia”. Urheilun nähtiin sodan vaatiman ”liikkumakunnan” ja sotilaallisten taitojen lisäksi kehittävän myös tarmoa, sitkeyttä, itsehillintää, uhrautuvaisuutta, taisteluvälistä sekä kuriin sopeutumista. Erityisen innokas liikunnan puolestapuhuja oli Lauri ”Tahko” Pihkala. Urheiluun sisältyneistä sotilaallisista tavoitteista antaa hyvän esimerkin Pihkalan kehittämä pesäpallo. Pallonlyönti harjoitti Pihkalan mukaan samaa tekniikkaa kuin ampuminen: silmän selvyyttä, käden varmuutta ja lihasjännityksen torjuvaa tyyneyttä. Heittäminen taas muistuttaa käsikranaatin käsittelyä. Myös koppaamistaitoa Pihkala piti tärkeänä: ”[k]aippa aikanaan ryssänkopiksi ristitään se temppu, kun Suomen mies ilmasta koppaa ryssän viskaamaan vielä räjähtämättömän rautamunan ja sen vasten partaa lähettäjälleen palauttaa”²²⁵. Pesäpallon ohella Pihkalalla riitti mielenkiintoa muitakin urheilulajeja kohtaan. Hänen mukaansa esimerkiksi myös paini, nyrkkeily, jalkapallossa tapahtuva potkiminen, kuulantyöntö ja keihäänheitto sisältävät sotaisia ”nujertamisenmenettelyjä”. Suojeluskuntien piirissä tärkeimmän aseman saavuttaneen hiihdonkin sotilaallista merkitystä oli Pihkala ensimmäisten joukossa vahvistamassa.²²⁶

Kuten Tampereen ja Paltamon pikkulottien kohdalla huomattiin, samoja urheilulajeja harrastettiin myös tyttöjen keskuudessa. Liikuntaa voikin periaatteessa pitää eräänlaisena väylänä, jonka kautta myös tytöt pääsivät osalliseksi sotilaallisten taitojen opetuksesta. Todellisuudessa urheilun rooli oli kuitenkin pikkulottatoiminnassa pieni verrattaessa poikien koulutukseen: sen tarkoitus oli lähinnä virkistää ja pitää tytöt hyvässä fyysisessä kunnossa. Urheilun ”pehmeitä” tavoitteita, kuten kuriin sopeutumista ja yhteisöllisyyttä, toki tavoiteltiin myös tyttöjen keskuudessa.²²⁷ Tuskin urheilun sotilaallisten piirteiden opettaminen pikkulotille on Lotta Svärd -järjestössä ollut edes ”piilotavoitteena”, kotirintaman maanpuolustuksellisiin töihin kun ei ampuminen tai kranaatinheitto kuulu. Täten ei mielestäni Tampereen ja Paltamon, kuten ei muidenkaan, tyttöosastoiden urheiluharrastukseen nojaten voi tehdä päätelmää toiminnan militaristisesta luonteesta.

Lotta Svärdin ja suojeluskuntien nuorisotoiminnassa, kuten myös aikuisjärjestöissä, sukupuoliroolit edustivat perinteistä sosiaalisen sukupuolen mukaista jakoa: pikkulotta- ja suojeluskuntapoika-toiminta valmistikin tyttöjä ja poikia myös yleisemmin elämää varten.²²⁸ Sukupuolen mukainen määrätietoinen kasvatus alkoi Mervi Kaarnisen mukaan jo kansakoulun ensimmäisellä luokalla. Koulu vahvisti kotona muotoutunutta maailmankuvaa, jossa työt oli jaettu miesten ja naisten

²²⁵ Pihkalan kirjoittama artikkeli SkL 48/1921. Lainaus otettu Vasara 1997, 120.

²²⁶ Vasara 1997, 115, 119–133; Nevala-Nurmi 3006, 154–155.

²²⁷ Mustajärvi 1996, 58–60.

²²⁸ Vasara 1997, 670.

tehtäviin. Erityisen selvästi sukupuolen mukainen jakautuminen näkyi käsitöissä sekä koti- ja maatalousopetuksessa. Myös oppikirjat olivat yksi keino välittää asenteita ja tytöt kuvataankin niissä minityyriäiteinä, jotka hoivaavat nukkeja kuin vauvaa ja auttavat kotitaloustöissä. Tyttöjä kasvatettiin siis äidillisyyteen, auttamiseen ja hoivaamiseen.²²⁹ Miehillä sopiviksi katsottuja tehtäviä kuvaa puolestaan seuraava lainaus Saara Tuomaalan tutkimukseen sisältyvästä ”Anteron” aineesta:

”Nyt kerron joululomastani. Joululoman aikana kävin minä panemassa puolikymmentä tukkikuormaa isän kanssa [---] Joululoman aikana tejin minä pikkupuita, sekä sahasin että halon. Tein myös tyhjästä lankarullista kirjahyllyn. Päivällä samoihin aikoihin minä perkasin metsää. Joululoman aikana oli seitsemän pyhää, silloin kävin minä pyhäkoulussa, kylässä, mäenlaskussa tai muuten hiihtelemässä.”²³⁰

Pikkulottatoiminnalla olikin selkeä sisällöllinen ja aatteellinen yhteys kansakoulujen välittämään maailmankuvaan: täydellinen pikkulotta oli myös täydellinen naiskansalainen.

²²⁹ Kaarninen 1995, 35–49.

²³⁰ ”Anteron” aineet yläkansakoulussa 1934–1935. Lainaus otettu Tuomaala 2004, 207–208.

5. Talvisodan tuoma muutos toimintaan

Tampereen ja Paltamon pikkulottatoiminnan kohdalla todettu harrastusmaisuus oli tyypillistä suurimmalle osalle Suomen tyttöosastoja lähes koko 1930-luvun. Marraskuussa 1939 käynnistynyt talvisota kuitenkin muutti pikkulottien toiminnan työpainotteisemmaksi kaikkialla Suomessa. Useilla paikkakunnilla pikkulottien oma toiminta jouduttiin kokonaan keskeyttämään, sillä tyttötyönohjaajat lähtivät komennukselle. Osa tytöistä kuitenkin jäi aikuisten lottien avuksi, toimien monissa kotirintaman tehtävissä. Nuoresta iästä huolimatta pikkulottien töihin kuului henkisesti hyvin raskaita tehtäviä, kuten sankarivainajien arkkujen kukittamista ja hautojen hoitamista. Ahkeralla työskentelyllään erityisesti vanhemmat, 14–17-vuotiaat pikkulotat vapauttivat suuret määrät aikuisia lottia rintamalle vaarallisempiin tehtäviin.²³¹

5.1. Tampereen pikkulotat sota-ajan toimissa

Tampereen pikkulottien organisoituminen ja työtehtävät eivät syksyllä 1939 käynnistyneiden ylimääräisten harjoitusten (jatkossa YH) sekä talvisodan aikana juurikaan poikenneet Suomen muista tyttöosastoista. Tyttötyöntekijät lähtivät komennukselle rintamalle, joten pikkulotat jäivät myös Tampereella ilman ohjaajaa. Lokakuun 11. päivä pidettiin kokous, jossa pikkulotat siirrettiin paikallisosaston johtokunnan alaiseksi.²³² Tampereen tyttöosaston jäsen Kirsi Hokkanen kirjoittaa tapahtuneesta *Pikkulotta* -lehdessä seuraavasti:

*”Viimeinen kokouksemme, jonka pidimme eräässä pienessä varastohuoneessa, koska muita ei ollut tyhjänä, muodostui haikeaksi jäähyväishetkeksi. Tiesimme, että meidän pitää erota, mutta miten pitkäksi aikaa, se oli hämärän peitossa, kuten koko silloinen tulevaisuus. Siksi kihosivat väkisinkin kyynelät silmiimme eikä marssimme kaikunut läheskään yhtä iloisesti kuin ennen. Huomasimme silloin kuinka rakkaaksi meille oli käynyt oma pieni toimintamme.”*²³³

Muistelmissaan hän kirjoittaa viimeisen tapaamisen olleen tunteikas myös sen vuoksi, että siellä sovittiin päähän oikeita kaasunaamareita: ”[v]aikkemme oikein vielä ymmärtäneet, miten vaarassa isänmaa silloin oli, niin ilmassa oli selvästi uhkaa.”²³⁴

Ohjaajien puutteen vuoksi tamperelaisilla pikkulotilla ei siis talvisodan aikana ollut omia kokoontumisia, vaan työt osallistuivat halutessaan aikuisten lottien ompeluiltoihin. Huoltajan

²³¹ Mustajärvi 1994, 64–67; Lukkarinen 1981, 160–163.

²³² Tampereen tyttöosaston vuosikertomus 1939, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²³³ *Pikkulotta*-lehti 5/1941 ”Miksi on hauskaa olla pikkulottana?”.

²³⁴ Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

suostumuksella pikkulotat saivat osallistua myös varsinaiseen lottatyöhön YH:n ja talvisodan aikana. Mukaan ilmoittautui 11 pikkulottaa, mutta sodan aikana määrä ilmeisesti lisääntyi neljällä, sillä vuoden 1940 toimintakertomuksessa mainitaan lottien apuna olleen yhteensä 15 tamperelaista pikkulottaa. Sodan jälkeen Tampereella laaditussa selonteossa sanotaan, että myös maalle lähteneet pikkulotat osallistuivat Lotta Svärdin toimintaan oleskelupaikkakunnillaan, joten lottatyöhön YH:n ja talvisodan aikana osallistuneiden tamperelaisten pikkulottien määrä on todellisuudessa suurempi kuin edellä mainittu 15.²³⁵

Tampereen pikkulottien toiminnasta YH:n ja talvisodan aikana on säilynyt varsin yksityiskohtainen selostus (liite 5). Jokaisen työtehtävän kohdalla on selostuksessa mainittuna alin ja ylin tuntimäärä, jonka yksi tamperelainen pikkulotta on kyseisessä toimessa tehnyt. Mukaan on laskettu myös maalla oleskelleet tytöt. Koulut suljettiin jo YH:n aikana, joten tytöt saattoivat olla yhtäjaksoisesti lottien apuna lokakuusta alkaen. Tampereen pikkulottien YH:n ja talvisodan aikana suorittamat työtuntimäärät olivatkin hyvin vaikuttavia. Nuoresta iästään huolimatta tytöt tekivät täysiä työpäiviä lottien apuna. Eniten työtunteja selostuksen mukaan suoritettiin sotilaskeittiössä (120–1472 tuntia) ja leivän leivonnassa (12–1220 tuntia), mutta muissakin tamperelaisten pikkulottien suorittamissa tehtävissä työtuntien määrä liikkui yleensä useissa sadoissa.²³⁶

Pikkulotille järjestettiin Tampereella rauhan aikana muutamia koehälytyksiä, joilla testattiin tyttöjen toimimista todellisessa tilanteessa. Ensimmäinen testi suoritettiin jo vuonna 1933, ja tuolloin paikalle saapui 61,7 % tyttöosaston jäsenmäärästä.²³⁷ Harjoitukset tuottivat mitä ilmeisemmin tulosta, sillä eräs tamperelainen pikkulotta kirjoittaa sodan alkamisesta teoksessa *Lotta Svärd 1939–40* seuraavasti: ”[---] kuultuani, että idän vihollinen on hyökännyt maahamme, heti ikään kuin vaistomaisesti otin lottapukuni ja lähdin empimättä kohti sk-taltoa ajatellen, että kai minäkin pikkulottana voin jotain hyötyä tehdä isänmaalleni.”²³⁸

Kyseinen pikkulotta kertoo teoksessa myös yleisesti sota-ajan tuntemuksistaan ja töistä, joita hän yhdessä neljän muun tamperelaisen pikkulottan kanssa suojeluskuntatalolla teki. SKS:n muistelmien perusteella tiedän, että tähän viiden hengen ryhmään kuuluivat ainakin edellä jo usein esiintynyt Kirsti Penttinen (o.s. Hokkanen) sekä Kirsti Kannisto ja hänen kaksoissisarensa Katri Pennanen (o.s. Kannisto). Tyttöjen ensimmäinen tehtävä oli toimia pareittain lottakanslian lähet-

²³⁵ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1939–40 ja selonteko Tampereen tyttöosaston toiminnasta YH:n, sodan ja sodan jälkeisenä aikana, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²³⁶ Selonteko Tampereen tyttöosaston toiminnasta YH:n, sodan ja sodan jälkeisenä aikana, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Lotta Svärd 1941, 249.

²³⁷ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1932–43, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²³⁸ Lotta Svärd 1941, 247–254.

teitä.²³⁹ Hohtoa työhön tuli Penttisen mukaan kuitenkin vasta kun tytöille annettiin tehtäväksi hiilien jauhaminen kaasunaamareita varten:

”Joka aamu meitä odotti kaksi pulleaa hiilisäkkiä. Suuret hiilet hienonnettiin ensin kirveellä, kappale kerrallaan upposi myllyn nielusta ja ilmestyi monena pienenä siruna jälleen näkyville. Pussi toisensa jälkeen täyttyi ja samassa suhteessa mustui maailma meidän silmissämme. Hiili nokesi meidät kovin. Mustat kasvomme herättivät hilpeyttä.”²⁴⁰

Tämän jälkeen pikkulotat siirtyivät avuksi lottakahvilaan. Aamuisin heidän tehtävänä oli kuoria 80 litraa perunoita. Nämä kellarissa vietetyt hetket olivat *Lotta Svärd 1939–40* teokseen kirjoittaneen Tampereen tyttöosaston jäsenen mukaan mieleenpainuvimmat: ”[s]iellä me viisi pikkulottaa kuorimme päivän peruna-annoksen laulaen ja rupatellen hauskoja asioita, niin kuin ei sotaa olisikaan maassamme.”²⁴¹ Kirsti Penttisen mukaan tämä komennus kuitenkin päättyi sk-taloon osuneen pommin jälkeen ja pikkulotat siirrettiin uusiin muonitustehtäviin. Hän itse työskenteli Aleksanterin kansakoululla upseeriruokalassa. Jälkikäteen hän on pitänyt kyseistä komennusta hieman häpeällisenä: ”[m]iehistöähän meidän oli määrä palvella.”²⁴² Myöskään seuraava komennus 10 SotaS:n esikunnassa sairaalalähetinä ei lukeudu Penttisen mukaan miellyttävimpiin tehtäviin:

”Komennus oli tylsä. Olin yksin aikuisten seurassa, ja ennen kuin pääsin omieni pariin kellariin, minun oli oltava esikunnan kahvipöydässä. Koskaan en avannut suutani varsinkaan sen jälkeen, kun olin ensimmäisellä yrittänyt tervehtiä upseereita ja lottia. Tuikkasin käteni silmälääkäri Aulamolle – hän oli kapteeni. Mutta miespä vetää kätensä pois ja sanoo: ’Ensin herra majurille.’ Ei meille noita käytöstapoja ollut kukaan opettanut.”²⁴³

Sodan loppuvaiheilla Penttinen ystävineen siirrettiin takaisin lottakahvilaan. Tamperelaisten pikkulottien kerrotaan *Lotta Svärd 1939–40* teoksessa työskennelleen muonituskomennusten lisäksi esimerkiksi leipien sijaispakkaajina sunnuntaisin, jotta vakituiset työntekijät saivat vapaapäivän. Tarvittaessa tytöt olivat myös rautatieasemalla muonittamassa sotilaita ja siirtolaisia. Nämä päivät olivat kirjoittajan mielestä hauskoja: ”[i]lo oli antaa nälkäisille suille ruokaa ja juomaa ja puhella heille lohduttavia sanoja tulevaisuuden nähden.”²⁴⁴ Sodan loppupuolella tytöt saivat ”ylennyksiä”. Leipureina he esimerkiksi valmistivat lottakahvilaan pieniä pullia. Tämä oli mukavaa vaihtelua muiden töiden ohella, vaikka taikinan alustaminen oli kirjoittajan mukaan raskasta.²⁴⁵

²³⁹ Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen) ja Kirsti Kanniston muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

²⁴⁰ *Lotta Svärd* 1941, 247–254.

²⁴¹ *Lotta Svärd* 1941, 247–254.

²⁴² Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

²⁴³ Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

²⁴⁴ *Lotta Svärd* 1941, 247–254.

²⁴⁵ *Lotta Svärd* 1941, 247–254; Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

5.2. Paltamon tyttöosasto talvisodan aikana

Myös Paltamossa osa tyttöosastoista jäi talvisodan käynnistyttyä ilman johtoa, kun toimintaa pyörittäneet lotat saivat työmääräyksen toiselle paikkakunnalle. Paltamon pikkulotat eivät tästä tyttöyönjohtaja Korhosen mukaan kuitenkaan lannistuneet: ”[---] tällaisessakin tapauksessa monesti pikkulottien oma palava työinto ja tahto saada auttaa taistelevaa isänmaataan, aukaisi edellytyksiä pikkulottien toiminnalle.”²⁴⁶ Tyttöjen omia kokoontumisia pyrittiinkin Paltamossa jatkamaan talvisodan aikana kaikissa niissä tyttöosastoissa, joissa se suinkin oli mahdollista. Tässä mielessä Paltamon pikkulottien järjestäytyminen talvisodan aikana erosi siis niin Tampereesta kuin suuresta osasta muuta Suomea. Sota-ajan toimintakertomuksesta kuitenkin ilmenee varsinaisen pikkulottatoiminnan jääneen lopulta hyvin vähäiseksi sotilasmajoitusten ja ainaisten ilmahälytysten vuoksi.²⁴⁷

Joistakin omista kokoontumisista huolimatta pikkulottatoiminta oli talvisodan aikana Paltamossakin ennen kaikkea työpainotteista. Jokainen paltamolainen pikkulotta osallistui sota-ajasta tehdyn selonteon perusteella kotirintaman sotaponnisteluihin ikänsä tuomien rajoitusten mukaisesti. Työtehtävät olivat samankaltaisia kuin Tampereella. Varus- ja keräysjaoston apuna tytöt valmistivat käsineitä, sukkaa, kaulureita, kypäränsuojuksia, nenäliinoja ja alusvaatteita. Valmistettuja tavaroita lähetettiin rintamalle tyttöjen omille sukulaisille sekä yllätyspaketteina ”tuntemattomille” sotilaille. Lisäksi Paltamon pikkulotat osallistuivat lumppujen, villojen ja lasipullojen keräykseen. Varttuneimmista tyttöosastolaisista jokainen työskenteli myös kanttiinissa ja osallistui Paltamon läpi kulkevien evakkojunien sekä suojeluskunnan vartion muonitukseen. Mieslahden kyläosaston pikkulotat olivat usein mukana myytäväksi tarkoitetun pullan leivonnassakin. Lääkintäjaostoa auttoivat Kiehimän kyläosaston pikkulotat sidetarpeiden valmistuksessa ja Mieslahden tyttöosastolaiset työskentelemällä toipilaskodissa. Pikkulottien vastuulla oli lisäksi osa Paltamon ilmavalvonta- ja puhelinasemista. Yksi tyttö toimi vieläpä apulaisena väestönsuojelukeskuksessa.²⁴⁸

Paltamon tyttöosastolaiset käyttivät YH:n ja talvisodan aikana lottien apuna suoritettuihin työtehtäviin yhteensä noin 4060 tuntia. Verrattaessa tätä Paltamon tyttöosaston silloiseen jäsenmäärään, muodostuu jokaisen pikkulotan työpanokseksi noin 30 tuntia. Määrä tuntuu hyvin pieneltä verrattaessa sitä Tampereen vastaaviin lukemiin liitteessä viisi. Paltamon pikkulottien

²⁴⁶ Toimintakertomus Paltamon tyttöosaston toiminnasta YH:n ja sodan 1939–40 aikana, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²⁴⁷ Toimintakertomus Paltamon tyttöosaston toiminnasta YH:n ja sodan 1939–40 aikana sekä toimintakertomus vuodelta 1940, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²⁴⁸ Toimintakertomus Paltamon tyttöosaston toiminnasta YH:n ja sodan 1939–40 aikana, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

toimintaa koskevassa selonteossa sanotaan tyttöjen olleen töissä kotonaan aina silloin, kun heitä ei ole lottien apuna tarvittu. Tyypillisinä tehtävinä mainitaan eläinten hoitaminen ja kotitalous-tehtävät.²⁴⁹ Paltamon kohdalla lottatöiden suhteellisen pieni tuntimäärä johtuikin luultavasti paikkakunnan maatalousvaltaisuudesta: miesten ollessa rintamalla tyttöjä tarvittiin apuna maatiloilla. Oletuksen puolesta puhuu sekin, että Lotta Svärd -järjestön johto nimenomaan kannusti tyttöjä maataloustöiden pariin. Kotitöiden arvoa pikkulottien silmissä pyrittiin lisäämään korostamalla sitä, että sen kautta he pystyivät vapauttamaan aikuiset maanpuolustustehtäviin antaen siten arvokkaan lahjan isänmaalleen.²⁵⁰ Paltamon tyttöosaston lottatöihin käyttämiä tuntimääriä tarkastellessa pitää lisäksi huomioida se, etteivät kaikki tyttöosaston jäsenet voineet todellisuudessa ikänsä vuoksi osallistua sota-ajan töihin täysipainoisesti. Tosiasiassa Paltamon tyttöosaston kokonaistyömäärä, 4060 tuntia, jakautui siis epätasaisemmin vanhimpien pikkulottien tehdessä suhteessa enemmän töitä.

Haastattelut vahvistivat yllä mainittuja oletuksia. Joissakin ryhmissä pikkulottien toiminta todellakin jatkui epäsäännöllisesti myös talvisodan aikana, toiset haastateltavat taas eivät muistaneet silloin pidetyn muita yhteisiä kokoontumisia kuin esiintymisharjoitukset. Työpainotteisuus korostui erityisesti haastateltavista vanhimpien keskuudessa, joten jakautuminen näyttääkin tapahtuneen pääosin iän perusteella. Kaikki toki osallistuivat maanpuolustuksellisiin tehtäviin, mutta esimerkiksi muonitustyö oli Maiju Jokelaisen mukaan vesijohtojen ja sähkön puuttumisen vuoksi niin raskasta, ettei aivan nuorimmat voineet siihen osallistua. Maataloustöiden rajoittavuudesta haastateltavat puolestaan olivat yhtä mieltä. Muutamalla oli kotona suurempi maatila, mutta loputkin osallistuivat maataloustöihin naapureiden tai kunnan pelloilla.²⁵¹

Paltamon pikkulottien työskentelyä talvisodan aikana on kehuttu lähteissä vuolain sanoin. Varsinkin vanhimmat pikkulotat suorittivat sota-ajan toimintakertomuksen mukaan useita tehtäviä, jotka olivat verrattavissa aikuisten lottien raskaaseen työhön. Vähäpätöisemmätkin tehtävät kuitenkin hoidettiin samalla uskollisuudella ja huolellisuudella. Paikallisosaston vastaavan tyttötyönjohtajan, Pirkko-Liisa Korhosen, mukaan tyttöjen voidaankin katsoa tuoneen onnistuneesti oma ”kortensa yhteiseen kekoon, jota maanpuolustustehtävässä meiltä jokaiselta vaaditaan.”:

”Ilmielin valmiina palvelemaan, kun kutsuvi syntymämaamme. Nämä sanat eivät kaikuneet sodan aikana Paltamon paikallisosaston tyttöosastolaisten sydämissä pelkkinä sanoina vaan ne saivat pienimmätkin työntekijänsä uhrautuvaan palvelunhaluun, uutteruuteen ja

²⁴⁹ Toimintakertomus Paltamon tyttöosaston toiminnasta YH:n ja sodan 1939–40 aikana, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²⁵⁰ Lukkarinen 1981, 268.

²⁵¹ Paltamon entisten pikkulottien haastattelut.

*järkkymättömään velvollisuudentuntoon. Kaikkialla he väistymättä suorittivat sen, mikä heidän osakseen oli uskottu.*²⁵²

5.3. Talvisodan vaikutukset jäsenmäärien kehittymiseen

Pikkulottien määrä alkoi talvisodan jälkeen kasvaa voimakkaasti kaikkialla Suomessa. Sodassa menetetyillä alueilla sijainneiden lottapiirien lakkauttamisen seurauksena toiminta lopetettiin noin 200:ssa tyttöosastossa. Myös aikuisiin lottiin siirtyi vuoden 1940 aikana 1600 tyttöosastolaista. Jäsenmäärällistä menetystä oli yhteensä lähes 7000 tyttöä. Tästä huolimatta pikkulottien jäsenmäärä nousi vuoden 1940 aikana 12 %:a ja seuraavan vuoden alussa Lotta Svärdin nuorisotoimintaan kuului jo lähes 30 000 tyttöä.²⁵³

Tampereella tyttöosaston jäsenmäärän prosentuaalinen kasvu oli vieläkin suurempi. Uusia jäseniä liittyi vuoden 1940 aikana 69. Ennestään pikkulottia oli Tampereen tyttöosastossa 42, joten lisäys oli noin 60 prosentin luokkaa. Uusien tyttöjen joukossa oli tosin luultavasti joitakin siirtolaisia, perustettiinhan Tampereen Lotta Svärdiin aikuisille lottle erillinen Karjalan kyläosastokin.²⁵⁴

Uusia jäseniä saatiin Tampereella luultavasti myös partiolaisten keskuudesta. Partio²⁵⁵ oli lähellä suojeluskuntaliikkeen arvomaailmaa ja molemmat nuorisotyömuodot olivat porvarillisesti suuntautuneita sekä poliittisesti puolueettomia.²⁵⁶ Kilpailua pyrittiinkin esimerkiksi pikkulottatoiminnassa usein välttämään. Partiot keskittyivät kaupunkeihin, joissa se ennen sotia oli monin paikoin jopa suositumpaa kuin pikkulottatoiminta. Partioliike ei kuitenkaan ollut Lotta Svärdin tavoin varautunut sota-ajan tuomiin haasteisiin, eikä tyttöjä pystytty ohjaamaan tehokkaasti maanpuolustustehtäviin. Tästä syystä partiotytöt usein Savusen mukaan siirtyivät pikkulottiin.²⁵⁷ En kuitenkaan usko järjestöä vaihtaneiden tyttöjen määrän olleen Tampereella kovin suuri, sillä Gay v. Weissenberg kertoo paikkakunnan partiotoimintaa koskevassa historiikissaan, että siellä partiotytöt olivat hyvin työllistyneitä yleisessä huoltotyössä, sotasairaaloiden aputyöntekijöinä sekä erilaisissa Punaisen Ristin tehtävissä. Toisaalta hänkin sanoo osan partiotyöistä työllistyneen lottatoiminnan kautta.²⁵⁸

²⁵² Toimintakertomus Paltamon tyttöosaston toiminnasta YH:n ja sodan 1939–40 aikana, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²⁵³ Lukkarinen 1981, 185.

²⁵⁴ Tampereen tyttöosaston vuosikertomus 1940, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Levas 1963, 242.

²⁵⁵ ”Partiotyö on uskonnollis-yhteiskunnallista kasvatustyötä. Partiolaisten suurin ja tärkein tehtävä on partiolaki tienviittanaan ahkerasti partiotietojaan ja -taitojaan kartuttaen kehittyä kunnan kansalaisiksi ja hyödyllisiksi yhteiskunnan jäseniksi, jotka kun hetki lyö, pystyvät astumaan elämään ja joihin Isänmaa voi luottaa”. Suomen Partiotyttöjärjestön muotoilema tavoite v.42. Lainausta otettu Savunen 1999, 46.

²⁵⁶ Kähö 2001, 75; Elsinen 2011, 67.

²⁵⁷ Savunen 1999, 63–71.

²⁵⁸ Weissenberg 1979, 68–95.

Paltamon tyttöosastossa ei ole havaittavissa Tampereen kaltaista jäsenmäärän kasvua talvisodan jälkeen. Pikkulottia oli Paltamossa vuoden 1940 alussa 119, eikä summa näytä kasvaneen vuoden aikana yhdelläkään työllä. Jäsenmäärä on itse asiassa jopa hieman alhaisempi kuin sotaa edeltävänä aikana. Tyttöjen määrällinen väheneminen selittyy kuitenkin sillä, että vuoden 1940 aikana lähes 20 tyttöä siirtyi aikuisjärjestöön.²⁵⁹

Huomattava muutos Lotta Svärdin toiminnassa sotien aikana oli se, ettei järjestö enää suuntautunut ainoastaan suojeluskunnan tukemiseen, vaan avunsaannin kohteeksi tuli koko Suomen kansa. Tämä järjestön imagollinen muutos lisäsi lottatoiminnan kiinnostavuutta työläisten joukossa.²⁶⁰ Samaan aikaan myös poliittisissa piireissä tapahtui ilmapiirin muutos kun suojeluskuntajärjestö ja Sosialidemokraattinen Puolue tekivät eräänlaisen ”välirauhan”. Sopimuksen taustalla oli halu saada sosiaalidemokraatit osaksi suojeluskuntia: uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa ei ollut enää varaa jakautuneeseen kansaan. Sopimus ei aiheuttanut välittömästi mitään merkittävää muutosta, mutta ainakin poliittiset esteet yhteistyölle poistettiin. Suojeluskunnissa luvattiin suhtautua jäsenyyttä hakeviin vasemmistolaisiin asiallisesti sekä ennakkoluulottomasti ja Sosialidemokraattinen Puolue puolestaan ilmoitti, ettei enää vastusta jäseniensä liittymistä suojeluskuntiin.²⁶¹

Ilmapiirin muutos on havaittavissa Paltamon ja Tampereen vasemmistolehtien suojeluskuntia koskevassa kirjoittelussa. *Kansan Lehdessä* julkaistiin toukokuussa 1940 artikkeli ”Suojeluskuntakysymys sisäpoliittisena kysymyksenä”²⁶². Siinä kehoitetaan sosiaalidemokraatteja liittymään suojeluskuntiin useisiin syihin vedoten. Liittymällä suojeluskuntiin työväestö ”yhä suuremmassa määrässä edistäisi paitsi maamme ulkomaista turvallisuutta, myöskin maamme sisäpolitiikassa rauhallista kansavaltaista kehitystä.”²⁶³ Artikkelissa pidetäänkin erityisen tärkeänä sitä, että suojeluskuntien jäsenistö muodostuisi kansakunnan kaikista kerroksista, sillä näin estetään oikeistoa käyttämästä järjestöä poliittisena aseena. Suuremman vaikutusvallan saavuttamiseksi nähdään tärkeänä, että työväestö liittyy suojeluskuntiin tarpeeksi suurena joukkona. Liittyessään ”riittävän mieslukuisesti” sosiaalidemokraatit voivat kirjoittajan mielestä vaikuttaa myös suojeluskuntien sisäiseen kehitykseen edustamalla mallia, johon ”riehuva yltiöisänmaallisuuden kumartuva ja muita kansoja kohtaan harjoitettu ’vihamielisyys’ kiihoitus” ei kuulu. Artikkelissa esitetään lisäksi eräs toinen tutkielmani päätelmiä vahvistava näkökulma. Kirjoittajan mukaan maaseudulla nimittäin

²⁵⁹ Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1940, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

²⁶⁰ Seila 1972, 197; Mustajärvi 1994, 64–67; Lukkarinen 1981, 125–139, 160–163.

²⁶¹ Selén 2001, 496–498.

²⁶² Vastaava artikkeli myös Pohjolan Työ-lehdessä 5.6.1940.

²⁶³ *Kansan Lehti* 26.5.1940 ”Suojeluskuntakysymys sisäpoliittisena kysymyksenä”.

työväestö on jo aikaisemmin liittynyt suojeluskuntiin jopa hyvin runsain määrin.²⁶⁴ Vastaaviin tuloksiin tulin itsekin Paltamon pikkulottien sosiaalista taustaa otantaluontoisesti tarkastellessani.

Pohjolan Työssä kesäkuussa 1940 julkaistussa artikkelissa oltiin samoilla linjoilla. Suojeluskuntien ja Lotta Svärdin tekemää maanpuolustustyötä kohtaan syntynyt kunnioitus näkyy kirjoittelussa selkeästi:

*”Se koulutus, mitä suuri osa Suomen kansaa oli suojeluskunnissa saanut, oli huomattavasti tehostanut puolustusvoimiemme taistelutaitoa ja –kuntoa. Suojeluskuntajärjestön olemassaolo teki mahdolliseksi sopivien kotijoukkojärjestöjen muodostamisen ja vapautti joukon puolustusvoimia rintamalle. Eikä kukaan puolueeton havaitsija voi kieltää, että myöskin Lotta Svärd-järjestö näytteli sodan aikana erinomaisen tehokasta osaa monenlaisessa puolustustoiminnan avustamisessa.”*²⁶⁵

Edellä esitettyjen näkökulmien perusteella oletan, että myös Tampereella pikkulottien määrän nopean kasvun taustalla oli, mahdollisten siirtolaistyttöjen ja partiolaisten lisäksi, talvisodan aikana kasvanut arvostus lottatoimintaa kohtaan. Halu auttaa isänmaata vaikeina hetkinä oli yhteistä kaikille, joten Lotta Svärdin nuorisotoimintakin alkoi luultavasti kiinnostaa yhä enemmän vasemmistotaustaisten perheiden tyttöjä.

5.4. ”Ilmielin valmiina palvelemaan, kun kutsuvi syntymämaani”

Talvisota, kuten myös sitä seurannut jatkosota, muutti kaikkien nuorten elämän: osa perheestä joutui rintamalle, elintarvikepula pisti ruokavalion uusiksi, kaupungeissa pelättiin pommeja ja maaseudulle taas saapui evakot. Koulunkäyntikin muuttui katkonaiseksi. Koulurakennukset toimivat usein esimerkiksi kokoamiskeskuksina ja toisaalta pommitusten sekä evakuoitien vuoksi toiminta oli muutenkin epäsäännöllistä. Nuoret osallistuivat kotirintaman töihin ahkerasti, uhrautuminen oli ajan ihanteena. Sari Näre toteaaakin, että sota-aika vei nuoret lapsuudesta suoraan aikuisuuteen, nuoruutta ei ehditty elää.²⁶⁶

Pula-aika korostuu Tipalassa koulua käyneiden tyttöjen muistelmissa erityisesti vaatteiden osalta, kun taas ruokapula näyttää huollettaneen enemmän vanhempia. Sirpa Kaupin mukaan koulussa nimittäin opetettiin tekemään ruokaa niistä aineista joita saatavilla oli. Kahvin puute ei häntä haitannut, eikä muutenkaan suhtautuminen ruokaan ollut kovin vaativa: ”[k]un toverit olivat kylässä, heille tarjottiin mitä sattui olemaan, vaikkapa lanttua.” Vaatteet, tai pikemmin niiden puute,

²⁶⁴ Kansan Lehti 26.5.1940 ”Suojeluskuntakysymys sisäpoliittisena kysymyksenä”.

²⁶⁵ Pohjolan Työ 4.6.1940 ”Sosiaalidemokratia ja Suojeluskunnat”.

²⁶⁶ Näre 2008, 9–39; Toivio 2010, 307.

kuitenkin tuntuu jääneen elävästi mieleen: ”[n]uorten naisten pukeutumiseen sota-aika vaikutti mullistavasti. Iässä jolloin vartalo muuttui olisi tarvittu paljonkin uutta, mutta sitä ei ollut saatavissa. Niinpä vanhoihin pukuihin ommeltiin sopiviin kohtiin lisäkappaleita tai rakenneltiin kahdesta vanhasta yksi päälle sopiva puku.”²⁶⁷ Myös esimerkiksi Ritva Norri kertoo muistelmissaan näistä mielikuvituksellisista vaatteista, joihin tarvittava kangas saatettiin ottaa vaikkapa huonekalujen irtopäällisistä.²⁶⁸

Lotta Svärd 1939–40 teokseen kirjoittanut tamperelainen pikkulotta mainitsee sota-ajalta ikävimmiksi muistoikseen ilmahälytykset ja pommisuojaissa hukkaan heitettyt tunnit.²⁶⁹ Myös Kirsti Penttinen ja Kirsti Kannisto kertovat näistä hälytyksistä muistelmissaan. Hälytykset toistuivat usein, mutta yleensä ”vaara ohi” merkki annettiin melko pian. Pikkulotat tunsivat olleensa turvassa suojeluskuntatalon perunakellarissa, eivätkä kertomansa mukaan edes joka kerta vaivautuneet pommisuojaan asti. Maaliskuun alussa 1940 suojeluskuntatalo kuitenkin sai osuman:

*”Pommituspäivänä sk-talon radistit miltei raahasivat meidät pois perunakellaristamme. Pommituksen jälkeen ymmärsimme olla kiitollisia. Täräys oli viskonut työsijamme perunalaarit paikoiltaan, ja taannoisesta hiilimurskaamostamme pannuhuoneesta oli seinä poissa.”*²⁷⁰

Pikkulottatyötä kohtaan tunnetusta sitoutumisesta kertoo lisäksi se, että niin Penttinen kuin Kannistokin kuvailevat pommituksen jälkeisiä tunteita lähinnä materiaaliselta kannalta: uunissa ollut laatikkoruoka, vastapestyt pyykit ja kahvilan leivokset olivat täysin soran peitossa. Kummallakaan ei edes tullut mieleen lähteä kotiin ilmoittamaan, että ovat kunnossa: ”[v]aaran oli jo ohi.”²⁷¹

Haastateltavienkin ikävimmät, toisaalta myös jännittävimmät, muistot liittyivät sota-ajan pommituksiin. Paltamossa ilmahälytykset annettiin osittain puhelimitse, joita oli harvassa. Ne tytöt, joiden kotona puhelin oli, saivat usein tehtäväksi ”juoksuttaa” tietoa esimerkiksi lähinaapureille ja maantiellä kulkeville. Hälytysten aikana mentiin suojaan metsään, eikä yleensä ei edes takkeja ehditty ottaa mukaan. Paltamon pikkulottia oli lisäksi ohjeistettu pitämään talvella mukanaan valkoinen lakana pommitusten varalta.²⁷²

Yleisesti ottaen Paltamon ja Tampereen pikkulottien muistot sota-ajalta tuntuvat kuitenkin olevan melko iloiset, vaikka ajan vakavuus toki toi mukanaan omat huolensa. Tytöt olivat onnellisia

²⁶⁷ Sirpa Kaupin (o.s. Mikkola) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tupalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

²⁶⁸ Ritva Norrin (o.s. Ikkala) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tupalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

²⁶⁹ Lotta Svärd 1941, 247–254; Pikkulotta-lehti 5/1941 ”Miksi on hauskaa olla pikkulottana?”

²⁷⁰ Kirsti Penttisen muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tupalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

²⁷¹ Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen) ja Kirsti Kanniston muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tupalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

²⁷² Paltamon entisten pikkulottien haastattelut.

saadessaan osallistua sotaponnisteluihin, ikävistäkin töistä selvittiin huumorin avulla. Esimerkiksi Ritva Norri kertoo olleen hyvin juhlallista ja tärkeää kun pikkulotat komennettiin erään järvenranta-huvilan yläparvekkeelle ilmavartioon, huolimatta siitä, ettei vahdittavaa ilmeisesti juurikaan ollut. Tampereen pikkulottien SKS:n arkistoon tallennetuista muistelmista välittyy kuva, jonka mukaan tytöt viihtyivät erityisesti omassa porukassa: tällöin iloisesti rupertellut tyttöjoukko jopa usein unohti hetkeksi koko sodan. Mukana oltiin koko sydämellä ja puhtaasta auttamisen halusta.²⁷³ Tästä syystä joistakin tehtävistä maksettua päivärahaa ei aluksi otettu ilolla vastaan:

”Ettäkö meillekin päivärahaa. Olimme niin täynnä palveluintoa ja ’vähässä uskollisia’, että lottakansliasta tullut tieto päivärahan saamisesta tuntui suorastaan loukkaavalta. Se ikään kuin mitätöi vapaaehtoisen työmme arvon.”²⁷⁴

²⁷³ Paltamon entisten pikkulottien haastattelut; Lotta Svärd 1941, 247–254; Pikkulotta-lehti 5/1941 ”Miksi on hauskaa olla pikkulottana?”; Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen), Kirsti Kanniston ja Ritva Norrin (o. s. Ikkala) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

²⁷⁴ Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

6. Lyhyt rauhan aika ja jatkosodan tuomat uudet haasteet

6.1. Välirauhan aika

”Joku meistä oli ollut puhelimessa ja siellä oli ilmoitettu, että rauha on tullut. Toiset ihmettelivät, että kuka Rauha ja missä se Rauha on. Luulimme, että puhutaan sen nimisestä ihmisestä.”²⁷⁵

Maaliskuussa 1940 päättynyt talvisota vaikutti pikkulottatoiminnan uudelleenjärjestäytymiseen Suomen kaikissa tyttöosastoissa. Sodasta saatujen kokemusten perusteella tytöille ryhdyttiin useilla paikkakunnilla antamaan suunnitelmallista ohjausta keräys-, varustus-, muonitus- ja väestönsuojelutyössä. Koulujen ollessa edelleen suljettuina, tytöt jatkoivat aikuisten lottien apuna toimimista vielä kevään ja kesänkin ajan. Lähes kaikkialla varsinainen työiltoihin pohjautunut pikkulottatoimintaa aloitettiin vasta syksyllä 1940.²⁷⁶

Pikkulottatoiminta lähti talvisodan jälkeen Tampereella liikkeelle tehokkaasti. Työ oli saanut sodan seurauksena lisää arvostusta ja uusia tyttöjä alkoi liittyä sankoin määrin. Vuonna 1941 Tampereelle perustettiin toinen tyttöosasto Valtion lentokonetehtaan (jatkossa VL) yhteyteen. Ompeluiltojen pito aloitettiin Tampereella uudelleen syksyllä 1940 ja tämän jälkeen niitä järjestettiin joka toinen viikko aina jatkosodan alkamiseen asti.²⁷⁷ Aamulehdessä olleen ilmoituksen perusteella Tampereen pikkulotat tosin tapasivat ensimmäisen kerran jo toukokuun alussa Varalassa,²⁷⁸ mutta kyse oli yksittäisestä kerrasta, jossa luultavasti kerättiin ylös keskusjohtokunnalle lähetettävää selontekoa varten tietoja tyttöjen sota-ajan töistä.

Kirsti Penttinen kertoo työskennelleensä talvisodan jälkeisenä keväänä ja kesänä ensin Viipurin siirtoväen muonittajana Johanneksen kansakoululla kunnes hän toukokuun lopussa siirtyi Kaupin-ojan sotasairaalaan. Todellisuudessa Penttisen oli tarkoitus toimia lähettinä hoidellen potilaiden asioita kaupungilla, mutta ”edullisen väärinkäsityksen” seurauksena hänestä tuli kanslialotta, jonka tehtäviin kuului esimerkiksi kirjeiden kirjoittaminen sairaalassa hoidettavien sotilaiden kotiväelle.²⁷⁹ Muiden tyttöjen kyseisenä ajankohtana suorittamat työt eivät käy ilmi SKS:n materiaalista, mutta uskoisin Penttisen muistelmien antavan melko kattavan esimerkin niistä töistä, joita Tampereen pikkulotat suorittivat ennen koulutyön käynnistymistä.

²⁷⁵ Marjatta Weckstromin (o.s. Havupuu) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

²⁷⁶ Keskusjohtokunnan vuosikertomus 1940, A 11, LS keskusjohtokunta, LS kokoelma, KA; Lukkarinen 1981, 185.

²⁷⁷ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1940-1941, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²⁷⁸ Aamulehti 3.5.1940 Ilmoitus Tampereen Lotta Svärdin tyttöosaston kokoontumisesta.

²⁷⁹ Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

Rauhan aikaan nähden suurin muutos toiminnan luonteessa Tampereella oli se, että kokoontumisten aiheet olivat enemmän käytännölliseen hyötyyn tähtääviä: työilloissa pidetyt luennot ja käytännönharjoitukset käsittelivät pääosin lääkintäjaoston ja väestönsuojelun asioita. Opetusta järjestettiin muun muassa ensiavusta, palosuojelusta, kaasupuolustuksesta, haavojen oikeaoppisesta sidonnasta ja lääkekasvien keräyksestä.²⁸⁰ Näyttää siltä, että Tampereen tyttöosastossa valmistauduttiin sodan mahdolliseen jatkumiseen ja tämän vuoksi tarkoituksenmukaisesti koulutettiin pikkulottia sodan mukanaan tuomiin tehtäviin. Vuoden 1940 toimintakertomuksessa todetaankin lopuksi: ”Lottatyö tyttöjen keskuudessa on suurimerkityksellistä, sillä intoa ja tarmoa on paljon, jotka kannattaa koota yhteen ja keskittää ennen kaikkea maanpuolustustyöhön”.²⁸¹

Työiltojen ohella tamperelaiset pikkulotat ottivat välirauhan aikana osaa Karjala-seuran lahjoitusten keräämiseen ja invalidien joulumerkin myyntiin sekä suorittivat Sotainvalidien Veljesliitto ry:n puolesta keräyksen. Jouluna pikkulotat valmistivat Tampereen sairaaloissa oleskelleille potilaille paketteja. Invalideille ja heidän perheilleen järjestettiin virkistykseksi myös juhlia. Urheilu- ja vapaa-ajantoimintakin lähtivät ripeästi käyntiin. Esimerkiksi ”Valtakunnan marssiin” tamperelaisista pikkulotista otti osaa 93,7 prosenttia. Maaliskuussa 1941 Tampereen tyttöosastolle valittiin myös viiden tytön urheilukomitea, jonka tehtäväksi asetettiin liikunnallisten tapahtumien ja merkkisuoritusten järjestäminen sekä innostuksen ylläpitäminen. Lisäksi retkeily palasi tamperelaisten pikkulottien ohjelmistoon heti alusta alkaen. Vuoden 1941 aikana järjestettiin esimerkiksi kolmen päivän pyöräretki Näsijärven ympäri, sekä kävelyretket Aitolahden suojeluskuntatalolle ja Messukylän vanhaan kirkkoon.²⁸²

Sotaan valmistavien taitojen tärkeys korostui välirauhan aikana myös Paltamon pikkulottien koulutuksessa:

*”Jotta jo rauhan aikana pikkulotat saisivat vastaista toimintaa harjoittaa, olisi suotavaa, että he joskus voisivat osallistua isojen lottien työvuoroissa tapahtuviin tehtäviin. Myöskin olisi järjestettävä tytöille neuvontatilaisuuksia ja erilaisia kursseja, joissa sitten, silmällä pitäen juuri heidän toimintaansa erikoisesti neuvottaisiin.”*²⁸³

Se kuinka hyvin tämä sota-ajan selonteossa ilmaistu aikomus Paltamossa vuosien 1940–1941 aikana toteutui, on vuosikertomuksen perusteella hieman epäselvää. Paltamon pikkulotat kyllä toimivat välirauhan aikana lähetteinä sekä aikuisten lottien apuna muonituksessa ja sidetarpeiden

²⁸⁰ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1940-1941, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²⁸¹ Tampereen tyttöosaston vuosikertomus 1940, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²⁸² Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset vuosilta 1940-1941, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²⁸³ Toimintakertomus Paltamon tyttöosaston toiminnasta YH:n ja sodan 1939–40 aikana, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

valmistuksessa. Mistään käytännön lottatyöhön valmentavista varsinaisista kursseista tai luennoista ei kuitenkaan toimintakertomuksissa ole mainintaa.²⁸⁴ Osa haastateltavista tosin muisteli, että sidetarpeiden ja kaasunaamareiden valmistuksen yhteydessä annettiin hieman opetusta myös niiden käytöstä. Tämän lisäksi haastateltavat kertoivat saaneensa opastusta oikeaoppiseen toimintaan ilmahälytysten aikana.²⁸⁵ Yleisesti ottaen näyttää siltä, että talvisodan seurauksena pikkulottatoiminnan sisältöä alettiin tietoisesti muuttaa kaikkialla Suomessa. Tavoitteena oli saada tyttöjen koulutus vastaamaan paremmin maanpuolustuksen asettamiin haasteisiin. Tämän tyylistä opastusta annettiin jonkin verran jo 30-luvulla, mutta paikkakuntaiset erot olivat suuria, kuten huomattiin Tampereen ja Paltamon kohdalla.

Tampereesta poiketen Paltamossa pikkulottien omat kokoontumiset olivat kuitenkin toiminnassa myös vuoden 1940 kevään ja kesän aikana. Talvisodan aikaisen toiminnan tapaan työiltojen määrä tosin oli koko välirauhan ajan huomattavasti alhaisempi kuin 30-luvulla. Haastateltavat muistivat välirauhan ajalta erityisesti keräyksen runsaan määrän, joita Paltamon pikkulotat suorittivat esimerkiksi reserviläisten ja Kainuun rajapitäjien, Suomussalmen ja Kuhmon hyväksi. Myös työilloissa valmistetut käsityöt lahjoitettiin pääosin Kainuun rajaseudun lapsille. Muuten toiminta oli samankaltaista kuin ennen talvisotaa. Kuten aikaisemmin, yksi ryhmä hoiti kerrallaan tapaamisten ohjelman ja tarjottavat. Työiltojen lisäksi paltamolaiset pikkulotat harrastivat urheilua, toimittivat omaa lehteään sekä järjestivät juhlia ja retkiä. Kiehimän pikkulotilla oli lisäksi kesän 1940 aikana oma kasvimaa, jonka harvennukseen, puhdistukseen ja kokoamiseen tytöt saivat opastusta kotitalousneuvoja Sirkka Kankkuselta.²⁸⁶

Tyttötyön sisällön voidaan siis välirauhan aikana katsoa saaneen, niin Tampereella kuin Paltamossa, uusia piirteitä kun mahdolliseen uuteen sotaan valmistavien taitojen opettaminen ja laajamittainen avustustyö saivat molemmilla paikkakunnilla aikaisempaa suuremman roolin vapaamuotoisen toiminnan rinnalla. Välirauhan aikaiselle, kuten koko vuosien 1939–1944 väliselle tyttötyölle tyypillistä oli myös se, että keräysten ja myyjäisten voittoja ei enää pääsääntöisesti käytetty oman toiminnan pyörittämiseen, vaan ne suunnattiin vähäosaisten auttamiseen.²⁸⁷ Tampere ja Paltamo eivät tässä asiassa muodostaneet poikkeusta, kuten paikkakunnilla välirauhan aikana järjestettyjen keräysten kohteista voi huomata.

²⁸⁴ Paltamon tyttöosastojen toimintakertomukset 1940 sekä toimintakertomus Paltamon tyttöosaston toiminnasta YH:n ja sodan 1939–40 aikana, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

²⁸⁵ Paltamon entisten pikkulottien haastattelut.

²⁸⁶ Paltamon tyttöosastojen toimintakertomus 1940, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon haastattelut.

²⁸⁷ Mustajärvi 1994, 64.

6.2. Jatkosota

Kesäkuussa 1941 käynnistynyt jatkosota keskeytti Suomen tyttöosastojen tehokkaasti alkaneen uudelleenjärjestäytymisen. Käytännön työt, keräykset ja isojen lottien apuna toimiminen veivät jälleen suurimman osan pikkulottien ajasta. Tyttöjen suorittamat työt olivat samankaltaisia kuin talvisodan aikana. Näyttääkseen arvostuksensa tätä työtä kohtaan, muutti keskusjohtokunta pikkulottien nimen vuonna 1943 lottatyttöiksi.²⁸⁸ Vaikka pikkulottien ensisijaiseksi tehtäväksi muodostui jälleen palvelu kotirintamalla, niin Lotta Svärd -järjestön johto korosti edelleen myös kasvatuksellisen ohjauksen tärkeyttä tyttöosastoissa. Jatkosodan aikana pikkulottien oma työiltoihin, urheiluun ja muihin vapaa-ajan harrastuksiin pohjautunut toiminta ei monin paikoin pysähtynytäkään samalla tavalla kuin talvisodan syttyessä.²⁸⁹

6.2.1. Pikkulottien järjestötoiminta jatkosodan aikana Tampereella ja Paltamossa

Tampereella pikkulotat joutuivat jatkosodan alettua jälleen paikallisosaston johtokunnan alaiseksi tyttötyönjohtajien lähdettyä komennukselle. Vanhimmissa pikkulotista muodostettiin eräänlainen johtokunta, jonka tehtävänä oli edustaa tyttöosastoa. Johtokunnan puheenjohtajana toimi ”vanhimmaksi” nimitetty pikkulotta Birgitta Brask, jota tamperelainen Kirsti Hokkanen kuvaa *Pikkulotta*-lehdessä kunnioitusta herättäväksi persoonaksi. Hokkasen mukaan Brask hoiti puoli vuotta kestäneen tehtävänsä johtavana pikkulottana hyvin ja tästä syystä hänelle myönnettiin myöhemmin paikallisosaston toimesta pikkulottaväepelin ”arvonimi”.²⁹⁰

Tampereen tyttötyönjohtaja Pirkko Rihtniemi oli jo talvisodan jälkeen anonut paikallisosaston johtokunnalta työsuunnitelman laatimista uuden sodan syttymisen varalta. Hänen ehdotuksensa mukaisesti yksi tyttötyönjohtajista vapautettaisiin komennuksesta, jolloin tämä voisi jäädä pyörittämään pikkulottatoimintaa sota-aikana. Ehdotusta ei ilmeisesti hyväksytty ennen jatkosotaa, sillä apulaistyttötyönjohtaja Sirkka Puukari palasi johtamaan toimintaa vasta marraskuussa. Vaikka pikkulottien omat kokoontumiset Tampereella keskeytyivät, jatkoi suurin osa tytöistä lottatyötä toimimalla aikuisten apuna useissa eri tehtävissä. VL:n tyttöosasto oli puolestaan toiminnassa koko sodan ajan, sillä sen johtaja, Aune Rönkkö, ei joutunut sodan alettua komennukselle.²⁹¹

²⁸⁸ Lukkarinen 1981, 268–275.

²⁸⁹ Nevala 2006, 160; Lukkarinen 1981, 268–275.

²⁹⁰ Tampereen tyttöosaston vuosikertomus 1941C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; *Pikkulotta*-lehti 4/1941 ”Tampereen ryhmäpäällikkökurssi”.

²⁹¹ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1941–43 ja selonteko Tampereen pikkulottien toiminnasta talvisodan aikana, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

Puukarin tultua marraskuussa tyttötyönjohtajaksi käynnistyi varsinainen pikkulottatoiminta uudestaan Tampereen paikallisosaston tyttöosastossakin jatkuen tämän jälkeen keskeytymättömänä aina järjestön lakkauttamiseen saakka. Työiltoja pidettiin jälleen säännöllisesti ja myös tyttöosaston muu toiminta käynnistyi. Välikauden aikana tyttötyötä sävytti maanpuolustuksellisten taitojen opetus ja jatkosodan hyökkäysvaiheen²⁹² aikana Tampereen pikkulotat pääsivät näitä taitoja hyödyntämään toimiessaan pääosin aikuisten lottien apuna kotirintaman sotatöissä. Joulukuussa 1941 rintamalinja kuitenkin vakiintui ja elämä normalisoitui koulujen käynnistyttyä. Toimintakertomuksia ja tyttötyönjohtajien kokouksien pöytäkirjoja tarkastellessani huomasin, että asemasodan²⁹³ aikana myös pikkulottatoiminta palasi Tampereella rauhan ajan toimintamuotoihin.²⁹⁴

Työille ensinnäkin järjestettiin tuolloin enemmän vapaamuotoista ohjelmaa kuin välikauden aikana. Oikeastaan tyttötyö oli Tampereella kyseisenä aikana jopa monipuolisempaa kuin 30-luvulla. Vuonna 1942 perustettiin tyttöosaston oma laulukkuoro, jonka johtajaksi ryhtyi lotta Irja Pilvinen. Kuoroon kuului 20 tyttöä ja harjoituksia oli 2–4 kertaa kuukaudessa. Kuoron ensimmäinen julkinen esiintyminen oli tyttöosaston 10-vuotisjuhlassa. Kyseistä juhlaa varten perustettiin lisäksi erillinen runonlausuntakuoro, joka vuosikertomuksien mukaan jatkoi toimintaa myös tämän jälkeen. Näytelmäharjoituksetkin aloitettiin vuonna 1943. Urheilukasvatus puolestaan laajeni asemasodan aikana koskemaan pesäpalloa ja koripalloa.²⁹⁵

Näiden ohella Tampereen pikkulotille annettiin kurssiluontoista opetusta. Yksi esimerkki on keväällä 1944 järjestetty lennökkikurssi, josta kerrottiin jopa valtakunnallisessa *Pikkulotta*-lehdessä. Kirjoituksen mukaan kurssille valittiin vain 20 ensimmäisenä ilmoittautunutta, joten kilpailu paikoista oli suurta. Ensimmäinen kokoontuminen oli helmikuussa ja kurssin ohjaajana toimi lotta Tuulikki Visakanto. Sopivan ryhmätilan löytäminen oli kirjoittajan mukaan vaikeaa, eikä Verkatehtaaltakaan vihdoin saatu huone täyttänyt toivomuksia:

*”Aukaistessamme tulevan työhuoneemme oven, tuli hirveä vesihöyrypilvi vastaamme, kosteus ja kuumuus oli siellä tervetuliaisien toivottajina. Pian kuitenkin totuimme siihen, Esakoneemme valmistuivat, mutta kosteuden tähden useimpien siivet olivat aivan käyrät, niin että ne muistuttivat enemmän hevosenkenkää kuin lennokin siipeä.”*²⁹⁶

²⁹² Suomen hyökkäysvaihe kesäkuu–joulukuu 1941. Jatkosodan pikkujättiläinen 2005, 122–131.

²⁹³ Asemasodalla tarkoitetaan vaihetta, jolloin rintamalinja pysyy enimmäkseen paikallaan ja molempien osapuolten hyökkäykset torjutaan. Jatkosodassa kyseinen vaihe kesti vuoden 1941 lopusta vuoden 1944 kesäkuuhun. Jatkosodan pikkujättiläinen 2005, 341.

²⁹⁴ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1940–43, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

²⁹⁵ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1940–43, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Levas 1963, 324.

²⁹⁶ Lottatyttö-lehti 5/1944 ”Tampereen lottatyöt lennokinrakentajina”.

Vastoinkäymiset eivät loppuneet tähän, vaan pian pimennysmääräys jätti tytöt ilman kerhotilaa. Tapaamisia jatkettiin ohjaajan kotona, mutta kokoontumiskerrat piti vähentää yhteen kertaan viikossa. Ensimmäinen koelento ei myöskään mennyt suunnitelmien mukaan: ”liian tuulisen sään vuoksi tulos oli enemmän huono kuin hyvä, sillä pari konetta meni aivan muusiksi.”²⁹⁷ Tytöt eivät kuitenkaan luovuttaneet näin helpolla, vaan rupesivat innokkaasti rakentamaan uusia Haka-koneita, joiden testausta odotettiin artikkelin kirjoitushetkellä. Kurssi ei ilmeisesti ollut vastoinkäymisistä huolimatta pettymys, sillä tyttöyönjohtajien kokouksen pöytäkirjassa sanotaan seitsemän tamperelaisen pikkulotan hakeneen lennokinrakennuksen lisäkoulutukseen Jämijärvelle.²⁹⁸

Sama muutos vapaampaan suuntaan oli nähtävissä myös työilloissa pidettyjen luentojen ja käytännönharjoitusten aiheissa. Luentoja järjestettiin toki edelleen myös käytännönhyötyyn tähtäävistä aiheista, mutta talvisodasta ja välirauhasta poiketen mukaan mahtui entistä enemmän muutakin. Näistä vapaamuotoisemmista, ”kasvatuksellisista” luennoista voisin mainita esimerkkinä opetus- tuokiot virsikirjan ja virsien historiasta, Maamme-laulusta, Itä-Karjalan lipusta, Mannerheimista ja kotiseudusta.²⁹⁹ Luulen toiminnan luonteen muutoksen johtuvan pääosin siitä, että sodan uhka oli välirauhan aikana suhteellisen iso, kun taas jatkosota käytiin Tampereen näkökulmasta katsottuna enimmäkseen kaukana itärajalla. Asemasodan aikana myös pommitukset olivat Tampereella harvinaisia, joten paikkakunnalla saatiin elellä melko rauhassa aina kesän 1944 suurhyökkäykseen saakka.

Paltamossa pikkulottien järjestötoiminta oli jatkosodan aikana varsin pitkälle samanlaista kuin aikaisemmin, suuria muutoksia ei tapahtunut suuntaan eikä toiseen. Työiltoja järjestettiin yhdessä kyläosastossa keskimäärin noin 6–10 vuodessa. Muutamissa osastoissa toiminta oli ajoittain kokonaan tauolla esimerkiksi johtajien komennusten tai valon puutteen vuoksi. Tapaamisia oli suunnilleen saman verran kuin talvisodan ja välirauhan aikana, 30-luvun lukemiin Paltamossa ei enää päästy edes asemasodan aikana. Työiltojen sisältö kuitenkin oli lähes entisenlainen: tyttöjen itse suunnitteleman ohjelman lisäksi tapaamisissa muun muassa laulettiin, pidettiin puheita ja luettiin kertomuksia. Sota-ajan vaikutus näkyi sisällössä erityisesti kankaiden ja muiden ompelutarvikkeiden pulana. Muutamina vuosina käsitöiden teko jäi joissakin tyttöosastoissa kokonaan, kun taas osassa ryhdyttiin tekemään ”vanhasta uutta”.³⁰⁰

²⁹⁷ Lottatyttö- lehti 5/1944 ”Tampereen lottatyöt lennokinrakentajina”.

²⁹⁸ Tyttöyönjohtajien kokouksen pöytäkirja 5.5.1944, C 838, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Lottatyttö- lehti 5/1944 ”Tampereen lottatyöt lennokinrakentajina”.

²⁹⁹ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1941–1943, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³⁰⁰ Paltamon tyttöosastojen toimintakertomukset 1940–43, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

Tyttötyön kasvatuksellista puolta ei Paltamossakaan unohdettu jatkosodan aikana. Työilloissa tyttötyönjohtajat esimerkiksi pitivät pikkulotille puheita, joiden tavoitteena oli saada tytöt ymmärtämään ”isänmaan asia” entistä paremmin. Lisäksi tytöille pyrittiin selostamaan pikkulottien tehtävien tärkeyttä tuona historiallisena hetkenä. Vuonna 1943 järjestettiin kaikille Paltamon tyttöosastoille myös yhteinen neuvontatilaisuus, jossa luennoi Kainuun piirin tyttötyönjohtaja Iida Heikkinen. Tampereen kaltaista vapaa-ajan pikkulottatoiminnan suurta kasvua ei Paltamossa jatkosodan aikana koettu, mutta ei tämänkaltainen toiminta toisaalta vähentynytäkään. Juhlia ja retkiä järjestettiin entiseen malliin muutaman kerran vuodessa. Liikuntamerkkejäkin suoritettiin toimintakertomusten perusteella lähes kaikissa Paltamon tyttöosastoissa. Joissakin kylissä tytöt pelasivat kesäisin lisäksi pesäpalloa. Paltaniemellä harjoitettiin myös koripalloa, resurssisyistä tosin vain teoreettisesti. Mieslahdella ja Kiehimässä taas puolestaan oli yhä voimissaan jo aikaisemmin 30-luvulla perustetut voimistelujoukkueet.³⁰¹

Haastateltavien muistoissa jatkosota oli pääosin työpainotteinen vapaamuotoisen toiminnan edustaessa sivuroolia. Tampereeseen verrattuna Paltamon pikkulottien kasvatuksellinen järjestötoiminta olikin vuosikertomuksien perusteella määrällisesti huomattavasti vähäisempää. Ero selittyy mielestäni ensinnäkin Paltamon elinkeinojakauman kautta. Pitkittynyt sota lisäsi kotirintaman töitä erityisesti maaseudulla, jossa naisten ja lasten tuli ottaa täysi vastuu maatilan töistä. Toisaalta myös käytännön lottatöiden määrä oli oletettavasti Paltamossa suurempi kuin Tampereella. Sotatoimi-alueen välittömän läheisyyden vuoksi Paltamossa nimittäin oleskeli jatkuvasti muonitettavia sotilaita. Esiintymisiäkin oli usein kun lepovuorossa olleille sotilaille järjestettiin viihdykettä.³⁰²

6.2.2. Tampereen ja Paltamon tyttöosastolaiset sota-ajan töissä

”Me täällä kotirintamalla yritämme parhaamme kuka maatöissä, kuka lottatöissä jne palvella niitä, jotka lähtevät kaikkensa rajoille antamaan.”³⁰³

Tampereen tyttöosaston toiminnasta lottien apuna jatkosodassa on jäänyt suhteellisen vähän merkintöjä virallisiin lähteisiin. *Pikkulotta*-lehti on kuitenkin kesällä 1941 haastatellut osaston vanhimmaksi nimitettyä Birgitta Braskia, joka kyseisessä artikkelissa kertoo Tampereen pikkulottien jatkosodan hyökkäysvaiheen aikaisista töistä. Braskin mukaan tamperelaisista pikkulotista oli tuolloin kaupungissa noin kolmasosa, loppujen ollessa maalla. Kaupungissa olleista

³⁰¹ Paltamon tyttöosastojen toimintakertomukset 1940–43, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

³⁰² Paltamon entisten pikkulottien haastattelut.

³⁰³ Kirsti Kanniston päiväkirjan aloitussivu 3.8.1941, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

pikkulotista suurin osa työskenteli artikkelin kirjoitushetkellä muonitustöissä, jossa tyttöjen tehtäviin kuului muun muassa velliin keittäminen, ruoan jakaminen, leivän leikkaus, voinappien tekeminen ja astioiden pesu. Osa tytöistä oli myös läheteinä lottakansliassa. Muutaman pikkulotan Brask oli määrännyt läheteiksi sotasairaalaankin, missä nämä oli kuitenkin katsottu liian nuoriksi. Maalla oleskelleet pikkulotat eivät Braskin mukaan myöskään laiskotelleet, vaan osallistuivat maatilojen töihin ja ottivat vapaa-aikansa tuomissa rajoissa osaa lottatyöhön kyseisillä paikkakunnilla.³⁰⁴

Myös jatkosodan myöhempinä vuosina tamperelaisten pikkulottien tehtävät näyttävät olleen edellä mainitun kaltaisia, joskin koulu asetti toiminnalle omat rajoituksensa. Kesällä 1942 tytöt saivat lisäksi vielä yhden uuden tehtävän, kun heidän hoidettavakseen annettiin Messukylän lottakahvilan kasvimaan hoito. Tuota neljän hehtaarin kokoista viljelysmaata hoiti koko kesän ajan viisi tyttöosastolaista. *Pikkulotta*-lehdessä julkaistun kirjoituksen mukaan tytöt hoitivat viljelmiä innokkaasti sateesta ja tuulesta välittämättä. Lopputulos olikin lopulta hyvä, eikä lottakahvilalta tyttöjen ahkeran työn vuoksi puuttunut seuraavana vuonna ”perunat eikä muutkaan juurikasvit”.³⁰⁵

Muiden tehtäviensä ohella tamperelaiset pikkulotat auttoivat vähävaraisia ja sodassa kärsineitä perheitä keräyksin ja lahjoituksin. Rintamalla olleita miehiäkään ei unohdettu, vaan heille lähetettiin piristykseksi kirjeitä sekä joulupaketteja. Myös juhlia järjestettiin hyväntekeväisyystarkoituksessa. Vuonna 1943 Tampereen pikkulotat osallistuivat omien juhlien ohella Asevelinaisten sotaorvoille järjestämään joulujuhlaan esittämällä siellä ohjelmaa. Tytöt ottivat lisäksi osaa erilaisiin keräyksiin ja talkoisiin. Muun muassa ”Kirkkoja Karjalaan” -keräykselle lahjoitettiin 2150 markkaa³⁰⁶ vuonna 1942.³⁰⁷

Tampereen pikkulottien suorittamista työtuntimääristä on tarkkaa tietoa ainoastaan vuoden 1941 hyökkäysvaiheen osalta. Tuolloin tytöt työskentelivät keskimäärin 35 tuntia viikossa. Muissa vuosikertomuksissa tyttöjen vain sanotaan tehneen hyvin pitkiä työpäiviä lottien apuna.³⁰⁸ Ja pitkiä nuo työpäivät olivatkin. Eräässä päiväkirjamerkinnässä Kirsti Kannisto nimittäin toteaa tehneensä jälleen 13 tuntisen vuoron muonituspaikallaan ja kertoo tämän jälkeen menneensä vielä pikkulottien omaan kokoontumiseen.³⁰⁹

³⁰⁴ *Pikkulotta*-lehti 6/1941 ”Tampereen kaupungin pikkulottia haastatellaan”.

³⁰⁵ *Pikkulotta*-lehti 5/1943 ”Terveiset Tampereelta”.

³⁰⁶ Silloisen valuutta-arvon mukainen 1000mk vastaa noin 190€:a. Pohls 2009, 278.

³⁰⁷ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1941–1943, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³⁰⁸ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1941–1943, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³⁰⁹ Kirsti Kanniston päiväkirja 21.11.1941, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto.

Pikkulotat tekivät Paltamossa jatkosodan aikana samankaltaisia töitä kuin tamperelaiset. Kummallakaan paikkakunnalla työtehtävien ei voida myöskään katsoa eronneen paljoa talvisodan aikaisista. Tytöt toimivat aikuisten lottien rinnalla esimerkiksi muonituksessa, ilmavalvonnassa, puhelinkeskuksissa ja lentokentällä³¹⁰. Viestijaoston apuna tyttöosastolaiset toimivat eräänlaisina pikalähetteinä. Kiehimässä tyttöjen monivuotisena tehtävänä oli lisäksi sankarihautojen hoitaminen.³¹¹ Päivät olivat myös Paltamossa isoimpien tyttöjen kohdalla varsin pitkiä: Maiju Jokelaisen mukaan aamukuudesta iltayhdeksään kestänyt työvuoro ei ollut harvinainen poikkeus. Lea Kurkinenkin kertoi päivän urakan alkaneen aamupalalla, jonka jälkeen valmistettiin vielä kaksi lämmintä ateriala. Muonitettavien evakkojunien myöhästyessä paikalla saatettiin jopa joutua yöpymään.³¹²

Kuten talvisodassa, niin myös jatkosodan aikana Paltamon pikkulotat työskentelivät pääosin maataloustöiden parissa, joiden arvostusta tyttötyönjohtajat pyrkivät nostamaan. Kiehimän pikkulotat olivat esimerkiksi kesällä 1941 retkellä Oulujärven rannalla, jossa osaston johtaja Terttu Puolanne luennoi pikkulottien tärkeistä tehtävistä uuden sodan syyttyä. Tytöt myös laativat retkellä omalle osastolleen tunnuslauseen, josta on hyvin havaittavissa Lotta Svärd -järjestön ajama tavoite maataloustöiden kiinnostavuuden lisäämisestä. Lause kuului: Iloisella ja reippaalla mielellä suoritettu työ on työtä Isänmaan hyväksi, suoritettiinpa se sitten kotona tai isojen lottien apuna.”³¹³

Paltamossa otettiin jatkosodan aikana osaa useisiin valtakunnallisiin talkoo- ja keräyskilpailuihin³¹⁴. Talkoomerkkien saavuttamiseen vaadittiin keräystoiminnan lisäksi maataloustyötä,³¹⁵ joten vuosikertomuksien mukaan talkoot lisäsivät osaltaan Paltamon tyttöosastolaisten kiinnostusta kotona tehtyä kohtaan. Myös keräystoiminta oli tuloksellista. Vuoden 1942 talkoissa paltamolaiset pikkulotat muun muassa keräsivät erilaisia hyötytavaroita, kuten apurehua, jätepuuta, marjoja ja metalliromua, yhteensä 30 822 markan arvosta. Tämän lisäksi he vielä auttoivat paikallisosaston keräys- ja kansliajaostoa muun muassa rintamamiesten joulupakettien sekä lumppujen ja kumin keräämisessä.³¹⁶ Tytöt ottivat talkootyöt vakavasti, kuten seuraavasta *Pikkulotta*-lehteen syksyllä 1944 lähetetystä kirjeestä huomaa. Kaksi paltamolaista pikkulottaa kertovat siinä nimimerkeillä ”Hissu” ja ”Pellavapää” kesän aikana suorittamistaan töistä:

³¹⁰ Paltamon lentokenttä toimi kaukolentopartioiden tukikohtana. Jatkosodan pikkujättiläinen 2005, 401, 418–419.

³¹¹ Paltamon tyttöosastojen toimintakertomukset 1940–43, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941 ja yhteenveto Paltamon pikkulottien kesätoiminnasta, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

³¹² Lea Kurkisen ja Maiju Jokelaisen haastattelut.

³¹³ Kiehimän tyttöosaston toimintakertomus 1941, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³¹⁴ Nuorille järjestettiin jatkosodan aikana useita valtakunnallisia talkoo- ja keräyskilpailuja. Talkoomerkkien tarkoituksena oli lisätä nuorten innostusta kilpailun kautta. Lukkarinen 1981, 272.

³¹⁵ Lukkarinen 1981, 272.

³¹⁶ Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1943, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Yhteenveto Paltamon pikkulottien kesätoiminnasta, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

”Olemme paiskineet heinä läjään aika tavalla, niinkuin nuoren talkoolaisen tuleekin. Niinpä meidän rinnassa jo onkin hopeinen talkoosarka. Kullattuunkin on jo pisteitä aika tavalla. Olemme myös paiskineet viisi mottia halkoja. Kylläpä siinä täytyi rehkä, ennenkuin motti saatiin, mutta niinhän sitä sanotaan, että voima se on, joka jyllää.”³¹⁷

Sodista kärsivää Suomea autettiin siis Paltamossa jatkosodan aikana monien keräysten avulla. Jatkosodan pitkittyessä Paltamon muussa avustustoiminnassa oli kuitenkin huomattavissa muutoksia. Talvisodan ja välirauhan aikana Paltamon pikkulotat keskittyivät ennen kaikkea köyhien naapuripitäjien auttamiseen, mutta jatkosodan seurauksena tyttöosastot ryhtyivät, Tampereesta poiketen, keskittämään toimintaansa myös oman tyttöosaston jäsenten taloudelliseen tukemiseen. Tähän on luultavasti olemassa yksinkertainen syy: jälleenrakennus oli Kuhmossa ja Suomussalmella päässyt tuolloin jo hyvään alkuun, joten köyhässä kunnassa nähtiin tarpeelliseksi auttaa oman tyttöosaston jäseniäkin. Joissakin tyttöosastoissa sai esimerkiksi viedä työilloissa valmistetut vaatteet mukanaan kotiin.³¹⁸

6.2.3. Työvoimapulan vaikutukset pikkulottatoimintaan

Työvoimapulan kiristymisen vuoksi työvelvollisuuslaki³¹⁹ ulotettiin jatkosodan aikana koskemaan kaikkia yli 15-vuotiaita, joiden tuli kesäloman ajan työskennellä jossakin väestön toimeentuloa kehittävässä toimessa. Osa pikkulotista suoritti työvelvollisuutensa lottatyössä. Sodan loppuvaiheessa tyttöjen komennukset lisääntyivät, sillä lottatyövoimasta oli valtava pula. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen käynnistyttyä kesällä 1944, tyttöjen jopa sotatoimialueelle sijoittuneet lottakomennukset hyväksyttiin jo lähes poikkeuksetta.³²⁰

Lukkarisen mukaan yleisin tapa suorittaa työvelvollisuus oli osallistuminen maataloustöihin.³²¹ Tämän vuoksi ei ole mielestäni kummallista, ettei Paltamon pikkulottien vuosikertomuksissa ole mainintoja työvelvollisuuden suorittamisesta lottatyössä. Sen sijaan ihmettelen sitä, ettei Tampereen kohdalta löytynyt mainintaa suoritetuista lottakomennuksista. Osaltaan tätä selittää tietenkin komennusten sijoittuminen erityisesti viimeisen sotavuoden ajalle, josta ei järjestön lakkauttamisen vuoksi ehditty laatia toimintakertomuksia. SKS:n muistelmien perusteella Tampereen pikkulotat suorittivat työvelvollisuutensa yleensä maaseudulla sukulaisten tai tuttavien tiloilla. Tyttöosaston johto näyttää kuitenkin tarvittaessa järjestäneen jäsenilleen työvelvollisuuspaikan, mutta varsinaisen

³¹⁷ Pikkulotta-lehti 9/1944 ”Marketta-tädin palstan kirjeosio”.

³¹⁸ Paltamon tyttöosastojen toimintakertomukset 1940–43, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

³¹⁹ Voimaan vuoden 1943 alusta. Tätä ennen työtyttöinä toimiin vapaaehtoisesti.

³²⁰ Lukkarinen 1981, 275.

³²¹ Lukkarinen 1981, 275.

lottatyön sijaan nekin suoritettiin lähteiden perusteella yleishyödyllisissä tehtävissä. Esimerkiksi kesällä 1943 kuuden tamperelaiselle pikkulotalle annettiin tehtäväksi lottakahvilan viljelyksistä huolehtiminen.³²²

Samana kesänä Tampereen tyttöosasto järjesti kymmenelle jäsenelleen myös työleirin eräällä maatilalla Toijalassa. Sijoituspaikka ei tosin ollut odotuksia vastaava, sillä tyttöyönjohtaja Rihtniemi esittää paikallisosaston johtokunnalle osoitetussa kirjeessä toiveen, että jatkossa leirien olosuhteita pyrittäisiin parantamaan. Toijalan työleirillä jouduttiin Rihtniemen mukaan tekemään työtä kovassakin sateessa, eikä luvattuja työvaatteita toimitettu.³²³ Tyttöjen keskuudessa sattui myös monia sairastumisia:

*”Niistä mainittakoon äkilliset umpisuolentulehdukset, jotka vaativat sairaalahoitonsa, mutta eivät kuitenkaan johtaneet leikkaukseen. Lisäksi ilmeni sidekalvontulehduksia. Jokainen heistä sairastui kiusalliseen syyhyävään ihottumaan, joka ilmeni käsissä ja jaloissa erisuuruisina vesikkeloina, joitten rikkoutuessa tuntui kirvelyä. Yhteisenä vaivana esiintyi särkyä ranteissa ja sormissa johtuen kylmästä pesuvedestä, joka varsinkin kesän loppupuolella oli aivan jääkylmää.”*³²⁴

Kesällä 1944 pikkulottia tarvittiin jälleen kotirintaman maanpuolustustöihin, sillä Neuvostoliiton suurhyökkäyksen seurauksena lottatyövoimasta oli pula. Heinäkuuhun mennessä työkomennus oli annettu jokaiselle ”vapaalle” lotalle, joten tyttöosastolaiset joutuivat ottamaan yhä suurempaa vastuuta kotirintaman töistä.³²⁵

Näin tapahtui epäilemättä myös Tampereella ja Paltamossa. Vuoden 1944 osalta on laadittu Tampereen VL:n tyttöosastossa vuosikertomus, jonka mukaan osaston pikkulotat eivät kuitenkaan olisi osallistuneet lainkaan maanpuolustustehtäviin suurhyökkäyksen aikana. Kesällä tytöt sen sijaan olivat käyneet retkellä Viikinsaarella, jossa sitten oli leikitty ja laulettu. Tämän lisäksi ohjelmaan oli toimintakertomuksen mukaan kuulunut syksymmällä pesäpallon pelaaminen kaksi kertaa viikossa. Kokouksissa käsitellyiksi aihealueiksi mainittiin pikkulottatoiminnan historia ja oikeanlainen käyttäytyminen. Ainoana ”työnä” mainittiin Kansanavun vaatekeräykseen osallistuminen syksyllä 1944.³²⁶ Pidän kuitenkin epätodennäköisenä, ettei VL:n tyttöosasto olisi todellisuudessa ottanut ollenkaan osaa maanpuolustuksellisiin tehtäviin suurhyökkäyksen aikana. Erityisen mielenkiintoiseksi toimintakertomuksen tekee sen laatimisajankohta (17.11.1944).

³²² Koulun oppilaiden muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, SKS Kansanrunousarkisto; Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1941–1943, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³²³ Kirje paikallisosaston johtokunnalle (20.3.1944), C 839, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³²⁴ Kirje paikallisosaston johtokunnalle (20.3.1944), C 839, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³²⁵ Nevala 2007, 141; Lukkarinen 1981, 293.

³²⁶ VL:n tyttöosaston vuosikertomus 1944, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

Ensinnäkin toimintakertomukset laadittiin normaalisti vasta seuraavan vuoden puolella, joten jo kirjaamispäivästä voi epäillä taustalla olleen epätavallisempia syitä. Lotta Svärdin keskusjohtokunta oli myös muutama päivä aikaisemmin lähettänyt paikallisosastoille hyväksyttäväksi uuden sääntöehdotuksen, jossa ei enää ollut mitään viittauksia suojeluskuntaan tai maanpuolustustyöhön. Uusien sääntöjen mukaan Lotta Svärdin tarkoituksena oli avun antaminen ”[...] yleishyödyllisten tai hyväntekeväisten tehtävien toteuttamiseen sekä terveydellisten vaarojen torjumiseen sekä sosiaalisten olojen paranemiseen yleensä.”³²⁷ Ei ole vaikeaa huomata vuosikertomuksen antavan kuvan juuri tämän tyyppisestä toiminnasta. Pidänkin mahdollisena, että VL:n tyttötyönjohtaja Hilka Mäkinen on laatinut selonteon silmällä pitäen mahdollista ”tupatarkastusta”³²⁸, eikä siten sen kautta voi muodostaa totuudenmukaista kuvaa tamperelaisten pikkulottien toiminnasta Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana.

6.2.4. Maanpuolustusta soppakauha kädessä

*”Nykyisenä ajankohtana näemme, että maanpuolustuskasvatuksella on entistä oikeutetumpi asema tyttöjenkin kasvatustyössä. Heistä on kasvatettava henkisesti valppaita ja palvelemiskykyisiä. Tätä kasvatustyötä tahdomme tehdä siinä vakavassa, rakentavassa ja jalossa hengessä, millä kansamme on äsken kuluneen koettelemuksen ajan kestänyt.”*³²⁹

Näin tiivistä Fanni Luukkonen Lotta Svärdin tulevaisuuden tavoitteet *Aamulehdelle* huhtikuussa 1940 antamassaan haastattelussa. Talvisodan seurauksena pikkulottien toiminta saikin myös Tampereella ja Paltamossa militaristisia piirteitä, kun sotaan valmistavien taitojen harjoittaminen tuli tiiviimmin ohjelmistoon. Kuten aikuiset lotat, niin myös tyttöosastot harjoittivat maanpuolustusta sukupuolen tuomissa rajoissa. Varsinaisesti sotilaallisina ei Tampereen ja Paltamon tyttöosastoja kuitenkaan voida mielestäni pitää. Toisin kuin aikuisjärjestöllä, toiminnan kasvatuksellinen tehtävä nimittäin säilyi edelleen tiiviinä maanpuolustuskasvatuksen rinnalla.

Vuoden 1941 tyttötyön työsuunnitelmassa keskusjohtokunta toteaa sodalla olleen huomattavat vaikutukset toiminnan paikalliseen järjestäytymiseen: se laajensi pikkulottien jäsenpohjaa ja selvensi päämääriä. Muutos on keskusjohtokunnan mielestä ollut mahdollisesti jopa liian jyrkkä, sillä suunnitelman ensimmäinen tavoite nostaa selkeästi kasvatuksen pikkulottatoiminnan pääasialliseksi tehtäväksi: ”[t]yttötyössä on tärkeintä maanpuolustuksen hengessä tehtävä kasvatustyö, vaikka emme saakaan unohtaa antaa tytöille maanpuolustuksessa tarvittavia

³²⁷ Lukkarinen 1981, 305.

³²⁸ Järjestön lakkauttamisuuhka sai jäsenissä aikaan pelkoa. Kauhua herätti erityisesti se, ettei tiedetty millaiset rangaistukset Lotta Svärdiin tai sen nuorisjärjestöihin kuuluneita odotti. Kirves 2008, 133.

³²⁹ Aamulehti 28.4.1940 ”Pikkulotat suorittaneet suuriarvoisen työn sodan aikana”.

välttämättömiä tietoja ja taitoja.”³³⁰ Asemasodan aikana vapaa-ajan pikkulottatoiminta kasvoikin Tampereella suorastaan räjähdysmäisesti. Tähän vaikutti luultavasti osaltaan paikkakunnan maantieteellinen sijainti, mutta taustalla oli mahdollisesti myös yleinen huoli sota-ajan henkisestä rasittavuudesta. Vapaamuotoinen toiminta tarjosi tytöille työn ohella muuta ajateltavaa, annettiinhan rintamalla oleskelleille sotilaille ja lotillekin mahdollisuus muun muassa kirjeopiskeluun. Paltamossa toiminta puolestaan säilytti työpainotteisuuden läpi jatkosodan. Tämä kuitenkin johtui mielestäni ennen kaikkea maataloustöistä. Yleisesti ottaen pikkulottien työtehtävät olivat nähdäkseni niin Tampereella kuin Paltamossa asemasodan aikana useammin yleishyödyllisiä kuin puhtaasti maanpuolustuksellisia.

Sodan uhkaavuuden lisääntyessä toiminnan luonteessa tapahtui tosin jälleen suunnanmuutos. Vuodeksi 1944 laaditussa työsuunnitelmassa keskusjohtokunta nimeää yhdeksi päätavoitteekseen tyttöjen auttamistahdon ohjaamisen ja käytännöllisten taitojen lisäämisen. Sotilaspoikien kanssa päätetään myös järjestää yhteinen maanpuolustuspäivä.³³¹ Tampereen ja Paltamon vuoden 1944 toiminnasta ei ole tietoa, mutta en koe syytä olettaa, etteikö se olisi noudattanut yleistä kehityssuuntaa. Militarististen tavoitteiden määrä näyttää siten nousevan ja laskevan pääosin yhteiskunnallisen tilanteen mukaan: uhan lisääntyessä maanpuolustuksellisten taitojen merkitys korostuu, kun taas muuten pidetään tärkeimpänä kasvatuksellisia tavoitteita.

6.2.5. Jäsenmäärän kehitys ja sen vaikutukset toimintaan

Valtakunnallisesti pikkulottien jäsenmäärä kasvoi vuoden 1941 aikana 40 prosenttia. Tämän jälkeen jäsenmäärän vuosittainen lisääntyminen vakiintui 10 prosentin tietämille.³³² Tampereella kasvu oli vahvaa vuodesta 1940 aina toiminnan päättymiseen asti, kuten seuraavan sivun taulukosta voi havaita. Lisäystä vuoden 1941 jäsenmäärään oli noin 150 prosenttia. Tampereen poikkeuksellisen suuren lisäyksen taustalla on toki osittain se, että vuonna 1942 tyttöosaston alaikäraja laskettiin 13-vuodesta 8-vuoteen.³³³

Tampereen tyttötyöntekijät tekivät vuonna 1942 päätöksen tyttöosaston jakamisesta kolmeen ryhmään. Vuoden lopussa pikkulottia oli Tampereella yhteensä 352, joten jako oli tyttöjen lisääntyneen määrän vuoksi tarpeellinen. Myös alennettu ikäraja asetti omat vaatimuksensa. Jako tehtiin iän mukaan: nuorimpaan ryhmään kuuluivat 8–12-vuotiaat, keskimmäiseen 13–14-vuotiaat

³³⁰ Tyttötyön työsuunnitelma vuodelle 1941, A 10, keskusjohtokunnan kansiot, LS kokoelma, KA.

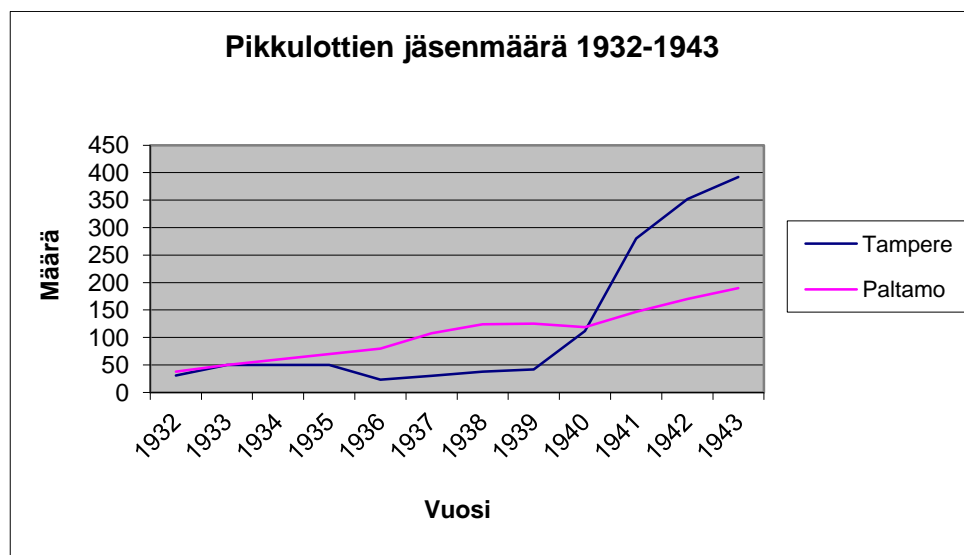
³³¹ Tyttötyön työsuunnitelma vuodelle 1944, A 10, keskusjohtokunnan kansiot, LS kokoelma, KA.

³³² Lukkarinen 1981, 268–269.

³³³ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1940–43, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

ja vanhimpien ryhmä koostui 15–17-vuotiaista. Seuraavana vuonna nuorimpien ryhmä jaettiin vielä kahteen osaan: Tuulentyttöihin ja Pilventyttöihin. Jokaiselle ryhmälle määrättiin oma johtaja nuorisotyöhön osallistuneiden lottien keskuudesta. Tampereen tyttöyönjohtajana pitkään toimineesta Pirkko Rihtniemestä tuli tämän johdosta ”tyttöyönjohtajien johtaja”.³³⁴

Taulukko 2.

Lähde: Paltamon ja Tampereen pikkulottien vuosikertomukset.

Paltamossa ei jäsenmäärä lähtenyt muun Suomen tapaan lisääntymään heti talvisodan jälkeen, vaan kasvu alkoi vasta jatkosodan seurauksena. Vuosien 1941–1943 aikana Paltamon tyttöosastoon liittyi noin 100 uutta tyttöä. Prosentuaalinen kasvu noudatti valtakunnallista kaavaa: jatkosodan ensimmäisenä vuotena tyttöosaston jäsenmäärä kasvoi hieman yli 40 %:a hidastuen tämän jälkeen selvästi. Myös Paltamossa muutoksella oli vaikutusta toiminnan sisällölliselle järjestäytymiselle. Enimmillään tytöt olivat jakautuneet jopa yhdeksään kyläosastoon.³³⁵

Viimeisen toimintavuoden 1944 alussa Paltamossa oli pikkulottia 190 ja Tampereen vastaava luku oli 392. Ennen talvisotaa Tampereen tyttöosastossa oli jäseniä ainoastaan 42, kun taas Paltamossa tyttöjä oli 119.³³⁶ Tampereen jäsenmäärän radikaalia muutosta ei voida selittää ainoastaan ikärajan alenemisella, vaan taustalla on oltava muitakin tekijöitä. Talvisodan jälkeistä jäsenmäärän kasvua

³³⁴ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1942–43, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³³⁵ Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941 ja tilastotieto vuodelta 1942, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1943, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³³⁶ Tampereen tyttöosaston vuosikertomukset 1939–1943, C 840 b, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomukset 1939–43, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosaston toimintakertomus 1941, B 95, Kainuun piirin asiakirjoja, LS kokoelma, KA.

käsitellessäni toin jo esille oletukseni pikkulottatoiminnan imagollisen muutoksen vaikutuksesta paikkakunnan tyttötyön suosion lisääntymisessä. Jäsenkehityksen kokonaiskuvaa tarkastellessa oletukseni vain vahvistui: tamperelaisten pikkulottien määrä pysyi lähes samana koko 30-luvun, mutta pian talvisodan jälkeen tapahtui räjähdysmäinen kasvu. Muutos sijoittuu juuri siihen aikaan, jolloin Seilan mukaan Lotta Svärd -järjestö lisäsi kiinnostustaan vasemmistopiireissä,³³⁷ eikä tätä voida mielestäni pitää pelkkänä sattumana. Paltamossa jäsenkehitys noudatti toisenlaista kaavaa. Pikkulottatoiminta oli suosittua heti perustamisesta lähtien, kuten Nevalan mukaan maaseudulle oli tyypillistä.³³⁸ Sota-aika lisäsi toiminnan suosiota Paltamossakin, mutta ei samassa mittakaavassa kuin Tampereella. Suhteellisen tasainen kehitys todentaa mielestäni sitä, ettei toiminta kohdannut paikkakunnalla missään vaiheessa suurta vastustusta.

6.2.6. Kurinpito-ongelmien lisääntyminen

Kurinpito-ongelmat lisääntyivät Lotta Svärd -järjestössä jatkosodan aikana. Lottien suuren kysynnän vuoksi kaikkia uusia jäseniä ei ehditty kouluttamaan kovinkaan perusteellisesti, eikä koeaikaa usein pystytty noudattamaan. Täten voisi olettaa, että toimintaan liittyi mukaan sellaisia naisia, jotka eivät omaksuneet järjestön arvoja ja sääntöjä. Talvi- ja jatkosodan aikana erotetuista tai eroamaan kehotetuista lotista 92 %:a olikin liittynyt järjestöön vasta sotien sytyttyä. Myös poikkeuksellisen rankat olot, joissa varsinkin komennuksella olleet lotat joutuivat viettämään pitkiä aikoja, saattoivat aiheuttaa välinpitämättömyyttä sääntöjä kohtaan. Komennuksella olleista lotista erotettiin tai kehoitettiin eroamaan 0,38 %:a. Näiden lisäksi annettiin pienemmistä rikkomuksista esimerkiksi varoituksia, ylimääräisiä työvuoroja tai iltalomakieltoja. Lievemmistä rangaistuksista³³⁹ ei ole tarkkaa tilastointia, joten ei voida tietää kuinka paljon kurinpito-ongelmia todellisuudessa oli sota-aikana. Lukkarisen mukaan kyseessä oli kuitenkin, lisääntyneistä ongelmista huolimatta, marginaalinen ilmiö.³⁴⁰

Tampereen ja Paltamon paikallisosastojen kurinpitoa koskevien asiakirjojen mukaan tavallinen syy erottamiseen oli rauhan aikana esimerkiksi toistuva poissaolo kokouksista, kun taas sota-ajalta löytyy paljon vakavampia syitä. Ongelmat lisääntyivät ja niitä oli erityisesti rintamalottien kanssa: luvatonta oleskelua sotilaiden seurassa tai muuta sopimatonta käytöstä, kuten ruoan varastelua. Paltamon pikkulotista en havainnut yhtään mainintaa kurinpitopöytäkirjoissa, ja Tampereen

³³⁷ Seila 1972, 197.

³³⁸ Nevala 2003, 347.

³³⁹ Lottatyttöjen johtajille-lehti 3/1944: pikkulotille oli lisäksi omia rangaistuksia, kuten kuntoisuusmerkin poistaminen tai osallistumiskielto johonkin hauskaa tapahtumaan.

³⁴⁰ Olsson 2005, 150–161; Lukkarinen 1981, 221–222.

osaltakin vain yhden tytön erottamisesta löytyy merkintä. Kyseinen pikkulotta oli huonolla käytöksellään aiheuttanut jo aikaisemmin huolta tyttötyönohjaajille, mutta varsinainen syy järjestöstä erottamiseen vuonna 1943 oli tottelematon ja huono käytös sekä toimistotarvikkeiden varastaminen. Tytön tarkoituksena oli väärentää itselleen paikallisosaston johtokunnan myöntämä lupa matkustaa rintamalle lottatyöhön. Mitä luultavammin kurinpito-ongelmat lisääntyivät todellisuudessa sota-aikana myös tyttöosastoissa, sillä tamperelaisten ja paltamolaisten pikkulottien määrä kasvoi kyseisenä aikana runsaasti. Tämän puolesta puhuu esimerkiksi Tampereen tyttötyöntekijöiden päätös perustaa vuonna 1944 erillisryhmä niille tytöille, jotka olivat jääneet pois kokouksista ilmoittamatta.³⁴¹

6.3. Toiminnan päättyminen

Suojeluskuntaliikkeen kohtaloksi muodostui Suomen ja Neuvostoliiton välille syyskuussa 1944 solmitun rauhansopimuksen 21. pykälä, jonka mukaan:

”Suomi sitoutuu heti hajoittamaan kaikki sen alueella toimivat hitleriläismieliset (fascisminluontoiset) järjestöt, jotka harjoittavat Yhdistyneille Kansakunnille ja erityisesti Neuvostoliitolle vihamielistä propagandaa, sekä vastaisuudessa olemaan sallimatta tämäntapaisten järjestöjen olemassaoloa.”³⁴²

Lopullinen päätös suojeluskuntien lakkauttamisesta annettiin lokakuun lopussa,³⁴³ mutta vielä tässä vaiheessa määräys ei koskenut Lotta Svärd -järjestöä, joka jatkoi taistelua olemassaolostaan. Tämän niin kutsutun kaksoisstrategisen kauden aikana varauduttiin pahimman varalle, mutta toisaalta tehtiin päätöksiä, joilla pyrittiin takaamaan järjestön toimintaedellytykset jatkossa. Sääntömuutoksen sisällöstä olenkin jo aikaisemmin kertonut. ”Pelastustoimet” eivät kuitenkaan auttaneet, sillä 23.11.1944 Lotta Svärd, ja samalla myös sen tyttöosastot, lakkautettiin valtioneuvoston päätöksellä. Toiminta päättyi ennen vuositilastojen laadintaa, joten tästä syystä ei tiedetä pikkulottien lopullista määrää. Viimeiset varmat lukemat ovat peräisin edelliseltä vuodelta. Yhteensä Lotta Svärdin tyttöosastoihin kuului tuolloin lähes 50 000 jäsentä.³⁴⁴

Uhka järjestön mahdollisesta lopettamisesta oli siis tiedossa aina välirauhan solmimisesta saakka.³⁴⁵ Paltamossa ei ole viitteitä omaisuuden jakamisesta ennen lakkauttamiskäskyä. Kaksi päivää tämän

³⁴¹ Kurinpitoa koskevat asiakirjat, C 837, tyttötyönohtajien kokouksen pöytäkirja (1.3.1944), C 839, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Kurinpitoa koskevat asiakirjat, C588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³⁴² Rauhansopimus. Lainaus Selén 2001, 515.

³⁴³ Selén 2001, 519.

³⁴⁴ Keskusjohtokunnan vuosikertomus 1943, A 11, LS keskusjohtokunta, LS kokoelma, KA; Pohls 2009, 397.

³⁴⁵ Lukkarinen 1981, 303.

jälkeen on tosin kirjattu eräs asiakirja, jossa tilintarkastajat myöntävät omasta puolestaan tilivapauden tyttötyöstä vastuussa olleille lotille. Kyseisessä paperissa ei kuitenkaan ole tarkempaa tietoa siitä, mihin Paltamon tyttöosaston rahat lopulta käytettiin. Tampereen tyttöosastossa sen sijaan varauduttiin järjestön lakkauttamiseen hyvissä ajoin. Yhdeksän päivää ennen lopullista määräystä, 14.11.1944, tyttötyönjohtajien kokouksessa päätettiin lahjoittaa suurin osa tyttöosaston varoista. Tampereen Aseveljien Naisosasto ry:lle siirrettiin sotaorpojen hyväksi käytettäväksi 9800 markkaa. Samaan tarkoitukseen lahjoitti VL:n tyttöosasto 300 markkaa. Osaston muu varallisuus, kuten kompassit, kartat, käsityövälineet, kirjat, leikkivälineet ja soittotarpeet, lahjoitettiin tyttötyössä mukana olleille lotille. Kaikesta toivosta toiminnan jatkumisen suhteen ei kuitenkaan oltu luovuttu. Tyttöosasto nimittäin päätti jättää tililleen mahdollisten tilapäismenojen varalta 415 markkaa. Myös VL:n tyttöosasto säilytti varoistaan 76 markkaa. Osa muusta varallisuudesta siirrettiin samalla seuraavan vuoden inventaarioon.³⁴⁶

Haastattelemani paltamolaiset pikkulotat kertoivat järjestön lakkauttamisen tuntuneen surulliselta ja epäoikeudenmukaiselta. Osa poltti itkien jäsenkirjat ja merkit, kun taas jotkut säilyttivät ne määräystä uhaten. Pelon tunnekin oli läsnä, yhtä oli vielä peloteltu linnatuomiolla. Järjestön arvojen mukaista elämää kuitenkin jatkettiin, vaikka ulkoisesti lottatoiminnasta tuli sanoutua irti. Monet liittyivät myöhemmin esimerkiksi marttoihin tai asevelisisariin.³⁴⁷ Sama päti luultavasti Suomen muihinkin pikkulottiin, kuten myös tamperelaisiin.

Paltamon pikkulottien sotakokemukset eivät loppuneet jatkosotaan, sillä tytöt joutuivat kokemaan lisäksi saksalaisten vetäytymisen³⁴⁸. Monet haastateltavista kertoivat muistavansa elävästi saksalaiset sotilaat, joiden kanssa käytiin ennen ”vihamielisyyksien” alkua jopa vaihtokauppaa elintarvikkeilla. Vetäytymisvaiheessa he kuitenkin räjäyttivät, etukäteen tosin ilmoittaen, siltoja tarkoituksenaan estää junien ja autojen kulkeminen. Enni Karjalainen muistelee saksalaisten räjäyttäneen Paltamossa myös puhelinyhteyksiä, olipa aikomuksena majoituspaikkana toimineen alakoulunkin polttaminen. Tämän oli samassa rakennuksessa asunut opettaja, pikkulottien entinen ohjaaja, kumminkin kyennyt estämään.³⁴⁹

Vaikka toimintansa päättäneen suojeluskuntaliikkeen jäsenistö rakentui viimeisinä vuosina laajemmasta sosiaalisesta pohjasta ja muutoinkin saavutti maanpuolustustyöllään työväestön kunnioitusta,

³⁴⁶ Tyttötyönjohtajien kokouksen pöytäkirja 14.11.1944, C 837, Tampereen LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA; Paltamon tyttöosastojen tilien tarkastuskuitti, C 588, Paltamon LS paikallisosasto, LS kokoelma, KA.

³⁴⁷ Paltamon entisten pikkulottien haastattelut.

³⁴⁸ Rauhasopimuksen ehtoihin kuului, että Suomi katkaisee suhteensa Saksaan ja ajaa maassa oleskelleet saksalaiset pois. Tämä johti niin kutsuttuun Lapin sotaan. Jatkosodan pikkujättiläinen 2005, 1124.

³⁴⁹ Paltamon entisten pikkulottien haastattelut ja Enni Karjalaisen kirjallinen kertomus saksalaisten vetäytymisestä.

niin Tampereen ja Paltamon vasemmistolehtien järjestön lakkauttamista käsittelevässä kirjoittelussa tämä ei näy. *Kansan Lehti* esimerkiksi muistelee 2.11.1944 julkaistussa pääkirjoituksessa työväestön ja suojeluskuntaliikkeen huonojen välien syitä todeten, ettei viimeisinä vuosina hieman parantuneista suhteista huolimatta järjestöön liittynyt kuin vain muutamia yksittäisiä työläisiä, sillä ”kansamme valtaosa on silti pohjaltaan rauhaa rakastavaa väkeä, joka ei harrasta askartelua aseiden parissa.” Suojeluskuntien lakkauttamisen todetaan vielä lopuksi poistavan yhden sisäpoliittisista kiistoista, joten tästä syystä ”sitä tervehditään työväen taholla tyydytyksellä.”³⁵⁰

Kun vertaa näitä kannanottoja vasemmistolehtien välirauhan aikaisiin kirjoituksiin, huomaa helposti suuren eron artikkeleiden sisällön luonteessa. Uskon kuitenkin syksyn 1944 kirjoittelun sisältävän liioittelua: poliittisesti vaaralliseksi tuomittuun järjestöön ei haluttu luoda mitään kytköksiä. Työväestön tosiasiallisen liittymisen puolesta puhuu mielestäni osaltaan myös *Kansan Lehdessä* julkaistu Tampereen suojeluskunnan ilmoitus³⁵¹, jossa se pyytää kaikkia jäseniään palauttamaan järjestölle kuuluvat aseet ja varusteet. Oletettavasti paikallisosasto ei nimittäin edes olisi julkaissut ilmoitusta, ellei katsonut lehden lukijakuntaan kuuluvaksi henkilöitä, joita asia koskee.

³⁵⁰ *Kansan Lehti* 2.11 ”Suojeluskuntain lakkauttaminen”.

³⁵¹ *Kansan Lehti* 4.11 ”Tampereen Suojeluskunnan tiedotus”.

7. Päätelmät

Tutkielmani yksi päämääristä on selvittää Lotta Svärdin nuorisotoiminnan eroja maaseudulla ja kaupungissa. Tampere edusti tässä vertailussa kaupunkia ja Paltamo maaseutua. Paikkakunnat erosivat toisistaan myös maantieteellisen sijaintinsa sekä poliittisen jakaumansa vuoksi. Tampere oli 1930–40-luvuilla sisämaan suurin kaupunki, jossa valtaosa asukkaista sai elantonsa teollisuudesta. Itärajan läheisyydessä sijainnut Paltamo taas oli maatalousvaltainen noin 7000 asukkaan kunta. Poliittinen kenttä erosi siten, että Tampereella vasemmistolla oli 60 prosentin kannatus ja Paltamossa vastaavasti suojeluskuntaliikkeeseen myönteisesti suhtautuneella maalaisliitolla. Tällä poliittisella jakaumalla oli mitä luultavammin oma vaikutuksensa siihen, että Paltamossa pikkulotta-toiminta oli alusta asti suosittua, kun taas Tampereella jäsenmäärä lähti huimaan nousuun vasta talvisodan jälkeen. Myös harrastemahdollisuuksien puute saattoi maaseudulla lisätä vasemmistolaisten perheiden tyttöjen kiinnostusta Lotta Svärdin tyttötyötä kohtaan jo 30-luvulla, ainakin Paltamon otantaluontoisesti suoritettu sosio-ekonomisen taustan tarkastelu antaa viitteitä tähän suuntaan.

Rauhan aikana suurimmat erot Tampereen ja Paltamon tyttötyössä näkyivät jäsenkehityksen ohella toiminnan järjestäytymispuolella. Tampereella ikäraja määräytyi korkeammaksi kilpailevan harrastemuodon eli partion vuoksi. Paltamon tyttöosaston ikärajassa taas tehtiin poikkeuksia päinvastaiseen suuntaan ja mitä luultavammin juuri päinvastaisesta syystä: muiden harrastusten vähäisyyden vuoksi mahdollisuus liittyä mukaan haluttiin tarjota kerralla ”koko perheelle”. Maantieteellisillä syillä oli myös oma vaikutuksensa alaosastojen määrään. Pitkien välimatkojen vuoksi Paltamossa oli enimmillään yhdeksän tyttöosastoa, kun Tampereella niitä oli vain kaksi.

Pikkulotta-toiminta oli osa laajempaa suojeluskuntaliikettä, jonka edustamien arvojen ja tavoitteiden heijastuminen tyttötyöhön oli yksi tutkielmani tarkastelunäkökulmista. Pääosin järjestön arvo maailma näyttääkin olleen olennainen osa tyttötyötä myös Tampereella ja Paltamossa: kasvatus tapahtui uskonnollis-isänmaallisessa hengessä ja tavoitteena oli kasvattaa pikkulotista ihanteelliset arvot omaavia valkoisen Suomen kansalaisia. Sosiaalisen sukupuolen näkökulmasta järjestöön tiukasti kuuluva militarismi ja siihen liittyvä systemaattinen ”sotilaallinen” valmennus taas on ongelmallisempi tapaus. Lotta Svärdin keino häivyttää sisäänrakennettua sotilaallisuutta ja sopeutua yhteiskunnan normeihin oli korostaa järjestön roolia ”maanpuolustuksen äitinä”, joka huolehti koko suojeluskuntaorganisaation aatteellisesta kasvatuksesta. Vaikka tämä painottui erityisesti tyttötyössä, niin paikkakuntakohtaisia poikkeuksia kuitenkin oli. Paltamon sijainti itärajan tuntumassa

olisikin hypoteesini mukaan voinut olla yksi syy järjestää yleisestä kehityskaavasta poiketen paikkakunnan erityistarpeet huomioon ottavaa maanpuolustuskoulutusta myös tytöille.

Rajan läheisyyden vaikutus ei kuitenkaan Paltamon tyttöosaston toimintamuodoissa juurikaan näkynyt ennen talvisotaa. Itse asiassa jaosto-opetus ja muu käytännön hyötyyn tähtäävä ohjaus kuten, väestönsuojelu, olivat paremmin organisoituja sisämaassa sijaitsevalla Tampereella. Tämän uskon selittyvän hyvin pitkälti sillä, että Tampereella ryhdyttiin järjestämään tyttötyötä lottatyön suuntaviivojen mukaisesti. Edellä mainitun kaltainen opetus kuului olennaisena osana aikuisten lottien toimintaan, joten tätä kautta siitä tuli oletettavasti osa tyttötyötäkin. Paltamossa Lotta Svärdin nuorisotyö sen sijaan suunniteltiin partiotoiminnan kaltaiseksi. Sisällissodan taistelut konkreettisesti kokeneilla tamperelaisilla saattoi tosin lisäksi olla selkeämmin mielessä myös sota-ajan kotirintamalta vaatimat taidot. Tampereen ja Paltamon tyttötyön sisällöllisten eroavaisuuksien voikin katsoa selittyvän pääosin paikkakunnan historiallisilla kokemuksilla sekä Lotta Svärd paikallisosastojen strategisilla päätöksillä. Sen sijaan maaseutu-kaupunki jaottelulla tai maantieteellisellä sijainnilla ei tähän puoleen näyttänyt olleen vaikutusta.

Maanpuolustuskasvatus ei kuitenkaan tässä vaiheessa edes Tampereella ollut kovin suuressa asemassa, vaan toiminta oli molemmilla paikkakunnilla kasvatuksellista roolia korostavaa: tytöt kokoontuivat työiltoihin, urheilivat, sekä järjestivät juhlia, myyjäisiä, retkiä ja muuta vapaa-ajan toimintaa. Paltamon pikkulottatoiminta ei tosin ollut yhtä monipuolista kuin Tampereella johtuen mitä luultavammin, ainakin osaltaan, Kainuun köyhyydestä. Paltamolaiset pikkulotat eivät lähteiden perusteella maksaneet jäsenmaksua, joten tyttöosastolla oli käytettävissä vähemmän varoja toimintaansa. Osa näistä rahoista käytettiin vieläpä köyhimpien pikkulottien tukemiseen. Jakautuminen useisiin kyläosastoihin vähensi oletettavasti sekin resursseja. Myös leirien ja kurssien järjestäminen olisi ollut maksullista toimintaa, joten niiden puuttuminen Paltamon osalta selittyy osittain paikkakunnan köyhyydellä. Leirien puuttumisen yhtenä tausta-tekijänä saattoi olla lisäksi kesän maataloustyöt.

Jos rauhan aikana pikkulottatoiminnan erot maaseudulla ja kaupungissa liittyivät lähinnä sisäiseen järjestäytymiseen, jäsenmäärän kehitykseen ja toimintamuotojen määrään, niin sota-aikana eroavaisuudet korostuivat uudella tavalla. Pitkittyneen jatkosodan aikana naisten ja lapsien työmäärä lisääntyi erityisesti maaseudulla, joten tällä oli oma vaikutuksensa myös tyttöosastoiden järjestötoimintaan. Paltamossakin pikkulottien omien kokoontumisten määrä laski kyseisenä aikana huomattavasti tyttöjen ahertaessa maataloustöissä, joko omalla tai naapurin tilalla.

Sota-aika muutti muutenkin tyttötyön sisältöä radikaalisti. Rauhan aikana pikkulottatoiminta oli monelle lähinnä harrastus. Talvisodan käynnistyttyä toiminta muuttui molemmilla paikkakunnilla työpainotteiseksi, ja koulujen ollessa suljettuina tytöt tekivät täysiä työpäiviä auttaen kotirintaman töissä. Paltamossa pystyttiin järjestämään talvisodankin aikana joitakin tyttöjen omia tapaamisia, mutta yleisesti ottaen muutos toiminnan luonteessa oli perusteellinen. Pikkulottatoimintaan tiiviisti liitetty henkinen kasvatus jäi sodan käynnistyttyä taka-alalle. Oleellinen muutos oli myös pikkulottien avustuskohteen muutos käsittämään koko Suomen kansaa. Tampereen ja Paltamon pikkulottien työtehtävissä ei näytä olevan talvisodan aikana eroavaisuuksia, mutta tuntimäärä, jonka tytöt lottien apuna suorittivat kuitenkin erosi varsin radikaalisti. Tähän vaikutti maataloustöiden ohella luultavasti sekin, että Paltamon pikkulottien jäsenistön laajemman ikäjakauman vuoksi työtunnit jakautuivat epätasaisemmin.

Välirauhan aikainen kireä poliittinen tilanne vaikutti osaltaan pikkulottatoiminnan sisällön muotoutumiseen tutkimukseni kohteena olleilla paikkakunnilla. Paltamossa kokoonnuttiin muutamia kertoja jo kevään ja kesän 1940 aikana, mutta Tampereella tyttöjen omat kokoontumiset alkoivat vasta syksyllä koulujen taas käynnistyttyä. Pikkulottatoiminta sai välirauhan aikana uusi piirteitä, kun laajamittaisen avustustyön ohella ryhdyttiin niin Tampereella kuin Paltamossa syventämään myös maanpuolustustaitojen opetusta. Lähdeaineistoni antaman kuvan perusteella jatkosodan syttymistä pidettiin siis välirauhan aikana suhteellisen todennäköisenä ja siihen valmistauduttiin järjestelmällisesti.

Jatkosodan käynnistymisen seurauksena muuttui pikkulottatoiminta jälleen työpainotteiseksi niin Tampereella kuin Paltamossa. Koulut alkoivat vuonna 1941 hieman myöhemmin syksyllä, joten tytöt työskentelivät täysipainotteisesti kotirintaman tehtävissä siihen asti. Hyökkäysvaiheen aikana ei tamperelaisilla pikkulotilla ollut omia tapaamisia, mutta Paltamossa jatkettiin työiltojen suhteen ”säännöllisen epäsäännöllistä” linjaa. Ensisijaisesti toiminta kuitenkin oli molemmilla paikkakunnilla työpainotteista, joten välirauhan aikaisen maanpuolustuskoulutuksen oppeja päästiin soveltamaan käytännössä.

Asemasotavaiheen aikana pikkulottatoiminnan luonteessa tapahtui jälleen muutos. Tuolloin käynnistyi jälleen pikkulottien oma toiminta myös Tampereella, jossa tyttötyö saavutti jopa laajemmat toimintamuodot kuin rauhan aikana. Kaukana itärajalla käyty sota tietenkin aiheutti omat huolensa, mutta fyysisesti Tampereella saatiin olla melko rauhassa ennen kesän 1944 suurhyökkäystä. Luulisin, että taustalla oli lisäksi halu tarjota tytöille eräänlaisen väylä normaaliin elämään monta vuotta kestäneen jatkosodan aikana. Paltamossa pikkulottien oma vapaamuotoinen järjestö-

toiminta sen sijaan jatkui hyvin epäsäännöllisenä, koska kuten jo edellä mainitsin, maaseudulla tyttöjä tarvittiin enemmän apuna kotona miesten ollessa rintamalla. Sota-aikana lisäksi rajan läheisyys tuli näkyviin Paltamossa. Paikkakunnalla jatkuvasti liikkuvien sotilaiden, sekä ajoittain myös evakoiden, majoittamisessa ja muonittamisessa riitti työtä mitä luultavammin pikkulotillekin.

Tarkastellessani tutkielmani kolmatta näkökulmaa, eli sotien 1939–44 tyttötyöhön tuomia muutoksia, huomasin toiminnan sisällöllisen kehityksen etenevän ”aaltoilevasti” yhteiskunnallisen tilanteen mukaan. Talvisota poisti 1930-luvulle tyypillisen harrastusmaisuuuden ja välirauhan aikana sota-ajan vaatimien taitojen merkitys korostuikin niin Tampereella kun Paltamossa. Asemasodan aikana sen sijaan painottui useammin tehtävien yleishyödyllisyys. Sodan loppuvaiheessa, idän paineen lisääntyessä, keskusjohtokunnan virallisissa tavoitteissa on kuitenkin havaittavissa jälleen maanpuolustuskasvatuksen roolin lisääminen. Tiivistettynä voisi sanoa militarististen piirteiden painottuneen erityisesti yhteiskunnallisesti uhkaaviin ajankohtiin, kun taas muuten noudatettiin sosiaalisen sukupuolen mukaisesti hyväksyttyä tyttötyön mallia.

Paltamon ja Tampereen tyttöosastolaisten ajatusmaailma näyttää lähteiden valossa olleen lähellä järjestön virallista linjaa: ”Koti, uskonto ja isänmaa” olivat pikkulottia yhdistäviä arvoja kaikkialla Suomessa. Pikkulottatoiminta ei paikkakunnilla myöskään sisällöllisesti eronnut tyttötyön valtakunnallisista toimintamalleista, ainakaan merkittävällä tavalla. Tämän vuoksi oletankin, että tutkimukseni antaa mikrohistoriallisen näkökulman kautta kuvan, joskin erittäin suppean sellaisen, myös Suomen muiden tyttöosastojen toiminnasta.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Sörnäisten toimipiste, Helsinki

Lotta Svärd arkisto

- Lotta Svärd keskusjohtokunnan kansiot
(A 8–11, A 16, A 233–234)
- Kainuun piirin kansiot
(B 89, B 92, B 95)
- Paltamon paikallisosaston kansiot
(C 587–588)
- Tampereen paikallisosaston kansiot
(C 837–839)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) Kansanrunousarkisto, Helsinki

Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944

Seurakunnan arkisto, Paltamo

Kirkonkirjat

- Kunnassa syntyneet 1923–1938

II PAINETUT LÄHTEET

A) LÄHDEJULKAISUT

Lotta Svärd -järjestön julkaisu, *Lotta Svärd 1939–40 – Kuvia ja kuvauksia Suomen sodasta*. Tilgmannin kirjapaino, Helsinki 1941.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1934 (tilastotieto 31.12.1932). Taulu 14. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1944–45 (tilastotieto 31.12.1944). Taulu 15. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.

B) LEHDISTÖ

Aamulehti (1.1.1932–31.1.1933; 14.3.1940–31.7.1940; 1.11.1940–30.11.1944).

Kansan Lehti (1.1.1932–31.1.1933; 14.3.1940–31.7.1940; 1.11.1940–30.11.1944).

Kainuun Sanomat (1.1.1932–31.1.1933; 14.3.1940–31.7.1940; 1.11.1940–30.11.1944).

Kainuun Sissi (1930–1944).

Lotta Svärd (1930–1944).

Lottatyttöjen johtajille (1943–44).

Pikkulotta (1938–1944, numerosta 2/1943 eteenpäin lehden nimi Lottatyttö).

Pohjois-Hämeen Vartio (1930–1944).

Pohjolan Työmies (1.1.1932–31.1.1933).

Pohjolan Työ (14.3.1940–31.7.1940; 1.11.1940–30.11.1944).

III HAASTATTELUT

Haastattelija Aija Vävilä. Muistiinpanot haastattelijan hallussa.

A) Paltamon pikkulottien teemahaastattelut

Annikki Moilasan (os. Heikkinen, synt. 19.8.1931) haastattelu Paltamossa 12.11.2009.

Eeva Leinosen (os. Karppinen, synt. 3.2.1925) haastattelu Kajaanissa 10.11.2009.

Lea Kurkisen (os. Pyykkönen, synt. 28.4.1926) haastattelu Paltamossa 12.11.2009.

Maija Tuomaisen (os. Puolanne, synt. 30.1.1928) haastattelu Paltamossa 12.11.2009.

Maiju Jokelaisen (os. Seppälä, synt. 13.10.1923) haastattelu Paltamossa 11.11.2009.

B) Paltamon pikkulottien lomakehaastattelut

Enni Karjalaisen (os. Heikkinen, synt. 4.11.1931) haastattelu syksyllä 2009.

”Marian” (synt. vuonna 1926) – nimi muutettu haastateltavan pyynnöstä, haastattelu syksyllä 2009.

IV KIRJALLISUUS

Eerola, Arita, ”*Tytär Suomen joukkohon harmajaan.*” *Pikkulottatoiminta suojeluskuntaliikkeen kasvatusyössä.* Pro gradu -tutkielma. Helsinki 1999.

Elsinen, Laura, ”*Me tahdomme jo nuorina, puhtahin rinnoin kodin puolesta taistella ja isänmaan!*” *Pikkulotta- ja Sotilaspoika-lehtien vuosina 1939–1944 välittämä kuva isänmaallisuuskasvatuksesta.* Pro gradu- tutkielma. Tampere 2011.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina, artikkeli ”Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä” teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä.* SKS, Helsinki 2006.

- Haapala, Pertti, artikkeli ”Sota ja sen nimet” teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki, 2009.
- Heikkinen, Antero, *Ihminen historian rakenteissa: mikrohistoriallinen näkökulma menneisyyteen*. Yliopistopaino, Helsinki 1993.
- Hiltunen, Pia, *Pikkulottana Iisalmessa – kaupungin Lotta Svärd osaston tyttötyö vuosina 1936–1944*. Pro gradu -tutkielma. Joensuu 1994.
- Hirsimäki, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula, *Tutki ja kirjoita*. Tammi, Helsinki 2004 (10. uudistettu painos [jatkoksa p.]
- Itkonen, Terho, *Vierassanat: Kielenkäyttäjän opas*. Kirjayhtymä, Helsinki 1990.
- Jutikkala, Eino, *Tampereen historia III*. Tampereen keskuspaino, Tampere 1979.
- Kaarninen, Mervi, *Nykyajan tytöt: Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995.
- Kataja, Annamajja, *Suomen Lotat*. Gummerus, Jyväskylä-Helsinki 1986.
- Kielitoimiston sanakirja L-R (2.osa)*. Gummerus, Jyväskylä-Helsinki 2006.
- Kinnunen, Tiina, *Kiitetyt ja parjatut: lotat sotien jälkeen*. Otava, Helsinki 2006.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville, *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva, Helsinki 2006.
- Kirves, Jenni, artikkeli ”Pikkulottien ja lottatyttöjen vaativat tehtävät” teoksessa *Sodassa koettua: Uhrattu nuoruus*. Weilin&Göös, Helsinki 2008.
- Koskimies, Airi ja Rafael, *Suomen lotta*. Weilin&Göös, Helsinki 1964.
- Kähö, Karoliina, ”Ilmielin valmiina palvelemaan, kun kutsuvi syntymämaani” – tutkimus siitä kuinka Lotta Svärd -järjestön keskusjohtokunta ohjasi pikkulottatoimintaa. Pro gradu -tutkielma. Helsinki 2001.
- Lahti, Aimo, *Koulu ja maanpuolustus*. Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1936.
- Latva-Äijö, Annika, *Lotta Svärdin synty*. Otava, Helsinki 2004.
- Leskinen, Jari ja Juutilainen, Antti (toim.), *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva 2005.
- Levas, Naemi, *Lotta Svärd 1919–1944: Pirkka-Hämeen piirin Tampereen paikallisosasto*. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere 1963.
- Linna, Väinö, *Sotaromaani*. Tuntemattoman sotilaan käsikirjoitus. WSOY, Porvoo-Helsinki 2000.
- Lukkarinen, Vilho, *Suomen lotat*. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva 1981.

Mustajärvi, Sari, ”Kasva kansallesi kunniaksi” – Lotta Svärd ry:n tyttötyö Hämeenlinnan seudulla vuosina 1935–1944. Pro gradu -tutkielma. Joensuu 1996.

Nevala, Seija-Leena, artikkeli ”Kansakunta pienoiskoossa – Lotta- ja suojeluskuntaperhe” teoksessa Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.), *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino, Tampere 2002.

Nevala, Seija-Leena, artikkeli ”Pikkulotat ja suojeluskuntapojat kansakuntaa rakentamassa” teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), *Nuoruuden vuosisata: Suomalaisen nuorison historia*. SKS, Helsinki 2003.

Nevala-Nurmi, Seija-Leena, artikkeli ”Nuoria maanpuolustajia vai suomalaisia lapsisotilaita?” *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 2/2006.

Nevala, Seija-Leena, *Lottatyöt ja sotilaspojat*. Minerva, Helsinki 2007.

Näre, Sari, artikkeli ”Nuoruus sodan hävityksessä” teoksessa *Sodassa koettua: Uhrattu nuoruus*. Weilin&Göös, Helsinki 2008.

Olsson, Pia, *Myytti ja kokemus: Lotta Svärd sodassa*. Otava, Helsinki 2005.

Peltonen, Matti, *Mikrohistoriasta*. Gaudeamus, Helsinki 1999.

Peltonen, Matti, *Lukkari Saxbergin rikos? ja herännäispappilan etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta*. Gaudeamus, Helsinki 2006.

Pirhonen, Pentti, *Suojeluskunnat ja Lotta-Svärd*. Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1979.

Pohls, Maritta & Latva-Äijö, Annika, *Lotta Svärd: Käytännön isänmaallisuutta*. Otava, Helsinki 2009.

Portelli, Alessandro, artikkeli ”Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?” teoksessa Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki 2006.

Puranen, Elja, *Poikasotilaista sotilaspoikiin: Suojeluskuntien poikatyön ja Sotilaspoikajärjestön historia sekä perinnetyö vuodesta 1991 alkaen*. Sotilaspoikien Perinneliitto Ry, Viitasaari 2001.

Romppainen, Hannu, *Kainuun suojeluskuntapiiri*. Myllylahti Oy, Suomussalmi 2003.

Savunen, Liisa, *Partiotytöt Suomessa 1910–1972*. Oy Partio Scout Ab, Helsinki 1999.

Seila, Taito, *Suomen Lotta Svärd: Univormupukuiset naiset*. Kustannusliike Aikakirja, Helsinki 1972 (2. p.).

Selén, Kari, *Sarkatakkien maa: Suojeluskuntajärjestön historia*. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva 2001.

Simola, Outi, *"Ilmielin valmiina palvelemaan kun kutsuvi syntymämaani" – Pikkulottien ja suojeluskuntaopikien kansalaiskasvatus eteläpohjalaisessa paikallisyhteisössä 1927–1939*. Pro gradu -tutkielma. Tampere 2009.

Sulamaa, Kaarle, *Lotta Svärd – Uskonto ja isänmaa*. Helsinki University Press, Helsinki 1999.

Sulamaa, Kaarle, artikkeli "Paltamon paikallisosasto" teoksessa Keränen, Pekka (toim.), *Rakasta maatasi ja kansaasi – Kainuun Lotta Svärd 1921–1944*. Kainuun Lottaperinneyhdistys ry, Vuolijoki 2002.

Sulamaa, Kaarle, *Lotat, uskonto ja isänmaa: Lotat protestanttis-nationalistisina nunnina*. SKS, Helsinki 2009.

Syväoja, Hannu, *Kansakoulu: Suomalaisten kasvattaja*. PS-kustannus, Jyväskylä 2004.

Taskinen, Johanna, *Suojeluskunta- ja Lotta Svärd –järjestön nuorisokasvatus vuosina 1928–1944*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki 1992.

Tikka, Marko, artikkeli "Suojeluskunnat sodan jälkeen" teoksessa Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki, 2009.

Toivio, Hilja, artikkeli "Pikkulotat – Sota lapsen silmin" teoksessa Tuominen, Pirjo (toim.), *Lotat. Suomen naisten suuri tarina*. Tammi, Helsinki 2010.

Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 5*. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988a.

Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 6*. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988b.

Tuomaala, Saara, *Työtekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. SKS, Helsinki 2004.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2009 (5. p.).

Turpeinen, Oiva, *Kainuun historia II*. Kainuun Sanomain Kirjapaino Oy, Kajaani 1985.

Vasara, Erkki, *Valkoisen Suomen urheilevat soturit: Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1997.

Virrankoski, Pentti, *Haastattelumenetelmän käyttö historiantutkimuksessa*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja, Turku 1996 (3. p.).

Väänänen, Oskari, *Nuoriso aseissa*. Gummerus, Jyväskylä 1941.

Weissenberg, v. Gay, *Seitsemän vuosikymmentä partiointia Tampereella*. Kirjapaino Hermes Oy, Tampere 1979.

V SÄHKÖISET LÄHTEET

Tiehallinto, matkalaskuri.

[<http://alk.tiehallinto.fi/www2/valimatkat/index.htm>], käytetty 20.4.2009.

Paltamon kunnan viralliset kotisivut.

[<http://www.paltamo.fi/>], käytetty 7.5.2009.

Wikipedia.

[<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/0a/Tampere.sijainti.suomi.2008.svg/344px-Tampere.sijainti.suomi.2008.svg.png>], käytetty 7.5.2009.

LIITE 1.

PIKKULOTTIEN KULTAISET SANAT:

1. Rakasta Jumalaa yli kaiken.
2. Rakasta sekä palvele kotiasi ja isänmaatasi.
3. Huomaa luonnon kauneudessa Luojan suuruus.
4. Kunnioita mennyttä ja usko tulevaisuuteen.
5. Ole hyvä.
6. Suorita ilomielin velvollisuutesi.
7. Älä lannistu vaikeuksissa.
8. Ole hyvä toveri ja rehellinen ystävä.
9. Noudata määräyksiä, alistu kuriin ja käytäydy moitteettomasti.
10. Pikkulotta, elä lähimpiesi apuna, ympäristösi ilona, kasva kansallesi kunniaksi.

Lähde: Lukkarinen 1981, 271.

LIITE 2.

LEHDISTÖN ESITTELY

Aamulehti

Vuoden 1881 joulukuussa näytenuumeron julkaissut *Aamulehti* saavutti kieli- ja koulukysymyksiin liittyvillä radikaaleilla mielipiteillään Tampereen levinneimmän lehden aseman jo 1880-luvun lopussa. Suojeluskunnan toimintakauden aikana *Aamulehti* ilmestyi ensin kuusi kertaa viikossa ja vuodesta 1926 jokaisena viikonpäivänä. Päätoimittajana oli vuoteen 1926 asti Eetu A. Alha, vuosina 1926–1931 Vilho Osonen, jonka jälkeen virassa toimi Jaakko Tuomikoski. Vuonna 1918 käydyn sisällissodan jälkeen *Aamulehti* julistautui kokoomuspuolueen äänenkannattajaksi, mutta säilytti tämän jälkeenkin, Tampereen poliittisesta jakaumasta huolimatta, paikkakunnan laajimman levikin (vuonna 1944, 57493). Tommilan mukaan tämä kuitenkin johtui pääosin siitä, että yleisen tavan mukaan kokoomuslaista *Aamulehteä* tarjottiin työläisille halpaan ”tehdashintaan”.

Kansan Lehti

Sosiaalidemokraattinen *Kansan Lehti* perustettiin vuonna 1899 (näytenuumero joulukuussa 1898) ja se ilmestyi vuosina 1917–1944 kuusi kertaa viikossa, lukuun ottamatta lyhyttä jaksoa vuonna 1919, jolloin ilmestymistiheys laski neljään. Vaikean alun jälkeen *Kansan Lehti* saavutti paikkakunnan suurimman puolueen lehtenä merkittävän aseman. 1920-luvulla se siirtyi, poiketen työväenlehtien normaalista menettelytavasta, pelkästä propagandistisesta kirjoittelusta enemmän uutisjournalismin suuntaan keskittyen myös kulttuuriasioihin. Päätoimittaja vaihtui tiheään, tarkasteltavana aikana virkaa hoiti yhteensä kymmenen henkilöä³⁵². Lehden levikki ylitti vaalipiirien rajat, mutta jäi kauas *Aamulehden* vastaavista lukemista. Vuonna 1917 *Kansan Lehden* levikki oli 17500, mutta vuoteen 1944 mennessä se oli laskenut 9600:aan nousten uudestaan vasta jatkosodan jälkeen.

Kainuun Sanomat

Maalaisliittolainen *Kainuun Sanomat* aloitti toimintansa vuoden 1918 alussa, joskin sen näytenuumero ilmestyi jo edellisen vuoden puolella. Nelisivuisena ilmestyneen lehden julkaisutiheys oli aina vuoteen 1945 kolme numeroa viikossa. Päätoimittajana oli käytännössä koko suojelus-

³⁵² Tommila 1988a, 264: *Kansan lehden päätoimittajat/ vastaavat toimittajat*: vast.toim. 1916–17 Aug. Lindell, toim. 1911–18 Anton Huotari, vast.toim. 1919 Kaarlo Harvala & W. Saaristo, vast.toim. 1920 T.A. Lehtinen, toim. 1920–21 Heikki Laakso, toim. 1921–32 Eino Kilpi, toim. 1932–37 Toivo Raunio, toim. 1938–41 Raf. Rinne, toim. 1942–49 Jalmari Leino.

kuntaliikkeen toimikauden ajan Jussi Kukkonen. Kainuun Sanomat julkaisi tutkimusajankohtana pääasiassa paikallisuutisia, mutta koska ”paikallisella tasolla tapahtui niin vähän uutisarvoista”³⁵³ myös ulkomaisille uutisille jäi runsaasti palstatilaa. Aluksi Kainuun Sanomat julistautui erityisesti maalaisväestön äänenkannattajaksi, mutta saavutettuaan alueen johtavan lehden aseman (levikki 1944, 11910), se ryhtyi jo 1930-luvun alussa korostamaan profiiliaan yleislehtenä. Tästä huolimatta se kuitenkin pysyi tiukasti maalaisliittolaisena, sittemmin keskustalaisena.

Pohjolan Työmies/ Pohjolan Työ

Pohjolan Työmies perustettiin vuonna 1924 sosiaalidemokraattisen puolueen piirilehdeksi sen edeltäjän lopetettua toimintansa. Lehden ilmestymistiheys oli aluksi kuusi kertaa viikossa, sillä tämä nähtiin kilpailussa pärjäämisen vuoksi välttämättömäksi. Vaikka Pohjolan Työmies kärsi suurista taloudellisista vaikeuksista, puolueella ei ollut poliittisesti varaa lakkauttaa sitä. Sen sijaan lehden ilmestymistiheys laskettiin jo maaliskuussa 1925 kahteen kertaan viikossa. Seuraavana keväänä määrää lisättiin kolmeen, mutta vuoden 1933 konkurssin jälkeen palattiin jälleen kahteen ilmestymiskertaan viikossa. Yhteensä viiden päätoimittajan³⁵⁴ luotsaama lehti ei siis menestynyt, vaan toimi lähinnä puolueen sisäisenä sanansaattajana saavuttaen enimmilläänkin vain 1500 lukijan levikin.

Vuonna 1936 sosiaalidemokraatit aloittivat yhteistyön alueen kommunistien kanssa tavoitteenaan nostaa työväenlehden asemaa piirissä. Tämä kehitys johti seuraavana vuonna Pohjolan Työmiehen lakkauttamiseen kun sen tilalle perustettiin kuusipäiväisenä ilmestyvä *Pohjolan Työ*. Uudistuksen myötä lehden levikki (vuonna 1939, 5400) moninkertaistui laskien tosin sota-aikana hieman. Tommilan mukaan sosiaalidemokraattien kannalta oli edullista erityisesti se, että kommunistinen puolue joutui toimimaan ”maan alla”. Tästä johtuen johtokunta nimittäin koostui vuoteen 1946 ainoastaan sosiaalidemokraateista. Päätoimittajana ehti suojeluskunnan toiminta-aikana työskennellä Arvi Turkka (1937 ja 1942), Kusti Kaukonen (1938–42) sekä Onni Haini (1942–46).

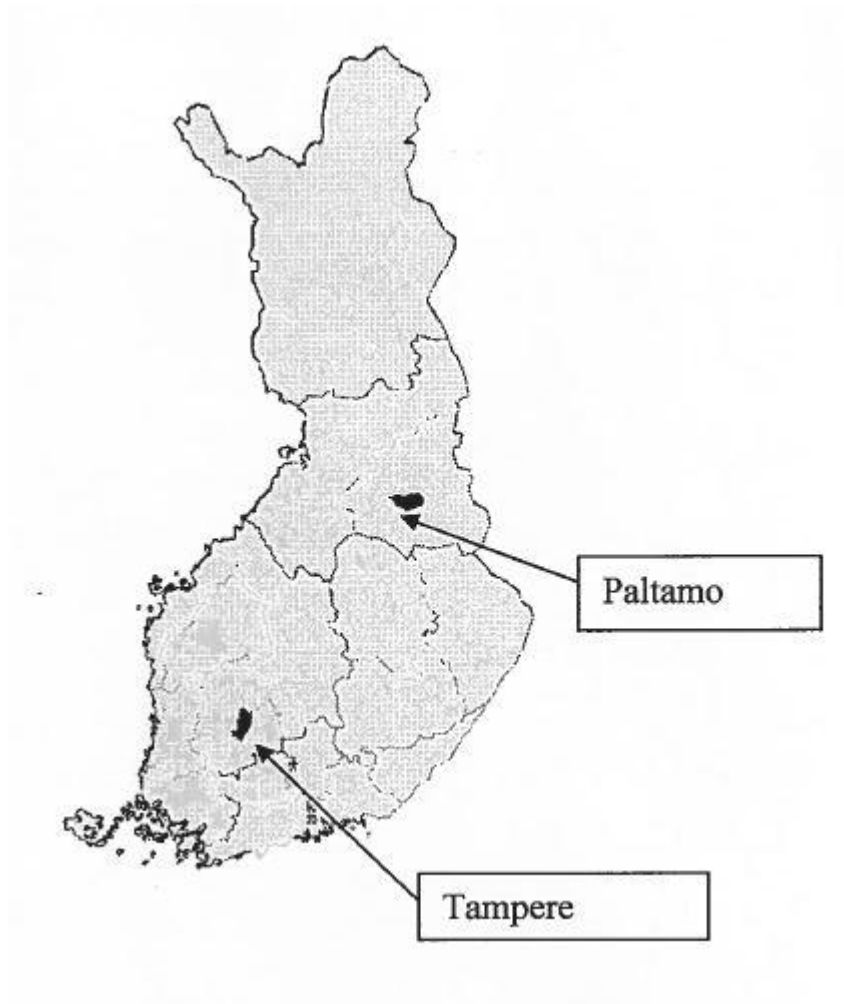
Lähde: Tommila 1988a ja 1988b.

³⁵³ Tommila 1988a, 237.

³⁵⁴ Tommila 1988b, 269: lehden päätoimittajat/ vastaavat toimittajat: 1924 Reinhold Sventorzetski, 1924–25 & 1928 – 31 Kalle Hautala, 1925–26 E.O.J. Kotiranta, 1926–28 Edvard Huttunen, 1931–37 Arvi Turkka.

LIITE 3.

TAMPEREEN JA PALTAMON SIJAINTI

Lähde: Paltamon kunnan viralliset kotisivut ja Wikipedia.

LIITE 4.

RYHMÄPÄÄLLIKKÖKURSSIT 27–30.12.1941

Kertauskysymykset:

1. Minkälainen on hyvä ryhmäpäällikkö?
2. Tarkka paikkani Lotta Svärd -järjestössä.
3. Milloin Suomi itsenäistyi?
4. Suomen kansallisrunoilija ja kansallislaulu?
5. Kuka on oikeutettu käyttämään pikkulottamerkkiä ja missä sitä kannetaan?
6. Eri virkailijoitten tehtävät muonituksessa.
7. Mikä on mielipiteeni nyt päättyvistä ryhmäpäällikkökurseista?

Lähde: Kirsti Penttisen (o.s. Hokkanen) muistelmat, Tampereen Tyttölyseo Tipalan arkisto 1939–1944, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto.

LIITE 5.

TAMPERELAISTEN PIKKULOTTIEN TYÖTUNTIMÄÄRÄT YH:N JA TALVISODAN AIKANA:

- Listaan on merkitty alin ja ylin työtuntimäärä, jonka yksittäinen pikkulotta on työssä suorittanut.
- Väestönsuojelun, keräyksen ja varusjaoston tehtäviin käytettyä aikaa ei selonteossa ole mainittu.

Lääkintäjaoston tehtävissä

Sidetarpeiden valmistaminen	15t – 1,5kk
Lähetinä sotasairaalassa	0t – 84t
Ensiapuasemalla	0t – 172t
Hiilipussien teko ja hiilien jauhaminen	0t – 29t

Muonitusjaoston tehtävissä

Sotilaskeittiössä	120t – 1472t
Kanttiini	5t – 48t
Evakuoitujen muonitus	16t – 480t
Leivän leivonta	12t – 1220t
Lottahuolto	168t – 780t

Kansliatehtävissä

Lähetinä	13t – 162t
Keskuksenhoitajana	0t – 210t
”Kanslialottana”	0t – 480t

Lähde: Selonteko Tampereen tyttöosaston toiminnasta YH:n, sodan ja sodan jälkeisenä aikana, C 840 b, Tampereen Lotta Svärd paikallisosasto, Lotta Svärdin kokoelma, KA.